

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- **СУСПІЛЬНА ДУМКА**

- ∨ *Про стратегічний курс України крізь призму узгодження законодавства з acquis ЄС*
- ∨ *Вибори в Україні під час війни - бути чи не бути?*

- **ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР**

- ∨ *Соціальна культура лідера та нації як гарантія демократії і суверенітету держави*
- ∨ *Дорожня карта виборчої реформи в Україні 2023 – в умовах воєнного часу*

№ 11 листопад 2023

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 11 (114) 2023**

(01 листопада -30 листопада)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	3	ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	33
КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ	5	ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР	
СУСПІЛЬНА ДУМКА		<i>Кривенда О.</i>	
<i>Ю. П'єцко, LB.ua:</i> Як Верховному Суду подолати корупцію і не стати маріонеткою політиків	8	Покарання за непокірність, або Хто припинить свавілля щодо Верховного Суду України?	37
<i>І. Лаб'як, ТСН:</i> Термін президента Зеленського закінчується навесні: що буде після цього	11	<i>Осіпова О.</i>	
<i>А. Карпець, Економічні новини:</i> «Вибори проводити не можна скасувати», або знову проблема пунктуації.....	14	Ейджизм для Феміди або Чому не варто позбуватися досвідчених суддів лише через їхній вік.....	41
<i>В. Богатир, Юридична газета:</i> Європейська (дез)інтеграція: про стратегічний курс України крізь призму узгодження законодавства з <i>acquis</i> ЄС	22	<i>Гацелюк В.</i>	
<i>М. Ліскович, Укрінформ:</i> Вибори в Україні під час війни: чому їх не може бути	26	Доброчесність та симулякри: кому пощастить побачити посмішку Чеширського кота.....	47
<i>Л. Ржеутська, Deutsche Welle:</i> Вибори в Україні під час війни – бути чи не бути?.....	29	<i>Бусол О.</i>	
<i>О. Саліженко, Чесно:</i> Чому вибори і війна несумісні	32	Соціальна культура лідера та нації як гарантія демократії і суверенітету держави	49
		Дорожня карта виборчої реформи в Україні 2023 – в умовах воєнного часу	55
		НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ	
		КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	59

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Верховна Рада України призначила членів дорадчої групи експертів для подальшого обрання кандидатів до складу Конституційного суду України. Про це народний депутат із парламентської фракції «Голос» Я. Железняк повідомив у Телеграмі, передає Укрінформ.

«Обрання членів дорадчої групи експертів для подальшого обрання кандидатів в КС (Конституційний суд – ред.): Наталю Кузнецову та Василя Шакуна», – йдеться у повідомленні.

За словами парламентарія, призначення Кузнецової підтримали 227 народних депутатів, а Шакуна – 228.

Як повідомлялося, Комітет Верховної Ради з питань правової політики 11 жовтня рекомендував призначити доктора юридичних наук, професора кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіка Національної академії правових наук Наталю Кузнецову членом дорадчої групи експертів, а на посаду заступника члена дорадчої групи – доктора юридичних наук, доцента, професора кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ України, академіка Національної академії правових наук Василя Шакуна.

Дорадча група оцінюватиме кандидатів на посади у Конституційний Суд України (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3784784-rada-priznacila-doradcu-grupu-dla-podalsogo-obranna-kandidativ-na-posadi-v-konstitucijnomu-sudi.html>)). – 2023. – 9.11).

21 листопада 2023 року на пленарному засіданні Верховної Ради України розглянуто та прийнято за основу проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри (реєстр. № 10140-д від 17 листопада 2023 року).

Так, у законопроекті запропоновано:

-істотно переглянути структуру розділу IV «Порядок зайняття посади судді» та викласти його в новій редакції;

-уточнити, що до стажу наукової роботи зараховується стаж на посадах науково-викладацького складу Національної школи суддів України, а також час навчання в аспірантурі чи докторантурі за денною (очною) формою навчання випускників аспірантури, докторантури;

-визначити основні критерії доброчесності та компетентності суддів (кандидата на посаду судді), а також передбачити, що Вища рада правосуддя буде затверджувати Єдині критерії для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) після консультацій з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Радою суддів України та Громадською радою доброчесності, що відповідає заходам з виконання Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки;

-скасувати спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді, замінивши її початковою підготовкою, яку особа проходитиме після її призначення Указом Президента України на посаду судді;

-уточнити правовий статус Громадської ради доброчесності, а також залучити Громадську раду доброчесності до конкурсу на посаду судді місцевого суду;

-системно вирішити проблему, яка довгий час існує із переведенням суддів за результатами конкурсу;

-встановити, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України завершує конкурс на зайняття вакантних посад суддів апеляційних судів, оголошений 14 вересня 2023 року, за правилами, які діють після набрання чинності цим проектом Закону, а конкурс на зайняття вакантних посад суддів місцевих судів, оголошений 14 вересня 2023 року, – за правилами, які діяли на день початку такого конкурсу тощо.

На переконання членів Комітету з питань правової політики реалізація доопрацьованого у Комітеті законопроекту забезпечить удосконалення процедур суддівської кар'єри з метою їх приведення у відповідність до сучасних потреб та викликів, які стоять перед судовою

владою та державою (*Юридичний вісник України* (<https://yvu.com.ua/verhovna-rada-ukrayiny-pryjnyala-za-osnovu-zakonoprojekt-shhodo-udoskonalennya-protsedur-suddivskoyi-kar-yery/>). – 2023. – 21.11).

Судді Конституційного Суду України та члени Науково-консультативної ради Конституційного Суду України провели фахову дискусію та тему: “Європейська інтеграція та національна ідентичність: особливості конституційного правосуддя”. Під час заходу учасники виступили з доповідями та висловили свої міркування із зазначених питань.

Зокрема, професор кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Олена Бориславська розповіла про національну та конституційну ідентичність у світлі євроінтеграції, розкрила природу взаємозв’язків та практику конституційних судів держав-членів ЄС.

Інна Спасибо-Фатєєва, виконувач обов’язків завідувача кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, представила присутнім доповідь „Конституційні засади правових механізмів охорони та захисту права власності: національна ідентичність у європейському правовому просторі“.

Про „Органи конституційного правосуддя та імплементація постанов Європейського суду з прав людини: місцевий вимір національної ідентичності“ виступила професор кафедри конституційного права Національного університету „Одеська юридична академія“ виступила Наталія Мішина.

В обговоренні даного питання взяли участь суддя Конституційного Суду України Віктор Кичун, суддя КСУ у відставці, член НКР Михайло Костицький та член НКР, головний науковий співробітник Відділу науково-правових експертиз Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України Анатолій Колодій.

Учасники заходу зауважили, що такі фахові дискусії необхідно проводити на постійній

основі, адже вони сприяють підвищенню ефективності роботи Науково-консультативної ради Конституційного Суду України (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/vidbulasya-fahova-dyskusiya-yevropeyska-integraciya-ta-nacionalna-identychnist-osoblyvosti>). – 2023. – 24.11).

На запрошення Асоціації конституційного права Перу суддя Конституційного Суду України Ольга Совгіря взяла участь у форматі онлайн у XIV Національному конгресі конституційного права, організованому за участі Конституційного Суду Перу та Ібероамериканського інституту конституційного права (2–4 листопада, м. Арекіпа (Перу)). У Конгресі також взяли участь конституціоналісти з Іспанії, Італії, Перу, Мексики, Аргентини, Бразилії, Чилі, Колумбії, Еквадору, Венесуели, Болівії.

В якості міжнародного доповідача Ольга Совгіря виступила з онлайн-повіддю з теми «Верховенство права в умовах війни: виклики для конституційного судочинства України». «Попри щоденні атаки російської федерації на загально визнані демократичні цінності, покладені в основу нашої Конституції, Україна не тільки мужньо дає відсіч ворогу на полі бою, але й намагається ефективно захищати конституційні права людини», – розпочала свій виступ суддя перед зарубіжними колегами.

У своєму виступі Ольга Совгіря детально розповіла про організаційні особливості діяльності Конституційного Суду України, зумовлені запровадженням в Україні воєнного стану: розгляд справ переважно в порядку письмових проваджень, тенденції відтермінування втрати чинності визнаних неконституційними положень правових актів тощо. Незважаючи на невпинні повітряні тривоги та ракетні обстріли, Суд не тільки не припинив свою роботу, але й ухвалив 23 рішення.

Окрему увагу суддя приділила запровадженню в Суді формуляру конституційної скарги, який сприяє полегшенню доступу громадян до захисту своїх конституційних прав.

Також у доповіді Ольга Совгіря акцентувала увагу на ключових юридичних позиціях Суду, які тією чи іншою мірою стосуються збройної агресії росії проти України: як до повномасштабного вторгнення (рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019, від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021), так і після 24 лютого 2022 року (рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022, від 12 жовтня 2022 року № 7-р(П)/2022, від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022). Суддя звернула увагу, що одним із пріоритетних напрямків діяльності Конституційного Суду України в умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України став посиленний соціальний захист військовослужбовців, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу.

Наостанок Ольга Совгіря подякувала зарубіжним колегам за підтримку, побажала мирного неба і щоб їх країни ніколи не зіткнулися з війною та її страшними наслідками (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddya-ksu-olga-sovgyrya-vzyala-uchast-u-hiv-nacionalnomu-kongresi-konstytuciynogo-prava>). – 2023. – 6.11).*

У Конституційному Суді України 22 листопада 2023 року відбулося V засідання Науково-консультативної ради Конституційного

Суду України, в якому взяли участь судді КСУ та члени НКР.

Суддя Конституційного Суду України, Голова Постійної комісії з питань наукового забезпечення КСУ Оксана Гришук, яка головувала на засіданні зазначила, що судді Конституційного суду України вдячні членам Науково-консультативної ради за вагомий внесок у наукове забезпечення діяльності Конституційного Суду, а також високий рівень їхніх наукових висновків. Судді наголосили, що науковці підготували та надали 63 висновки на запити суддів, що свідчить про ефективну та плідну співпрацю.

Під час засідання члени НКР спільно з суддями КСУ обговорили низку важливих питань, зокрема зміни до Положення про Науково-консультативну раду Конституційного Суду України, забезпечення діяльності НКР та форми взаємодії суддів і науковців.

Крім цього, суддя КСУ Оксана Гришук поінформувала учасників засідання, проте, що Конституційний Суд України оголосив конкурс на кращу наукову статтю, пов'язану із захистом людських прав. Вона зауважила, що участь у зазначеному конкурсі є доброю нагодою для молодих науковців зробити своє дослідження доступним для широкого загалу (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/vidbulosyav-zasidannya-naukovo-konsultatyvnoyi-rady-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny>). – 2023. – 23.11).*

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Другий сенат Конституційного Суду України (далі – Суд) на пленарному засіданні 22 листопада 2023 року ухвалив Рішення у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Згідно з пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу для цілей Кодексу малозначними справами є:

„1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

<...>

5) справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб“.

За пунктом 2 частини третьої статті 389 Кодексу не підлягають касаційному оскарженню:

„2) судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково“.

Суб'єкти права на конституційну скаргу порушили перед Судом питання стосовно конституційності інституту малозначної справи, встановленого оспорюваними приписами Кодексу.

Досліджуючи правомірність мети запровадження у Кодексі категорії малозначних справ, Суд виходить із того, що визнання справи малозначною та як наслідок її розгляд, за загальним правилом у порядку спрощеного позовного провадження є передумовою додержання розумних строків розгляду справи судом – однієї з основних засад судочинства, визначених Конституцією України (пункт 7 частини другої статті 129).

Суд зважає на те, що скорочений строк розгляду судом малозначних справ та інші процесуальні особливості розв'язання малозначних спорів мають наслідком зниження судових витрат для особи, яка реалізує своє конституційне право на судовий захист, що у цілому полегшує доступ до правосуддя та саму можливість реалізації права, гарантованого приписами статті 55 Конституції України.

Крім того, Суд зазначає, що приписи частини шостої статті 19 Кодексу, які визначають види малозначних справ, є узгодженими

із застосовними в країнах ЄС приписами Європейської процедури розв'язання дрібних позовів у країнах ЄС від 11 липня 2007 року № 861/2007 зі змінами (The European Small Claims Procedure), затвердженої Європейським Парламентом і Радою Європейського Союзу.

Ураховуючи сукупність наведених міркувань Суд висновує, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу не суперечать частині першій статті 55, частині другій статті 129 Конституції України.

Пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу були досліджені Судом на предмет їх домірності та відсутності в них дискримінаційного змісту з огляду на визначені у них розміри ціни позову. Суд, вважає, що держава, реалізуючи свій розсуд щодо встановлення в процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних, має обов'язок додержуватись конституційних принципів та зважати на потребу існування правомірної мети використання такого юридичного засобу віднесення цивільних справ до категорії малозначних як ціна позову та домірність цього юридичного засобу. Проте визначені в частині шостій статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерій віднесення справи до категорії малозначних у сумі 268 400 грн (пункт 1) та 671 000 грн (пункт 5) є не лише значними, а й перевищують установлені у законі розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати та не відповідають розумінню справи та спору в ній як малозначного.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу у зазначеному аспекті суперечать частині першій статті 8 та частині другій статті 24 Конституції України.

Конституційний Суд України, зважаючи на визначений в Основному Законі України стратегічний курс на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі, наголошує на обов'язковості забезпечення Україною високого рівня захисту прав споживачів у спосіб створення та функціонування механізму здійснення та захисту прав споживачів.

Оцінюючи пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Суд визнає наявність у Верховної Ради України повноважень із ухвалення законів, які змінюють регулювання процесуальних відносин за участю споживачів. Проте законотворча діяльність Верховної Ради України з внесення таких змін та зміст відповідних законів мають відповідати конституційним вимогам, зокрема вимозі юридичної визначеності в аспекті передбачності, вмотивованості, та послідовності законодавчого регулювання суспільних правовідносин.

З огляду на наведене, Суд вважає, що пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу за яким до категорії малозначних справ віднесено справи про захист прав споживачів ціна позову у яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб не відповідає вимозі юридичної визначеності та є неузгодженим з конституційними приписами та міжнародними зобов'язаннями України щодо забезпечення високого рівня захисту прав споживачів.

Розв'язуючи питання щодо конституційності пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Суд виходив із того, що цей припис Кодексу встановлює один із „фільтрів“ для касаційного перегляду судових рішень – визнання справи малозначною, та має правомірну мету – додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) як одного з аспектів вимоги юридичної визначеності.

Суд виходить із того, що додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) є надважливим для забезпечення поваги до суду, його рішень та дієвості всієї системи правосуддя в державі, керованій правовладдям.

Конституційний Суд України вважає, що чинне врегулювання у Кодексі процесуальних відносин з касаційного перегляду у цивільних справах судових рішень узгіднено з приписом пункту 8 частини другої статті 129 Основного Закону України та відповідає ролі Верховного Суду не лише як суду касаційної інстанції у цивільних справах, а й як найвищого суду в системі судоустрою України (частина третя статті 125 Конституції України). Верховний Суд як суд касаційної інстанції у цивільних справах

із перегляду в касаційному порядку судових рішень має виконувати повноваження щодо усунення порушень норм матеріального та/або процесуального права, виправлення судових помилок і недоліків судових рішень, а не задля нового розгляду справи та нівелювання ролі судів першої та апеляційної інстанцій у чиненні правосуддя та розв'язанні цивільних спорів.

Пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, визнані неконституційними, утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyuny-sud-ukrayiny-uhvalyvrishennya-u-spravi-shchodo-garantuvannya-prava-na-sudovu>). – 2023. – 22.11*).

Другий сенат 22 листопада 2023 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглянув справу за конституційною скаргою Бая Анатолія Анатолійовича щодо конституційності частини шостої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Володимир Мойсик повідомив, що Анатолій Бай звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині другій статті 3, частинам першій, другій статті 8, частині першій статті 24, частинам першій, другій статті 29 Конституції України частину шосту статті 176 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс), згідно з якою до осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочинів, установлених статтями 109–114-2, 258–258-6, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України, під час дії воєнного стану, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 Кодексу, застосовують запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті Кодексу, а саме тримання під вартою.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Суд першої інстанції здійснює судовий розгляд у кримінальному провадженні за

обвинуваченням Анатолія Бая у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111 Кримінального кодексу України.

У судовому засіданні прокурор заявив клопотання про продовження Анатолію Баю запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, яке суди задовольнили.

Заявник стверджує, що оспорювані приписи Кодексу не відповідають Конституції України, оскільки порушують його права на повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, захист прав і свобод судом.

Суддя-доповідач у справі також повідомив, що Конституційний Суд розглядає подібну справу, що стосується тих самих питань.

Дослідивши матеріали справи на відкритій частині пленарного засідання, Суд перейшов до закритої частини для ухвалення рішення.

На відкритій частині пленарного засідання були присутні представник суб'єкта права на конституційну скаргу Дмитро Савицький та постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/ksu-pereviryt-na-konstytuciynist-prypys-kpk-ukrayiny-yakym-vuznachenno-shcho-pid-chas-diyi-0>). – 2023. – 22.11*).

24 листопада 2023 року, Пленум Верховного Суду вирішив звернутися в Конституційний Суд України з поданням щодо конституційності обмеження максимального розміру пенсії 10 прожитковими мінімумами для осіб, які втратили працездатність.

Зокрема, таке обмеження встановлено частиною 1 статті 2 та пунктом 6 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI в частині внесення змін до частини 3 статті 85 Закону України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року № 1788-XII.

Пленум ВС одногосло (122 голоси за) вирішив внести відповідне подання в КСУ за зверненням Кіровоградського окружного адміністративного суду.

Також Пленум Верховного Суду дійшов висновків про відмову у зверненні до КСУ з таких питань:

-щодо конституційності абзацу 5 статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» від 15 грудня 2020 року № 1082-IX «у частині застосування до розрахунку суддівської винагороди з 1 січня 2021 року розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

-щодо конституційності пункту 7 частини 1 статті 205 Виборчого кодексу України;

щодо конституційності Указу Президента України від 10 вересня 2014 року № 715/2014 «Про затвердження Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (*Право.ua (<https://pravo.ua/plenum-vs-prosytksu-pereviryty-na-konstytutsiynist-polozhennia-zakonu-shchodo-obmezhenia-hranychnoho-rozmiru-pensii/>). – 2023. – 24.11*).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Ю. П'єцко, LB.ua: Як Верховному Суду подолати корупцію і не стати маріонеткою політиків

Незалежна судова система має бути опорою суспільства в його складних відносинах з державною владою. Утім упродовж останніх 30 років спроби поставити суди на рейки справедливості й незалежності не дали бажаних результатів. Суспільна недовіра й міжнародні вимоги мотивують створити

чесну систему правосуддя. Та в процесі змін за найкращими мотивами зазвичай криються політичні інтереси – пошук можливості бодай якось впливати на суд як медіатора.

Останню «велику реформу» судової системи 2016 року позитивно сприйняли й оцінили не лише українське суспільство, а й міжнародні

експерти. Адже вона відмежувала й мінімізувала вплив інших гілок влади на судову. Основний фокус реформи спрямували на перехід від чотириланкової (місцеві, апеляційні, касаційні суди та Верховний Суд України) до триланкової системи, яка включає місцеві, апеляційні суди та єдиний Верховний Суд (ВС).

Нині Верховний Суд є найвищим органом у системі судоустрою України. Він забезпечує сталість і єдність судової практики. Не лише гарантує справедливе рішення, а й додає впевненості всім стейкхолдерам, що таке рішення відповідатиме законним і справедливим інтересам особи й держави. Саме Верховний Суд розглядає справи про оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради й Президента.

У такій площині цілком очікувані бажання й численні спроби поширити або зміцнити політичний вплив на Верховний Суд, зокрема, через зміну структури, повноважень чи функцій. Серед останніх поштовхів для чергової реорганізації – корупційний скандал навколо колишнього голови Верховного Суду Всеволода Князева. На хвилі суспільного невдоволення та «збентеженої» судової системи народні обранці продукують усе нові й нові законопроекти, які, на їхню думку, зможуть очистити ВС від корупції.

Що ми маємо?

Реформа суттєво змінила структуру й баланс судової системи. Зокрема, замість ліквідованих вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України утворили відповідні касаційні суди в межах єдиного нового Верховного Суду. Згодом такий спосіб реформування переглянув Конституційний Суд України. Він визнав неконституційною ліквідацію Верховного Суду України. Однак створення нового Верховного Суду визнав відповідним Основному закону. Цю правову колізію досі не вноормували на законодавчому рівні. Відтак в Україні існують дві юридичні особи: Верховний Суд і Верховний Суд України (щоправда, повноваження здійснювати правосуддя має лише Верховний Суд).

Юридична лакуна в процедурному й організаційному аспектах найвищого суду нині

живе власним життям. Парламентарі зрідка згадують про неї та пропонують поодинокі варіанти, аби врегулювати на законодавчому рівні. Тим часом новий Верховний Суд ухвалив понад 223 тисячі рішень у адміністративних, цивільних, господарських і кримінальних справах.

Однакове застосування судами норм права забезпечує Велика Палата Верховного Суду. Це така собі його верхівка, яка, відповідно до закону, є колегіальним органом і складається з 21 судді (по 5 суддів від кожного касаційного суду і голова Верховного Суду за посадою). За час свого існування Велика Палата розглянула майже 6 тисяч справ, значна частина яких стосувалася непростих правовідносин чи одіозних особистостей. Або й узагалі мала відверто політичний бекграунд.

У чийх руках судочинство?

Зміна парадигми добору суддів опинилася серед головних підходів, за якими слід формувати незалежний суд. До 2016 року їх призначали за закритою схемою та лише в межах судової системи. Натомість після реформи, відповідно до конкурсної процедури, судьями Верховного Суду можуть стати не лише професійні судді, а й науковці чи адвокати.

Не менш важливий крок – органи суддівського самоврядування реорганізували, докорінно змінивши підходи. Раніше членів Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів призначали президент і парламент. А реформа запровадила прозорий конкурсний відбір. Така практика унікальна, оскільки в більшості європейських країн процедура призначення суддів Верховного Суду має політичний характер.

Відсутність політичного впливу на формування судової системи в Україні є надзвичайно важливим кроком для становлення її незалежності. Однак невтомні політичні еліти періодично намагаються перетворити системну взаємодію із судовою гілкою влади в підконтрольність останньої.

Зараз увага політичної влади зосереджена на Верховному Суді не лише через ті рішення, які він ухвалює. Наприклад, за 2023 рік лише

Велика Палата Верховного Суду ухвалила щонайменше чотири рішення не на користь Президента. Крім того, Верховний Суд – це орган, який стоїть на чолі всієї судової системи України.

Риба гниє з голови, а Верховний Суд – з очільника?

На тлі щоденної кропіткої роботи Верховного Суду час від часу відбувалися скандали довкола окремих суддів – чи то через водіння в нетверезому стані, чи то через наявність російського паспорта. Такі ситуації судова система вирішувала переважно шляхом самоочищення: звільнення чи притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Утім після понад п'яти років побудови Верховного Суду як незалежної та прозорої інституції «космічний» хабар (близько трьох мільйонів доларів) голові Верховного Суду Всеволоду Князеву сколихнув усю судову систему. Одразу після того, як оголосили підозру Князеву, Верховний Суд скликав пленум, на якому 140 суддів висловили недовіру очільникові. І ще 137 проголосували за припинення його повноважень голови Верховного Суду. Цей день назвали «чорним днем в історії Суду». Крім того, на брифінгу САП і НАБУ повідомили про обшуки в інших 18 суддів Великої Палати, які могли бути причетні до «корупційної схеми Князева». Щоправда, досі жоден інший суддя Верховного Суду підозри в цій справі не отримав. То чи можливо через зміну структури, нові конкурси й поліграф очистити інституцію від бажання окремих її представників незаконно збагатитися?

Пленум Верховного суду, на якому ВС висловив недовіру голові Всеволоду Князеву та достроково позбавив його статусу очільника суду, 16 травня 2023. Фото: Суспільне / Нікіта Галка Пленум Верховного суду, на якому ВС висловив недовіру голові Всеволоду Князеву та достроково позбавив його статусу очільника суду, 16 травня 2023.

Доцільність і законність реформи: чи існує вона?

Через два дні після резонансного викриття очільника ВС на корупції Комітет Верховної

Ради з питань правової політики зібрався обговорити подальшу роботу Великої Палати. Там звучали ідеї, які насправді висловлювали в кулуарах парламенту ще задовго до цього скандалу. Особливо активно варіанти реформування обговорювали в Офісі Президента. Зокрема, ще у 2022 році заступник керівника Офісу Президента Андрій Смирнов зазначав, що Велика Палата Верховного Суду взагалі не потрібна, а якщо й допускати її функціонування, то в компетенції інстанції має бути виключно визначення підсудності спорів, а не їх розгляд по суті.

Скринька Пандори з ідеями реформування Верховного Суду відчинилася відразу після виборів нового голови Верховного Суду. Того самого дня в парламенті зареєстрували законопроект №9331 про необхідність жорстко й безкомпромісно долати прояви корупції в системі правосуддя. У цьому документі, зокрема, йшлося про відновлення розгляду Вищою радою правосуддя дисциплінарних скарг щодо суддів, можливість періодичної перевірки доброчесності суддів й оптимізацію системи судоустрою України. Цей проект схвалили й передали Раді національної безпеки та оборони.

Хто хоче взяти під контроль Верховний Суд і чим це нам загрожує?

Не залишаючись осторонь, Президент увів у дію рішення РНБО від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя». Воно пропонує перевіряти всіх суддів Верховного Суду на предмет можливого вчинення дисциплінарних проступків і вдосконалити порядок обрання суддів до Великої Палати, а також запровадити механізм їх відкликання.

Визначена в Рішенні РНБО «дорожня карта» швидко стала об'єктом для напрацювання ідей щодо діяльності й очищення судової системи, у тому числі й Верховного Суду. Невдовзі в парламенті зареєстрували законопроект №9454, який пропонує, аби Вища рада правосуддя моніторила роботу суду, якщо одному з його суддів вручили підозру у вчиненні корупційного злочину. Крім того, проект приписує проводити

психофізіологічне опитування судді із застосуванням поліграфа.

Тим часом поліграф не ефективний механізм перевірки. А пряме зобов'язання для ВРП провести моніторинг роботи Верховного Суду порушує принцип стримувань і противаг, адже орган законодавчої влади не має повноважень зобов'язувати до чогось орган суддівського врядування. Тут варто врахувати досвід Польщі, де після створення у 2017 році дисциплінарної палати, яка моніторить діяльність суддів, їхній Верховний Суд перестав існувати як незалежний орган. І це нововведення стало системою тиску на суддів, чимало з них зазнали переслідувань за свої переконання.

Далі у Верховній Раді зареєстрували ще два законопроекти. Перший, №9643, пропонує скоротити кількість суддів Великої Палати до 14 суддів (по три представники з кожного касаційного суду, секретар і голова Верховного Суду за посадами) з можливістю їх відкликати. А також зменшити її повноваження щодо перегляду справ і здійснювати розподіл справ на всіх суддів незалежно від юрисдикції.

Альтернативний законопроект №9643-1 так само передбачає зменшення кількості суддів Великої Палати Верховного Суду, розподіл справ на всіх суддів і розширення повноважень секретаря Верховного Суду, зокрема, призначення ним на посаду та звільнення з неї керівника апарату ВС і першого заступника

керівника апарату ВС (за поданням голови Верховного Суду).

Ці законопроекти мають і прихильників, і критиків. Але єдиної думки про подальшу роботу ВС і його Великої Палати немає. Між ініціативами депутатів, резонансними випадками корупції у Верховному Суді та недовірою суспільства необхідно знайти баланс, який забезпечив би функціональну й незалежну судову систему.

Зменшення будь-якого колегіального органу не призводить автоматично до зменшення корумпованості і, вірогідно, може сприяти ручному управлінні. Не варто допускати, щоб «справа Князева» стала парасолькою, якою прикривають спроби встановити політичний контроль над Верховним Судом. Збереження незалежної та ефективної судової інституції полягає в злагодженій співпраці всіх гілок влади, адже проблема корупції не обмежується певними суддями чи конкретним органом, вона набагато ширша й глибша.

Водночас оптимізація роботи або додатковий моніторинг, як показує практика, не є ефективною реакцією на прояви корупції. Подолати системну проблему можна лише за допомогою системних рішень. Наприклад, напрацювати стратегію взаємодії та ввести додаткові антикорупційні індикатори (*LB.ua* (https://lb.ua/pravo/2023/11/30/586645_yak_verhovnomu_sudu_podolati_koruptsiyu.html). – 2023. – 30.11).

І. Лаб'як, ТСН: Термін президента Зеленського закінчується навесні: що буде після цього

Повноваження президента України В. Зеленського спливають у травні 2024 року, а проводити вибори під час війни забороняє Конституція. Наразі влада не дала чіткої відповіді, чи відбудуться президентські вибори навесні, але розмірковує над цим варіантом.

Вибори під час війни: що кажуть закони і Конституція

Конституція України передбачає п'ятирічний термін повноважень президента. Водночас у

статті 108 Конституції вказано, що президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного президента.

Такий прецедент вже був в історії української незалежності: коли другий президент Леонід Кучма виконував свої повноваження кілька місяців понад п'ятирічний термін. Це відбулося після фальсифікації результатів президентських виборів 2004 року на користь Віктора Януковича і як наслідок спалахування Помаранчевої революції. Тож Кучма виконував

повноваження, поки тривали ці політичні перипетії, і доки не відбувся повторний другий тур голосування, в якому обраним президентом було оголошено Віктора Ющенка.

Закон України про «Правовий режим воєнного стану» прямо забороняє проведення виборів під час дії воєнного стану. Згідно з виборчим кодексом, ЦВК зобов'язана оголосити початок виборчої кампанії протягом 30 днів після скасування воєнного стану.

Зауважимо, що зміни до законів можна внести навіть під час війни, а от зміни до Конституції під час дії воєнного стану вносити заборонено.

Вибори президента України під час війни: що кажуть експерти

Політолог В. Фесенко у коментарі для ТСН. ua оцінив, чи можливо все ж таки провести вибори під час війни. На його думку, ситуацію міг би розв'язати Конституційний Суд.

«Тут два варіанти: або проводити президентські вибори, пристосувавши виборче законодавство і практики до умов війни – це один варіант. Інший варіант – звернутися до Конституційного Суду, який все має розтлумачити. Тому що є закон про воєнний стан, який забороняє всі вибори під час війни; є норма Конституції. Але в Конституції говориться про продовження повноважень Верховної Ради, поки діє воєнний стан. Про президента так не сказано, як і про місцеві органи самоврядування. Деякі конституціоналісти вважають, що логікою, за духом Конституції, та сама норма має діяти і відносно президента. Але офіційно про це може сказати чи навпаки – сформулювати іншу позицію може тільки Конституційний Суд України», – розповів політолог.

Водночас він наголосив: «Думка про те, що після завершення повноважень президента України наприкінці травня ці повноваження автоматично переходять до спікера Верховної Ради, – абсолютно не відповідає жодному українському закону».

В. Фесенко вважає, що рішення про проведення чи не проведення президентських виборів ухвалюватиметься приблизно за місяць – кінець листопада або початок грудня.

«Тому що якщо проводити вибори, то вже у грудні треба починати перші процедури: створення виборчих комісій і так далі. Відповідно поки йде бюджетний процес – треба виділити гроші на вибори», – пояснив політолог.

За його оцінками, КС наразі не надто завантажений, тож міг би дати прискорену оцінку та відповідь на запитання щодо можливості проведення виборів під час війни.

Вибори в умовах воєнного стану: виклики та небезпека

У контексті проведення виборів під час війни політичний експерт М. Джигун зауважив у інтерв'ю ТСН.ua, що перед Україною постає багато викликів, і вони дуже серйозні.

«Зокрема, це питання того, як проводити вибори на лінії розмежування, на лінії фронту – де постійно прилітає, де немає жодної безпеки, немає можливості зробити приміщення для проведення виборів, безпечні для людей. Де будуть точно провокації, складність доступу міжнародних спостерігачів і подібні речі», – навів приклад М. Джигун.

«Наступний момент – а що робити з територіями, які зараз тимчасово окуповані? Чи у разі проведення або не проведення виборів на окупованих територіях ми тим самим побіжно не визнаємо їхньої анексії і того, що Україна не контролює ці території? Невже це не є ударом узагалі по українській державності?» – звернув увагу експерт.

Ще один виклик, який він назвав, – організація голосування для українців, які виїхали за кордон після повномасштабного вторгнення: «Як їм проголосувати? Через «Дію»? Ну багато є запитань до того, а як можуть бути використані результати голосування з «Дією», і чи не буде це використано в якусь базу даних з розумінням того, а хто за кого вболіває і хто кого підтримував».

«Питань – багато, над вирішенням яких потрібно працювати роками у звичайному режимі. Але я думаю, що політичний тиск з боку окремих представників республіканської партії, перш за все, може зіграти свою роль. Тому вибори справді можливі, хоч, як на мене,

це дуже небезпечний прецедент. Навряд чи зараз – коли у нас демократія не може розквітати через війну і вимушену централізацію влади, вибори призведуть до якогось оновлення демократичного правління, і до того, що не відбудеться застою демократії, про що говорять наші партнери за океаном», – вважає М. Джигун.

Чи будуть вибори президента 2024 року: що кажуть політики і думка суспільства

Зауважимо, у серпні під час свого візиту до Києва американський Сенатор від республіканської партії Ліндсі Грем заявив, що вибори в Україні 2024 року повинні відбутися, навіть попри війну. На думку сенатора, це необхідно, аби показати зміни, які відбулися в Україні за останні роки.

«Я хочу, щоб у цій країні відбулися вільні та чесні вибори, навіть під час нападу на неї. Американський народ має знати, що Україна змінилась. У минулому це була дуже корумпована країна», – заявив Грем.

У жовтні В. Зеленський прокоментував можливість проведення виборів під час війни. Глава держави сказав, що це можливо лише у разі, якщо «парламенту вдасться вирішитися всі завдання щодо забезпечення доступу до голосування».

«Важливо організувати вибори так, щоб люди, які повинні голосувати, могли це зробити в безпеці, без нападів. У нас є це завдання, якщо наша країна зможе внести поправки до законів, то вибори відбудуться в Україні», – заявляв президент.

В. Зеленський також стверджував – якщо вибори все ж відбудуться під час війни, він балотуватиметься, а якщо вони будуть проведені після, то президент на другий термін не піде.

«Якби війна тривала – так, якби війна закінчилася – ні. Я не можу втекти під час війни», – сказав президент.

Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук заявив, що для проведення виборів під час війни необхідно вирішити щонайменше п'ять проблемних питань:

-забезпечення прав на голосування і бути обраними до органів влади для військовослужбовців,

-організація виборів на тимчасово окупованих територіях,

-забезпечення участі в голосуванні українських біженців (нині за кордоном перебувають близько 7 млн громадян),

-фінансування виборів,

-забезпечення можливості вільного доступу до медіа.

«Ще є низка інших більш дрібніших питань, які стосуються організації виборів, але я думаю, коли ми разом знайдемо відповіді на ці п'ять, Україна ухвалить рішення про проведення виборів», – сказав Стефанчук.

Він додав, що звернувся до колег з багатьох парламентів світу із прохання поділитися досвідом проведення або не проведення виборів під час війни.

Міжнародний досвід проведення воєнних виборів є різноманітним, повідомляв у Мережі експерт із політичних питань Українського інституту майбутнього Ігор Попов.

«Великобританія не проводила вибори під час Другої світової війни, а зворотнім прикладом вважають Ізраїль, який проводить всі виборчі процеси в умовах постійних безпекових загроз. У 21-ому столітті в Іраку та Афганістані проводили вибори навіть тоді, коли центральний уряд не контролював частину території країни», – навів приклади експерт.

Заяву Стефанчука узявся пояснювати заступник керівника Офісу президента Михайло Подоляк. Він сказав, що спікер парламенту на тлі висловлювання про інші країни говорив про готовність України розглянути бачення цих держав.

«Будь-яка країна може сказати свою позицію щодо того, чи треба продовжувати термін перебування у владі людей, які були вибрані до початку війни і каденція яких вже завершилася під час війни. Чи можна в принципі проводити ці вибори з урахуванням оцих позицій – гроші, безпека», – розповів Подоляк.

Він також зазначив, що держава має зважати на свої відносини з країнами, які надають фінансову та військову підтримку. Водночас заступник голови ОП наголосив, що рішення про проведення виборів «буде прийнято виключно народом України».

«Це нормально, коли в суспільстві публічно, в тому числі, на внутрішньому ринку... і з партнерами проговорюється, наскільки важливо та чи інша форма легітимності, чи можна буде цю легітимність перенести на певний термін, поки йде війна», – додав Подоляк.

Чи підтримують українці ідею виборів під час війни

Результати опитування, проведеного у жовтні соціологічною службою Центру Разумкова, свідчать, що більшість українців (64%) негативно ставляться до ідеї проведення виборів до завершення війни. Позитивно до цієї ідеї ставляться 15% опитаних, а ще 20% – не визначилися з позицією.

Негативне ставлення до проведення виборів під час війни респонденти найчастіше обґрунтовували тим, що: в країні немає грошей на вибори (36% опитаних), законодавство не дозволяє проведення виборів у період дії воєнного стану (32%), проблематично гарантувати безпеку учасникам голосування (31%), під час воєнного стану неможливо дотримуватися стандартів демократичності виборів через тимчасове обмеження політичних прав і свобод громадян (29%), неможливо

організувати голосування на окупованих територіях (26%), виникнуть проблеми для голосування тимчасово переміщених осіб, українських біженців за кордоном (24%), неможливо організувати голосування військовослужбовців, які перебувають безпосередньо у місцях бойових дій (22,5%).

У вересні 100 українських громадських організацій підписали спільну заяву про те, що виступають проти проведення виборів під час війни.

«Вибори і повномасштабна війна – несумісні. Ця ідея вкрай небезпечна та призведе до втрати легітимності як процесу, так і виборних органів, а з високою імовірністю – і до значної дестабілізації держави в цілому. Ключовими є виклики, пов'язані з вільним формуванням політичної волі в умовах активної фази війни, неможливістю забезпечити повноцінну участь військових і виборців за кордоном, відсутністю політичної конкуренції в умовах звуження прав і свобод під час правового режиму воєнного стану», – йшлося в заяві громадських активістів (*TCH* (<https://tsn.ua/exclusive/termin-prezidenta-zelenskogo-zakinchuyetsya-navesni-scho-dali-2437669.html>)). – 2023. – 4.11).

А. Карпец, Економічні новини: «Вибори проводити не можна скасувати», або знову проблема пунктуації

Суета навколо виборів і постановки коми в закутій частині заголовка тягнеться в Україні з липня-серпня стараннями різних політичних персонажів. На тему (не) можливості проведення виборів під час війни вони давали цілком суперечливі коментарі, які можна охарактеризувати відомою приказкою: «І хочеться, і колеться, і мама не велить». Причому в ролі «мами» в даному випадку виступають закон про вибори та відповідні норми Конституції, які забороняють проведення виборів під час воєнного стану, а також реалії, з яких випливає, що проведення виборів у нинішній ситуації не просто неможливе, а й загрожує непередбачуваними наслідками.

Словом, із виборами, як люблять говорити в державі-агресорі, «не все так однозначно». До

того ж реальні інтереси тих, хто робить заяви на тему виборів, часто дуже відрізняються від того, що вони озвучують.

“Воно, звичайно, так ... але так, щоб сильно так – так ні!”

Ситуацію з проведенням виборів під час війни добре описує винесене у підзаголовок висловлювання в одеському стилі.

З одного боку, об'єктивно вибори потрібні, бо громадська легітимність усіх гілок влади та довіра до них неухильно падають. Якби не війна, то питання необхідності виборів навіть не виникало б, оскільки потреба у виборах вже не просто дозріла, а перезріла. Не кажучи вже про те, що закладений у законодавстві термін парламентських виборів пройшов у жовтні,

і Верховна Рада формально вже вийшла за тимчасові межі своїх повноважень, а вибори президента, згідно із законом, мають відбутися у березні 2024 року, і ще далеко не факт, що вони не відбудуться навіть за умов війни.

Крім того, стає все очевиднішим, що ця війна може тривати ще дуже довго, і весь цей час влада в Україні залишатиметься не змінною, відповідно, легітимність цієї влади буде все більш сумнівною. Можна скільки завгодно і цілком справедливо виправдовувати таку ситуацію нормами закону, які забороняють вибори під час воєнного стану, але, крім формальної легітимності, є ще легітимність громадська, що корениться в масовій психології.

Але тут виникають суто технічні проблеми проведення виборів у нинішніх умовах війни, бойових дій, величезної кількості виборців, які перебувають на фронті, за кордоном, на окупованих територіях. Проведені в таких умовах вибори важко вважатиме легітимними, як і влада, яка буде сформована на основі таких виборів.

Але, з іншого боку, є відсутність скільки-небудь осудної альтернативи нинішній владі, навіть якщо абстрагуватися від війни. Хоча від війни абстрагуватися неможливо, і вкрай похмурі передчуття лише загострюються відсутністю адекватної опозиції, власне, як і влада. Щодо влади, то достатньо нагадати хоча б тільки нещодавню заяву секретаря РНБО Данилова, що Україна – це, мовляв, не СРСР, а тому ніякого переведення на військові рейки бути не може.

Єдиною реальною альтернативою Зеленському можна вважати голівкому ЗСУ Валерія Залужного. З цієї причини навколо нього постійно роздмухують скандали, хоча поки що відсутні серйозні свідчення того, щоб генерал збирався в політику. До того ж, не факт, що Залужний у ролі президента – це добре, навіть якщо виходити з кадрових проблем в армії, хоча навряд чи в них можна звинувачувати виключно генерала. У будь-якому випадку, вибудовування такого собі «українського де Голля та/або Ейзенхауера» пахне улюбленою вітчизняною забавою під назвою «карго-культ».

Не кажучи вже про те, що на пост президента мітить ще цілий підполковник, який героїчно дезертував за кордон і веде зараз «запеклі бої» десь у глибоких тилах західних союзників України.

Слід глянути на те, хто зараз об'єктивно зацікавлений у виборах.

Насамперед, це Зеленський і його оточення, які могли б розраховувати, що в умовах війни та відсутності реальної конкуренції можна зміцнитися у владі, хоча це загрожує непередбачуваними наслідками. Хаотичні заяви деяких провладних персонажів та плутанні висловлювання самого Зеленського підтверджують справедливості такого висновку, про що далі.

У виборах можуть бути зацікавлені американські союзники України, але й тут «не все однозначно», оскільки в Америці мають враховувати ризики і до цього також повернемося нижче.

Наскільки можна зрозуміти, виборів пристрасно бажає один добре відомий «гетьман» та його секта, які не перестають втомлювати публіку спекуляціями на тему «75% і 25%», а також підкидати різноманітні інформаційні провокації. Важко сказати, на чому ґрунтується їхня впевненість, що на виборах їм щось «світить». На думку автора, обговорювати тут особливо нема чого.

Крім того, виборів пристрасно бажає різного роду молода та криклива політична поросля, якою вже тісно в коротких штанах блогерів та активістів, і ця публіка вирішила ошчасливити електорат черговим виданням «нових осіб». Але, знову ж таки, на суб'єктивну думку автора цих рядків, електорат уже нудить від «молодих нових осіб» у владі, моду на які нинішня влада вже остаточно поховала.

До того ж багато представників згаданої «молодої політичної порослі» вже давно не юні, як у безсмертному творі Ільфа і Петрова, в якому «молода була вже не молода». Але якщо розглядати з погляду морально-ділових якостей контингент, який прагне влади, схоже, може запропонувати лише дещо оновлену версію «Кварталу 95» та «Слуги народу», і нічого іншого там за душею немає, оскільки взятися цьому іншому просто ні звідки.

Відмінність від старої версії шоу та серіалу полягає в тому, що якщо молодняк поки що ні за що не відповідає, то влада розуміє, що прагнення у ситуації повного контролю через війну зміцнитися у владі може обернутися повним фіаско та розвалом, бо сказано, що «Україна – не Росія».

А народ проти!

Характерно, що громадяни України у виборах під час війни не схвалюють.

Згідно з опитуванням громадської думки, проведеним наприкінці вересня Центром Разумкова, проти проведення виборів висловилися 63,8% опитаних, за проведення виборів – лише 15,1%, не визначились – 21,1%.

Негативне ставлення до проведення виборів під час війни респонденти найчастіше обґрунтовували тим, що в країні немає грошей на вибори (так відповіли 36%), що законодавство не дозволяє проведення виборів під час воєнного стану (32%), що буде проблематично забезпечити безпеку учасникам голосування (31%) та іншими причинами.

З усіма зазначеними доводами респондентів слід погодитись, лише з однією поправкою: всі три зазначені аргументи проти проведення виборів діють одночасно.

Респонденти, які підтримали проведення виборів під час війни, аргументують тим, що це потрібно для підтримки демократії в країні (6%), необхідністю змінити владу (5%) або, принаймні, оновити її (5%), а також іншими причинами.

Слід зазначити, що й зазначені вище аргументи за проведення виборів також є обґрунтованими. Якби не війна, то вибори слід проводити за будь-яку ціну, бо, як писав «класик», «Україна – не Росія», і нам потрібна легітимна влада хоча б де-юре.

І все ж таки, якщо за законом проведення виборів під час війни заборонено, але цю тему довгий час «розгойдують», значить, комусь для чогось це потрібно.

Чому вибори проводити не можна

Під час воєнного стану в Україні законодавчо заборонено проводити як президентські, так і

парламентські вибори. Але ці заборони суттєво відрізняються.

Президентські вибори заборонені лише законом, тобто Виборчим кодексом, норми якого можна змінити голосуванням у Раді. Для цього, щоб внести поправки до Виборчого кодексу, достатньо ухвалення парламентом відповідного рішення простою більшістю голосів. Чи наберуться необхідні 226 голосів за зміни, що дають змогу проводити вибори президента під час війни, – це вже інше питання.

У свою чергу, проводити парламентські вибори під час війни заборонено не лише Виборчим кодексом, а й 83 статтею Конституції, хоча тут мають місце різні тлумачення.

Вносити зміни до Конституції у воєнний час імперативно забороняє стаття 157 самої Конституції України, яка свідчить, що Основний Закон не може бути змінений в умовах військового чи надзвичайного стану.

Крім того, слід враховувати, що, на відміну від змін у звичайних законодавчих актах, внесення поправок до Конституції – це справа довга та складна. Відповідно до норм самої Конституції, у першому читанні досить простої більшості від конституційної чисельності Ради, тобто 226 голосів. Після цього проєкт поправок направляється до Конституційного Суду на експертизу, і якщо КС визнає поправку конституційною, то без найменших змін саме в такому вигляді, як її схвалив КС, вона має бути прийнята в Раді двома третинами конституційного складу парламенту, тобто необхідно мінімум 300 голосів. При цьому перше та друге читання мають проводитись на різних сесіях Ради, хоча навколо цієї норми свого часу мали місце маніпуляції. У будь-якому випадку все це довго і складно.

Що ж до власне парламентських виборів, то стаття 83 свідчить таке: у разі закінчення терміну повноважень Верховної Ради України під час дії військового чи надзвичайного стану, її повноваження тривають до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування військового чи надзвичайного стану.

Здавалося б, усе зрозуміло: вибори Ради під час війни безглузді, оскільки розпочати роботу

може лише той склад парламенту, який буде обраний після скасування військового стану, а до того продовжуються повноваження чинної Ради.

Але це простим смертним все зрозуміло, а «хитро зроблений» юрист може будь-яку юридичну казуїстику обернути на будь-який бік. Тим більше, що ця норма Конституції однозначно вибори не забороняє і виписана досить хитромудро.

Ось і представник президента в Конституційному Суді Федір Веніславський зазначає, що «прямої заборони проводити вибори під час дії воєнного стану справді немає, тому тут питання юридичних дискусій».

Щоправда, він одразу додав, що «з огляду на ситуацію з безпекою, враховуючи забезпечення і національних, і міжнародних стандартів виборчого права, я переконаний, що провести під час війни, в принципі, неможливо».

Строго кажучи, Конституція не забороняє провести вибори до Ради та розпочати роботу новим складом парламенту доти, доки після закінчення війни не буде обрано та приведено до присяги нову Раду. Якщо війна триватиме ще півроку-рік, то вся ця метушня виглядає дурною і/або зловмисною витрачанням часу, ресурсів і коштів, але якщо війна в тому чи іншому вигляді триватиме ще років 5-10, і весь цей час діятиме воєнний стан, то вказаний «фокус» виглядає не так безглуздо і навіть десь демократично, оскільки дозволить змінити/оновити склад Ради. Звичайно, якщо не враховувати зазначені вище складнощі щодо проведення виборів.

Все це дає непрямі підстави вважати, що тема виборів все ж таки могла розглядатися. І тут питання: про які саме вибори йдеться?

За Конституцією, вибори до парламенту мають відбутися в останню неділю жовтня 2023 року. Оскільки вони вже не відбулися, то не має принципового значення, коли вони будуть через півроку, рік, півтора, хоч навіть п'ять років. Рада в будь-якому разі вже вийшла за межі своїх конституційних повноважень і тепер перебуває у дещо підвішеному стані, хоча формально де-юре є легітимною. Таке двозначне становище Ради може стати додатковим важелем тиску на депутатів ззовні.

Але питання президентських виборів, які мають відбутися у березні 2024 року, з порядку денного поки що знімати зарано, про що далі.

До чого можуть призвести вибори

Водночас для Зеленського небезпечно саме вибори до Ради, після яких його партія може втратити більшість, якою вона володіє у нинішньому парламенті, контролюючи через нього уряд.

Щоправда, слід зазначити, що ще до початку повномасштабної агресії реальної більшості в Раді не було, що доводилося неодноразово писати. «Пірнати» надто глибоко в історію цієї проблеми зараз уже особливого сенсу немає, тому наведемо лише дві публікації буквально напередодні повномасштабного вторгнення – «Слуги народу» шукають нових господарів: розвал монокоаліції у Верховній Раді «та» Корупційний безвихідь влади Зеленського». Не вдаючись до подробиць, нагадаємо, що в них йдеться про фактичний розвал монокоаліції з цілої низки причин, включаючи корупцію, внаслідок чого напередодні «великої війни» парламентська провладна так звана монокоаліція дедалі частіше провалювала ініціативи офісу Зеленського, причому головним винуватцем провалів стала саме фракція «Слуга народу», яка при голосуваннях давала настільки мало голосів, що не рятували навіть голоси депутатських груп-сателітів «За майбутнє» та «Довіра».

Можна з достатньою мірою впевненості вважати, що різного роду інтереси, протиріччя, а також корупція нікуди не поділися, але очевидно, війна суттєво змінила настрої в Раді, надавши їй певної зовнішньої монолітності. До того ж військовий стан, цензура та інші «забави» нинішнього часу, в які самозабутньо грає влада, дозволяє тримати в вузді контингент, що засідає в Раді, а різного роду «операції «Буратино» тощо тощо є тим яскравим свідченням.

Виходячи з вищесказаного, можна досить обґрунтовано стверджувати, що відкладені на невизначений час вибори Ради поки що цілком влаштовують Зеленського та його офіс.

Дещо інша ситуація з президентськими виборами. За законом, вони мають пройти

в березні 2024 року, а тому часу для їхньої організації ще є достатньо. Про технічні питання проведення виборів у нинішній ситуації поки не говоритимемо. Конституційна заборона виборів президента відсутня, а змінити Виборчий кодекс шляхом внесення правок простою більшістю цілком реально, зібравши просту більшість у Раді.

Вважається, що президентські вибори несуть для Зеленського набагато менше ризику, ніж парламентські, через відсутність сильних конкурентів, оскільки єдиний потенційно серйозний суперник в особі головного комітету ЗСУ Залужного у розпал війни на вибори навряд чи піде, якщо його, звичайно, на той час не звільнять. з посади (або він сам не піде), передумов до чого поки що немає.

Отримавши новий мандат на п'ять років, Зеленський розв'яже собі руки щодо будь-яких рішень після закінчення війни, на які він би до виборів піти не наважився.

Втім, і тут не все так просто, якщо вірити «зливам» у медіа результатів закритих соціологічних досліджень, які відкрито не публікуються.

Згідно з цими, відверто кажучи, неперевіреними даними, рейтинги такі.

На президентських виборах, за умови участі в них головного комітету ЗСУ Валерія Залужного, Зеленський набирає, за різними опитуваннями, 30-40%, а Залужний 20-30%. При цьому треба зважати на те, що Залужний ніколи не оголошував офіційно про свій намір брати участь у виборах, але, як показує практика, оголошення про участь у виборах може різко збільшити підтримку кандидата.

На парламентських виборах умовна «партія Залужного» нібито може набрати 20-25%, партія «Слуга народу» – 10-12%, по 5% набирають партії Порошенка та Притули.

Не беремося судити, наскільки цьому можна вірити, але деякі коментарі слід зробити.

Якщо виходити з вищесказаного, то цілком зрозумілі чутки та інтриги навколо Залужного і військових, включаючи звільнення генералів, «справа генералів» тощо.

Щодо самого Залужного, то він поки демонстративно цурається політики. До того

ж очевидно, що йти в президенти, не маючи підтримки в парламенті, просто безглуздо. І хоча «умовна партія Залужного», якщо вірити наведеним даним, набирає набагато більше інших, але насправді такої партії поки що не існує, а її створення вимагатиме багато часу, фінансових та інших ресурсів, підбору кадрів тощо. У той же час, можна по-різному ставитися до партії «Слуга народу», але вона реально існує і має значні ресурси.

У світлі наведених даних щодо партій Порошенка та Притули взагалі виникає питання щодо того, на що вони сподіваються. Припустимо, з Притулою все зрозуміло, оскільки Пінчуку вже не вперше викидати на вітер гроші ще з часів «озимого покоління», якщо хтось пам'ятає, що це таке, та й результати «Голосу» викликають питання щодо адекватності. Натомість для Порошенка вказаний відсоток стане ганьбою та остаточним вироком, на тлі якого нинішні широко розрекламовані 25% видадуться щастям.

Про те, що вибори під час війни загрожують серйозними наслідками, включаючи підрив легітимності влади, зокрема інституту президента, в Україні заговорили відразу, як тільки наприкінці літа раптом виникло питання виборів як такої.

Втім, заговорили іноді вельми своєрідним способом, використовуючи закордонні медіа, що зайвий раз свідчить про наростаючі проблеми зі свободою слова в Україні.

Про те, що вибори під час війни можуть підрвати, а не зміцнити легітимність президента, заявила Ольга Айвазовська, директор громадської організації «Опора», яка має чітке грантове реноме.

Причому ця її думка була опублікована виданням The New York Times у публікації " Zelensky's First Term Is Almost Up". No One's Sure What Happens Next « або « Перший термін Зеленського майже минув. Ніхто не впевнений, що станеться далі «.

“Заплановані вибори не є необхідними для нашої демократії”, – заявляє Айвазовська.

До неї приєдналася більшість коментаторів, опитаних The New York Times, які вважають, що вибори під час війни недоречні.

Проте, зазначає видання, «серед політичного класу Києва ходять розмови про те, що Зеленський може вимагати голосування». Опоненти побоюються, що він закріпиться на новий термін в умовах, коли конкурентні вибори практично неможливі, і це послабить зусилля України показати Заходу належне управління.

При цьому якщо відкласти вибори далі конституційного терміну повноважень Зеленського, то можливі переговори з РФ зроблять його «ізольованим», оскільки можуть підірвати його популярність і знизять шанси на його переобрання.

Видання пише, що новий виборчий мандат, здобутий на виборах, може зміцнити позиції Зеленського у прийнятті будь-якого рішення про подальший хід війни.

Також NYT пише, що проведення виборів в умовах воєнного стану не дає можливості військовим балотуватися ні до парламенту, ні до президентів. А одним із головних претендентів на посаду президента видання називає головному Валерія Залужного.

Хто «хитає» тему виборів в Україні

Ця та подібні публікації стали реакцією на суперечливі заяви низки політичних персонажів.

Наприклад, речник парламенту Руслан Стефанчук ще в липні під час телемарафону заявив, що прямої конституційної заборони на проведення виборів в Україні немає, а норми закону можна змінити. При цьому Стефанчук припустився можливості проведення виборів.

Потім радник глави Офісу президента Михайло Подоляк також під час телемарафону заявив, що виборів в Україні цього року точно не буде.

Було названо причини, які не дозволяють провести вибори під час війни.

Насамперед, це, власне, військовий стан. Крім того, в діючій армії перебуває близько мільйона людей, у тому числі на передньому краї, і організувати тут вибори за всіма правилами, з дільницями, спостерігачами та іншими атрибутами неможливо в принципі. Так само неможлива повноцінна агітація.

Також неможливо забезпечити висування кандидатур тих, хто перебуває в армії, тим більше воюють, хоч вони мають на це право. Крім того, кількість біженців, внутрішньо переміщених осіб та громадян, які перебувають на окупованих територіях, обчислюється в мільйонах, і забезпечити їхнє право обирати і бути обраними неможливо, так само як і взагалі скласти реєстр виборців. Зрештою, на вибори потрібні величезні гроші, яких зараз немає через війну.

Характерно, що Зеленський теж ніби допустив можливість проведення виборів, щоправда, у відповідь на заяву американського конгресмена Ліндсі Грема, який під час перебування в Україні наприкінці серпня заявив, що, незважаючи на війну, вибори в Україні слід було б провести.

Реагуючи на заяву Ліндсі Грема, Зеленський в одному з телевізійних виступів висловився у тому сенсі, що він не проти провести вибори, але висунув при цьому низку умов до Заходу:

– Чи готові західні партнери дати на проведення виборів п'ять мільярдів доларів, щоб не вилучати ці гроші з оборонного бюджету?

– чи готові західні спостерігачі вирушити на передову, де голосуватимуть військові?

– чи готовий Євросоюз організувати інфраструктуру виборів для біженців у європейських країнах?

«Я запитав, як організувати вибори, щоб могли проголосувати військові на фронті та біженці за кордоном, і відповіді поки не отримав», – сказав Зеленський, наголосивши, що за владу він не тримається і готовий до виборів, який слід провести протягом року.

Приблизно в цей же час іспанське видання El País з посиланням на якісь таємничі джерела заявило, що влада України нібито розглядає можливість провести парламентські та президентські вибори у 2024 році, щоб зупинити падіння популярності Володимира Зеленського та отримати народний мандат напередодні можливих переговорів із Росією.

Пізніше, на початку жовтня, Зеленський в інтерв'ю італійському телеканалу Sky TG24 припустився можливості проведення виборів в

умовах війни, але при виконанні певних вимог. Для цього, за його словами, треба змінити законодавство, забезпечити безпеку та доступ людей до виборчого процесу.

«Ситуація складна, але вибори в Україні можуть відбутися, якщо парламенту вдасться вирішити всі завдання щодо забезпечення доступу до голосування. Важливо організувати вибори безпечним способом для людей, які мають голосувати, не атакуючись. У нас є це завдання, але якщо нашій країні вдасться внести зміни до законів, то в Україні відбудуться вибори», – сказав Зеленський.

Але вже 11 жовтня під час візиту до Брюсселя Зеленський дав без перебільшення дивний коментар румунському виданню Digi24.

Відповідаючи на запитання щодо наміру балотуватися на другий президентський термін, Зеленський сказав: «Якби війна тривала – так, якби війна закінчилася – ні. Я не можу втекти під час війни».

Іншими словами, він заявив, що на другий президентський термін балотуватиметься лише у тому випадку, якщо війна продовжиться. Нагадаємо, де-юре вибори президента під час війни поки що заборонені, і для їх проведення необхідно вносити зміни до законодавства.

Наскільки можна зрозуміти, Зеленський ніби натякає Заходу, що поки йде війна, перемогти на президентських виборах може тільки він, оскільки ніхто з ним не зрівняється в рейтингу. Питання Залужного, повторимо, поки що залишається незрозумілим. Тому нікого зговірливішого Захід провести на президентську посаду в Україні не зможе. Звідси побічно випливає, що негласними каналами із Заходу може чинитися тиск з метою провести вибори і змінити Зеленського на ставленика Заходу.

Після деякої паузи, у питанні виборів раптом активізувався «різкий рушник».

5 листопада в медіа з'явилася заява колишнього «істинного регінала», а нині «вірного порошенківця», нардепа від Євросолідарності Олексія Гончаренка про те, що Зеленський уже дав вказівку готуватися до чергових виборів президента у конституційний термін – останньої неділі березня 2024 року.

Ситуацію підігрів вищезгаданий радник Офісу Подоляка, який 3 листопада заявив, що питання вивчається і рішення проводити вибори чи ні буде ухвалено протягом місяця-півтора.

А вже 6 листопада у виданні «НВ» з'явилася інформація про те, що в парламенті нібито розроблено чернетку законопроекту про проведення виборів президента наступного року на прифронтових територіях.

Достовірність документу підтвердила заступник голови Комітету з питань організації державлади Аліна Загоруйко із фракції «Слуга народу».

Згідно з документом, пропонується створити тимчасову комісію, яка визначатиме, чи можна проводити вибори на тій чи іншій території на підставі даних різних відомств, переданих до ЦВК.

Щоб територію (йдеться лише про підконтрольні території) визнали такою, де неможливо провести вибори, вона повинна, згідно з проектом, відповідати принаймні одному з таких критеріїв:

- бути звільненою або зазнала негативного впливу збройних формувань РФ під час бойових дій;

- належати до областей, що межують з РФ чи Білоруссю, і там останні півроку відбувалися обстріли з боку ворога, внаслідок яких загинули та/або були поранені цивільні особи;

- введено режим обмеженого доступу, у тому числі через мінну небезпеку.

Переселенцям дозволяється голосувати за місцем прописки.

«Все прописано таким чином, що можна виключити будь-яку громаду з виборів», – каже джерело видання.

У публікації також робиться припущення, що ВП зможе скасовувати вибори в регіонах, де при владі погана соціологія.

Ця «движуха» закінчилася заявою Зеленського у вечірньому ефірі 6 листопада про те, що «вибори зараз не на часі». Тих, хто роздмухує цю тему, Зеленський, як це нині модно, звинуватив у «роботі на Путіна», хоча про розгляд можливості виборів, нагадаємо, заявляв навіть радник Офісу.

Цілком можливо, Зеленський зробив заяву на тему «виборів не буде» для того,

щоб заспокоїти ситуацію та зупинити чи пригальмувати внутрішньополітичний розбрат, який провокують чутки про наближення виборів.

Точно сказати, що вибори президента у березні 2024 року не відбудуться, можна буде лише наприкінці грудня. За законом президентська кампанія має стартувати за 90 днів, тобто 31 грудня. Якщо на той час Рада не змінить Виборчий кодекс, який забороняє проведення виборів під час воєнного стану, а воно продовжено до 14 лютого, то можна буде припустити, що виборів не буде.

Але можна й не припустити, бо ніщо не заважає провести їх не в березні, а трохи згодом.

Тему українських виборів «качають» і в Америці, де також скоро вибори

Наскільки можна зрозуміти, на Заході також немає єдності у питанні виборів в Україні.

Можливо, непублічно тиск на українську владу з боку американських союзників щодо проведення виборів здійснювався і раніше, але вперше публічно це питання порушив американський сенатор-республіканець Ліндсі Грем. Цей містер, з одного боку, є традиційним, тобто антитрампівським республіканцем, який беззастережно підтримує Україну у війні з московською агресією. Але Грем також відомий своїми, відверто кажучи, скандальними висловлюваннями про те, що допомога Україні є для Америки гарною «інвестицією», оскільки дозволяє воювати з Москвою руками українців, не посилаючи на цю війну американських солдатів та не проливаючи американської крові.

Найсумніше, що тут містер Грем має рацію...

Перебуваючи в Україні з візитом у День незалежності, сенатор Грем безапеляційно заявив, що наступного року в Україні мають відбутися вибори, незважаючи на війну. При цьому очевидно, що мав на увазі саме президентські вибори.

Можна було б списати таку заяву на прагнення американців змінити Зеленського на когось іншого, але тут треба розуміти, хто такий Грем.

Повторимо, що Грем – не просто республіканець, а, за своїми переконаннями

щодо Росії, послідовний «яструб», який виступає за продовження військової допомоги Україні. Водночас, Грема ніяк не можна запідозрити, що він озвучує «методичку» адміністрації Байдена. Швидше за все, він висловлював свої власні думки, і тут він по-своєму має рацію, оскільки відсутність виборів в Україні буде використана його опонентами всередині республіканської партії, тобто трампівським крилом, для агітації проти продовження військової допомоги Києву в Конгресі.

Тему виборів в Україні підхопили американські медіа.

Зокрема, видання “The Washington Post” у публікації “Western officials press Ukraine to hold elections despite war” або “Західні чиновники вимагають від України провести вибори, незважаючи на війну” пише, що “деякі західні політики”, у тому числі багато республіканців, підштовхують Україну до проведення виборів під час війни

Водночас джерела видання серед «високопосадовців в Україні» стверджують, що «під час війни не існує ситуації, в якій можна було б провести демократичні вибори», а самі вибори можуть «підірвати дуже тендітну політичну стійкість української держави».

Від себе наголосимо, що з останнім твердженням слід погодитись.

Видання The Washington Post зазначає, що при цьому з боку Києва ідея виборів офіційно не відкидається, «щоб не відштовхнути ключових політичних гравців на Заході». В Україні вважають, що цю тему «качають» республіканці, «оскільки наближаються президентські вибори 2024 року».

Водночас, високопоставлений американський чиновник заявив виданню, що адміністрація Байдена з розумінням ставиться до перешкод на шляху проведення виборів у воєнний час.

“Ми не підштовхуємо їх до проведення виборів”, – сказав співрозмовник.

У фіналі поки що маємо заяву заступника речника Держдепартаменту США Веданта Патела про те, що США не наполягають на необхідності проведення виборів в Україні наступного року.

«Наскільки я розумію, це (непроведення виборів у 2024 році) відповідає їхній конституції, тому ми просто залишимо на розсуд українців можливість поділитися чимось із цього приводу. Ми також ясно заявили нашим українським партнерам про нашу прихильність до підтримки України не тільки в її боротьбі, а й про нашу прихильність до підтримки обережного та конституційного підходу до збереження сильної демократії у воєнний час», – заявив представник зовнішньополітичного відомства США і нагадав, що майже 20%

території України окуповано, мільйони громадян були змушені покинути свої будинки, багато хто перебуває за кордоном, а російські війська щодня бомбардують громадянську інфраструктуру по всій Україні.

Такий поки що результат навколовиборної метушні.

Але щось нагадує, що тема виборів під час війни ще остаточно не закрита... *(Економічні новини (<https://enovosty.com/uk/service-ukr/topnews-ukr/full/1611-vibori-provoditi-ne-mozhna-skasuvati-abo-znovu-problema-punktucii>). – 2023. – 16.11).*

В. Богатир, Юридична газета: Європейська (дез)інтеграція: про стратегічний курс України крізь призму узгодження законодавства з *acquis* ЄС

Пересічні громадяни досить гостро відчують непереборне бажання чиновників усіх рівнів до євроінтеграції. Про це весь час говорять медіа, органи видають якісь нормативні акти, проводяться заходи на їх виконання. Але така бурхлива діяльність не завжди свідчить про дійсне прагнення держави відповідати високим європейським стандартам. Адже результати діяльності іноді свідчать про діаметрально протилежний рух.

Курс на захід

У 2019 році Верховна Рада змінами до Конституції підтвердила європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського курсу України. Тоді парламент взяв на себе повноваження реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (п. 5 ч. 1 ст. 85). Президент став гарантом цього (ч. 2 ст. 102), а Кабміну доручили реалізувати курс (п. 1-1 ст. 116).

У цьому напрямі проводиться чимало заходів. Залучені всі без винятку державні органи. Одним з головних стала адаптація (імплементация) законодавства України до європейського.

Так, постановою Кабінету Міністрів від 28.02.2023 № 189 було затверджено

Порядок проведення первинної оцінки стану імплементации актів права Європейського Союзу, згідно з яким міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади необхідно було провести первинну оцінку стану імплементации та подати звіт за результатами такої оцінки разом з пропозиціями щодо приведення галузевого законодавства України у відповідність з *acquis* ЄС. Досить вагомий Звіт щодо відповідності законодавства України праву Європейського Союзу був насправді підготовлений. Він складається з 1106 сторінок і містить 12 «переговорних» розділів, кожен з яких визначає загальну кількість актів ЄС у певній сфері, акти, що вже були імплементовані та ще підлягають імплементации. (Ми отримали текст цього звіту за запитом на публічну інформацію). Документ виглядає досить переконливо. Все гарно на папері (про це згодом). У практичній площині вирують дещо інші «течії».

Санкції і винятки

Як приклад можна навести історію ухвалення і реалізації досить знакового Закону №3111-IX від 29.05.2023 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану».

Його проєкт (№9107-1 від 30.03.2023) об'єднав монобільшість і опозицію. Обличчям ідеї виступив голова Комітету ВР з питань фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев. І хоча цього проєкту не було у планах законопроектних робіт, народним депутатам вистачило двох місяців, аби крізь усі законотворчі процедури ухвалити конституційною більшістю закон в цілому.

Удосконалення процедури виведення з ринку банку, зокрема, стосувалися гарантій за вкладками громадян (ст. 26 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»).

Нагадаємо, за цим законом ФГВФО гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за вкладом, включно з відсотками (але не більше суми граничного розміру, який закріплений на рівні 200 тис грн). Законом №3111-IX встановлено виняток із цього правила: ФГВФО не повинен відшкодувати кошти, розміщені на вклад у банку особою, до якої застосовано санкції іноземними державами (крім держав-агресорів) або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями та/або застосовано санкції відповідно до Закону «Про санкції».

Крім цього, змінами до Закону «Про банки і банківську діяльність» було передбачено обов'язкове під час періоду воєнного стану виведення з ринку системно важливого банку у разі потрапляння у санкційні списки його власників. У такому разі особам, що зазнали шкоди або збитків, надавалося право на їх відшкодування виключно за рахунок коштів держав-агресорів.

Євростандарти – мінус

Таке джерело відшкодування у Головному науково-експертному управлінні Апарату Верховної Ради, де аналізували проєкт закону №9107-1, назвали декларативним і послалися на європейські вимоги.

Адже фактично йшлося про припинення права власності на акції банку без відповідної компенсації з боку України. А це несумісно зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до усталеної практики

Європейського суду з прав людини будь-яке втручання публічної влади у мирне володіння майном має, по-перше, відповідати принципу законності а, по-друге, переслідувати законну мету пропорційними засобами (справа *Beyeler v. Italy*).

У частині виключення депозитів зі схем гарантування за суб'єктивним складом, то парламентські експерти-науковці також зауважили про відсутність відповідних підстав згідно зі ст. 5 Директиви 2014/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року.

А у Головному юридичному управлінні ВР також звернули увагу на безальтернативність джерела компенсації збитків. Це не повною мірою враховує необхідність наявності права вибору способу захисту порушеного права особи, про що також свідчить практика ЄСПЛ. Бо інакше ймовірно відшкодування грошових коштів за незаконне втручання у право власності не буде ефективним способом захисту порушеного права. Юристи Апарату ВР послалися на справу *Dacia S.R.L. v. Moldova*, у якій йшлося про *restitutio in integrum* землі та готелю. Найбільш прийнятною формою було б їх повернення, а також виплата компенсації за будь-які збитки, відзначили судді у Страсбурзі. Однак у разі, якщо повернення готелю і землі виявиться неможливим, суд у принципі повинен визначити грошову вартість, що підлягає виплаті державою-відповідачем заявнику замість майна у разі необхідності».

Всі «за»

Цікаво, що всі урядові інституції чомусь не бачили проблем на стадії розгляду проєкту.

Так, ФГВФО висловив свою підтримку законопроекту № 9107-1 у редакції, що пропонувалася, «оскільки наслідком запровадження таких норм буде удосконалення механізму продажу Фондом банку Державі в умовах дії воєнного стану в Україні, що дозволить зберегти майна вартість майна (активів) системно важливого банку, який переходить в управління Фонду, кошти вкладників та інших кредиторів цього банку, уникнути панічних настроїв серед населення,

а також упорядкувати дії державних органів та інших установ в процесі виконання визначених законодавством завдань, пов'язаних із забезпеченням успішної націоналізації або виведенням з ринку системно важливого банку».

Експертний висновок Міністерства фінансів України (яке також підтримало проєкт) містив лише технічну пропозицію включити до процедури виведення системно важливого банку з ринку Ради фінансової стабільності, на підставі рішення якої вже має діяти Кабмін.

У Національному банку України ідеї проєкту назвали «справедливими та адекватними для реалій сьогодення», адже «сама військова агресія російської федерації буде причиною прийняття регулятором відповідних рішень». Також цей регулятор попросив посприяти невідкладному розгляду проєкту, адже він спрямований на забезпечення стабільності банківської системи під час дії воєнного стану в Україні та захист інтересів вкладників та інших кредиторів банків.

А от Міністерство юстиції, яке відповідно до свого Положення (постанова Кабміну від 02.07.2014 № 228) опікується приведенням законодавства України у відповідність з принципами та стандартами Ради Європи, інтеграцією його в систему міжнародного права, здійснює експертизу проєктів нормативно-правових актів на відповідність положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини, а також захищає інтереси України у цьому суді, взагалі не долучалося до опрацювання проєкту № 9107-1.

До виконання

Тож за суцільної підтримки виконавчої влади народні депутати дозволили собі проігнорувати принципові зауваження щодо проблем з *acquis* ЄС від своїх науковців і юристів та з другої спроби ухвалили закон. Вже за два тижні його підписав гарант Конституції, який не побачив підстав для ветування через суперечності із ст.13 (захист прав усіх суб'єктів права власності), ст. 41 (непорушність права приватної власності)

та ст.22 (заборона звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод) Основного Закону.

18 червня закон набрав чинності і вже за тиждень віцепрем'єр-міністр Михайло Федоров готує спеціальне доручення та План організації підготовки проєктів актів та виконання інших завдань, необхідних для реалізації Закону № 3111-IX.

Першою «жертвою експропріації» за новим законом пав СЕНС БАНК, стосовно якого 20 липня НБУ ухвалив рішення про виведення з ринку та дав пропозицію про участь у цьому держави. У цей же день виконавча дирекція ФГВФО ввела тимчасову адміністрацію. З правової точки зору такі дії носять колізійний характер, оскільки на момент фактичної експропріації з одного боку акції банку перебували під судовим арештом, а з іншого належали підсанкційному акціонеру – що формально виглядає як відчуження майна, що належало підсанкційному акціонеру.

Отже, ідея, яка розходиться із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та практикою її застосування Європейським судом, усе ж була втілена в життя як «адекватна для реалій сьогодення».

Але ситуація ускладнена ще й тим, що інституційна правоздатність органів, що залучені до процедури виведення банків з ринку, поставлена під сумнів.

Так, сьогодні Конституційний Суд розглядає на закритій частині пленарного засідання Великої палати справи:

– за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (№ 1-8/2018 (1868/15)). Останнє засідання відбулося 25 липня 2023 року;

– за конституційним поданням 64 народних депутатів України щодо конституційності окремих положень Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» та цього закону в цілому, окремих положень Цивільного кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу

адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «Про виконавче провадження» зі змінами, внесеними Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» (№ 1-15/2020 (239/20)). Останнє засідання – 27 липня 2023 року.

80% – імплементовано!

А що ж у Звіті щодо відповідності законодавства України праву Європейського Союзу (acquis EC)?

Фінансовим послугам присвячений Розділ 9 Звіту. Зазначається, що сферу саме банків регулює 178 актів ЄС (директив, регламентів тощо). Декларується що більше половини з них (99 актів) були верифіковані за статусом «не потребує імплементатії». Відповідно, підлягають такій процедурі – 79.

У межах сфери «Банки» представлені акти права ЄС, зокрема і щодо ліквідації кредитних установ та їх участь у системі гарантування вкладів фізичних осіб.

Так, у цій частині, віднесений до компетенції ФГВФО, аналізуються директиви 2014/49/ЄС про схеми гарантування депозитів та 2001/24/ЄС щодо реструктуризації та ліквідації.

Зазначається що рівень наближення національного законодавства до Директиви 2014/49/ЄС складає до 80%! Адже в Україні в Україні вже розпочато імплементатію цього акта, зокрема:

- створено та відповідно до вимог Директиви адмініструється система гарантування вкладів;
- проводиться стрес-тестування схем гарантування вкладів;
- здійснюється належне інформування вкладника про систему гарантування вкладів та участь кредитної установи у такій системі;
- створено фінансовий механізм функціонування системи гарантування за рахунок зборів з його учасників залежно від рівня ризику їх діяльності;

– встановлено ліміти відшкодування коштів за вкладами.

Не імплементованими залишаються положення:

– що прямо пов'язані із впровадженням Директиви 2014/59/ЄС про встановлення рамок для відновлення платоспроможності і врегулювання кредитних установ та інвестиційних фірм (Національний банк України пропонує визначити строком її впровадження 2025 рік, ФГВФО як співвиконавець імплементатії пропонує 2027 рік);

– строки виплат відшкодування за вкладом, скорочення яких планується до грудня 2026 року;

– окремі поняття є новими і такими, що наразі не передбачені національним законодавством;

– окремі елементи механізму фінансування можуть бути приведені у відповідність тільки після закінчення дії воєнного стану;

– системи гарантування наразі не поширюється на юридичних осіб;

– до системи гарантування наразі не залучено такі кредитні установи, як кредитні спілки.

Що до Директиви 2001/24/ЄС, то зазначається, що вона також має добрий рівень імплементатії тих положень, які не стосуються транстериторіального їх застосування в якості держави-члена ЄС. Водночас подальша імплементатія цієї Директиви потребує додаткових змін до Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та Закону «Про банки і банківську діяльність».

Благими намірами...

Те, що слова політиків часто розходяться із їхніми діями, – звична для багатьох країн практика. Але ж у контексті проведення переговорів про членство України в ЄС обіцянки даються не тільки пересічним громадянам, але і європейським чиновникам, які мають ухвалювати рішення про відповідні рекомендації.

Прискорити виконання складних критеріїв членства вкрай складно. Зазвичай подібні процедури можуть тривати десять і більше років. За результатами моніторингу Україна

сьогодні повністю виконала лише два із семи необхідних вимог.

У контексті гармонізації та наближення національного законодавства до *acquis* ЄС наразі існує непереборна проблема. Судячи з наведеного, парламент України під час ухвалення законів свідомо ігнорує Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини. Це, якщо не активно підтримується Кабміном та органами виконавчої влади, то як мінімум здійснюється за їх пасивної та мовчазної згоди.

За системний характер подібних явних порушень поки ніхто не несе політичної відповідальності. При цьому задекларована євроінтеграція фактично поступово віддаляється. Тим часом вже 8 листопада в Брюсселі почнеться оцінка заявки України на членство в ЄС, а під час саміту лідерів ЄС 14-15 грудня буде прийнято рішення щодо початку переговорів щодо членства України в ЄС (*Юридична газета* (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/evropeyska-dezintegraciya-pro-strategichniy-kurs-ukrayini-kriz-prizmu-uzgodzhennya-zakonodavstva-z-a.html>). – 2023. – 3.11).

М. Ліскович, Укрінформ: Вибори в Україні під час війни: чому їх не може бути

Здавалося б, на цю тему уже було сказано достатньо й однозначно, але розмови досі не вщухають, хоча їх і поменшало.

Президент України у своєму зверненні заявив, що за умов воєнного часу вибори у 2024 році є недоцільними: «Я вважаю, що зараз вибори не на часі. Зараз час оборони, час битви, від якої залежить доля держави й людей».

Словам Володимира Зеленського передувала спільна заява від 100 українських громадських організацій, які застерегли від проведення виборів у стані активної фази війни, а також наголосили, що в таких умовах зберегти реальну конкуренцію та отримати результат, який приймуть і ті, хто виграв, і ті, хто програв, – вкрай складно: «Вибори та повномасштабна війна – несумісні. Ця ідея вкрай небезпечна та призведе до втрати легітимності як процесу, так і виборних органів, а з високою імовірністю – і до значної дестабілізації держави в цілому».

Загалом розмов на цю тему стало набагато менше, це правда, але повністю вони не припинилися. Відтак цікавимося питанням: чому вибори все ще обговорюють, а також – головне – чому їх не буде і бути не може?

В ухваленому держбюджеті на 2024 рік не передбачено фінансування будь-яких виборів

Голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» Володимир

Фесенко в коментарі «Укрінформу» розповів, що, як правило, розмови про вибори продовжують представники і прихильники тих політичних сил, які знаходяться в полоні політичної параної.

«Вони бояться виборів, тому що зараз рейтинги їх політичних сил є дуже низькими. І вони побоюються, що «хитра влада» призначить ці вибори тоді, коли вони будуть не готові до них. Нагадаю, що саме представник однієї з таких політичних сил поширював чутки, що влада вже визначилась з призначенням президентських виборів. Ці чутки якраз і спростував Президент Зеленський», – каже він.

Одночасно, за словами пана Фесенка, це ще й маніпулятивна політична технологія. Попри офіційні та публічні заяви Зеленського, поширюються чутки, що насправді влада нібито готується до виборів всупереч суспільним настроям. Далі – експерт наводить конкретний приклад з власного досвіду.

«Відомий муніципальний телеканал бере у мене коментар у прямому ефірі щодо теми виборів під час війни. І це вже після заяви Президента про неможливість таких виборів. Але вони не згадують взагалі про цю заяву. Навпаки, говорять про петицію на сайті Президента України проти виборів під час війни, яка навіть ще не набрала необхідних 25 тисяч голосів, а головне – вже морально

застаріла після заяви Президента. Я формулюю аргументи, чому неможливі такі вибори і нагадую, що Президент вже сформулював офіційну позицію щодо недоречності таких виборів. Наступного дня на сайті цього телеканалу виходить матеріал про цей ефір і в заголовку – про петицію проти виборів, а не про заяву Президента. Отакі у нас політичні технології та журналістські стандарти у деяких політичних сил», – обурюється політолог.

Чому зараз можна стверджувати, що виборів навесні наступного року не буде? Володимир Фесенко наголошує: посилатися можна не тільки на заяву Президента Зеленського, є й інші вагомі аргументи.

Що мається на увазі?

Як відомо, Верховна Рада продовжила воєнний стан до середини лютого 2024-го. Закон про воєнний стан забороняє проведення будь-яких виборів. Цей закон ніхто не скасовує і не змінює. Щоб президентські вибори відбулись наприкінці березня наступного року – виборчі процедури мають розпочатися вже наприкінці грудня (що неможливо, відповідно до закону про воєнний стан), а до цього ще треба здійснити купу законодавчих змін. Це по-перше.

«А по-друге, в державному бюджеті на 2024 рік, вже ухваленому ВР, не передбачено фінансування будь-яких виборів. Без грошей, правового і організаційного забезпечення провести вибори неможливо», – наголошує пан Фесенко.

Щодо проведення виборів у майбутньому...

«Вибори у нас точно відбудуться після завершення війни і правого режиму воєнного стану. Ми демократична держава, вибори українцям подобаються (але не під час війни), і ми від них не відмовимось», – додав він.

А загалом – чи можливі вибори під час війни?

«В умовах такої війни, як зараз – ні. І Президент Зеленський, і експерти наводили купу аргументів, чому вони зараз неможливі, і з точки зору безпеки, і з точки зору забезпечення

виборчих прав різних соціальних груп і нормальних демократичних процедур. Від себе додаю, що ми не можемо дозволити собі розкіш внутрішньої політичної боротьби в умовах, коли продовжується війна проти зовнішнього ворога, – каже політолог. – У нас і без виборів деякі політики дозволяють собі брудні політичні провокації – їм відверто грають на посилення внутрішньої конфліктності. У Росії це відчувають і запускають інформаційно-психологічні спецоперації та й ще з використанням фейкових матеріалів, які спрямовані на розкол українського суспільства. Можна лише уявити, що вони будуть робити у разі виборів».

Володимир Фесенко також додав, що теоретично вибори можуть відбутися і в умовах війни, але якщо вона буде значно меншої інтенсивності (як, наприклад, на Донбасі з 2015 р. по 23 лютого 2022 р.) або якщо вона затягнеться на тривалий час, і якщо більшість українців підтримують необхідність проведення виборів в умовах, коли на частині території країни будуть відбуватися бойові дії.

Під час війни мільйони військовослужбовців та біженців не зможуть повноцінно реалізувати виборче право

«Розмови не вщухають, бо формально строк, на який обирався парламент, закінчився, а у Президента такий строк закінчується в наступному році навесні. Тому, думаю, ця тема час від часу буде підніматися», – коментує народний депутат України IX скликання, член Комітету ВРУ з питань правової політики Роман Бабій.

Згідно з українським законодавством, зауважує він, проведення вільних, чесних і демократичних виборів в умовах воєнного стану неможливе: такі вибори до парламенту забороняє Конституція України, а Президента – українське законодавство.

Звісно, обмеження в законі можна зняти навіть під час війни, на відміну від Конституції – її міняти не можна. Але...

«Щоб вибори були повноцінними, необхідно забезпечити можливість голосувати та бути обраними для всіх без винятку українців. Під час

війни мільйони військовослужбовців та біженців це право повноцінно реалізувати не зможуть, – акцентує нардеп. – Крім того, демократичним виборам під час воєнного стану перешкоджають обмеження свободи слова та заборона масових зібрань. У таких умовах кандидати не можуть проводити повноцінну агітацію».

І головне – це фактор безпеки. В умовах повномасштабної російської агресії гарантувати її на виборчих дільницях неможливо.

«Нарешті, не можна оминати проблематику фінансування виборів. Це недешево «задоволення» – нагадує Роман Бабій.

Існує 5 вагомих причин, які під час воєнного часу не дозволять провести демократичні вибори

Кандидат політичних наук Роман Кисленко найперше звертає увагу на те, що після заяви Президента України про «вибори не на часі», була ще заява представника Держдепу США про підтримку висновку про неможливість проведення «воєнних» виборів в Україні. За таких умов, як зараз, навіть без проведення виборів – влада в Україні буде сприйматись як легітимна на міжнародній арені.

«Дійсно, після таких заяв, тема виборів майже не піднімається. Результати дослідження КМІС демонструють, що 81% українців вважає, що вибори слід проводити після завершення війни. Таке не проведення виборів в Україні є легальним, це прямо передбачено Конституцією і законами».

Але ж ми бачимо, що залишається ще 19%, які підтримують ідею проведення виборів навіть під час війни. За його словами, аргументи можуть бути різними, але головний – мовляв, не проведення виборів говоритиме про те, що Україна недемократична держава. Втім, чи насправді це так?

«Демократичний політичний режим характеризується не лише проведенням виборів, адже сам факт їх наявності не свідчить про демократію. Наприклад, «вибори» проводяться в Білорусі, Росії, ба, навіть ХАМАС прийшов до влади через вибори», – нагадує політолог.

Але ж це все недемократичні держави. Важливим є саме те, як вибори проводяться, чи

відповідають вони міжнародним стандартам, чи є демократичним виборче середовище, чи відсутнє незаконне виключення груп виборців з виборчого процесу і так далі.

«Якщо підходити до цього питання з політологічної точки зору, можна стверджувати, що вибори під час війни не будуть легітимними, а відтак це може лише нашкодити Україні в період повномасштабної війни. Зараз проведення виборів в Україні є вигідним лише Росії», – вважає Роман Кисленко.

Експерт перелічує проблеми, які під час воєнного часу не дозволять провести демократичні вибори. А саме:

1. Забезпечення безпеки для виборців. В умовах, коли ворог в будь-яку мить може обстріляти будь-яку громаду України, неможливо гарантувати безпеку виборцям та іншим суб'єктам виборчого процесу, особливо у прифронтових та прикордонних громадах.

«Не говорячи вже про постійні повітряні тривоги, які жодним чином не співвідносяться з безперервністю виборчого процесу та самого голосування», – акцентує наш співрозмовник.

2. Неактуальний Державний реєстр виборців. З лютого 2022 року він не оновлювався. Зараз триває його тестова експлуатація, після чого необхідно буде пройти сертифікацію та запустити його роботу. На саме поновлення відомостей Реєстру необхідно, за різними оцінками, від 3 до 6 місяців.

«У принципі до початку виборчого процесу, який би мав розпочатись наприкінці грудня, неможливо запустити повноцінне функціонування ДРВ», – каже експерт.

3. Масштабна міграція. У нас мігрантів більше, ніж населення Швейцарії або Хорватії, якщо говорити і про внутрішніх, і про зовнішніх мігрантів. Яким чином забезпечити можливість всім їм проголосувати? Це питання не вирішено.

«Фактом є те, що чинний алгоритм голосування за кордоном інституційно не спроможний цього забезпечити», – зазначив Роман Кисленко.

4. Реалізація виборчих прав військовими. Це, мабуть, одне з найголовніших питань. Адже яким чином забезпечити їм можливість

голосувати на передовій, а особливо балотуватись із дотриманням принципу рівності. Військовослужбовці не зможуть вести агітацію так, як це зможуть цивільні кандидати.

5. Політичний чинник. Вибори – це завжди конфлікт. А іноді вибори навіть призводять до революцій. Згадаймо 2004 рік, Помаранчеву революцію.

«Тому проведення виборів в умовах війни без вирішення всіх вище зазначених проблем може призвести до делегітимізації результатів, що потенційно може розколоти суспільство та призвести до внутрішньополітичної дестабілізації», – підкреслив Роман Кисленко.

А саме це й вигідно ворогу.

Ворог готує інформаційну атаку проти України

Низка українських ЗМІ, посилаючись на джерела в секторі безпеки та оборони, а також Президент України застерігають: протягом листопада-грудня російські спецслужби готуються до проведення чергової інформаційної атаки проти нашої держави. На «прапор» знову піднімуть частину реальних проблемних тем, які сьогодні хвилюють українців: загальна втома від війни, уявна «безперспективність опору», корупція, зупинка допомоги від міжнародних партнерів, різноманітні «теорії змови». Окремим пунктом іде «мовне питання»,

яке знову і знову штучно повертають на порядок денний. Водночас, у Києві та регіонах планується організація низки «мирних» акцій, які матимуть абсолютно не мирні цілі. Як пише Центр протидії дезінформації, анонімні телеграм-канали, що транслюють проросійську риторичку, поширюють інформацію про те, що в Києві нібито набирали «протестувальників» для мітингу, який нібито мав відбутися 21 листопада, з метою підтримки... передвиборчої кампанії головнокомандувача ЗСУ Валерія Залужного. Як доказ, маніпулятори публікували подрібний скріншот, нібито зроблений на українському сайті з пошуку різних послуг. У тому, що це був фейк, уже всі переконалися наочно.

«Подібних оголошень на українських сайтах немає, а головнокомандувач ЗСУ чи будь-хто з військового керівництва не збирає масовку для заходів. Подібні заяви – серія вкидів, спрямованих на дискредитацію Валерія Залужного, це спроба створити хибне враження, що в українському військово-політичному керівництві є розкол», – наголошують у ЦПЗ.

Отже, це ще одна з низки причин «у кошик» під назвою «Чому виборів не буде й бути не може» (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3790918-vibori-v-ukraini-pid-cas-vijni-comu-ih-ne-moze-buti.html>). – 2023. – 24.11).

Л. Ржеутська, Deutsche Welle: Вибори в Україні під час війни – бути чи не бути?

У кінці жовтня цього року в Україні мали б відбутися парламентські вибори, а в березні наступного – президентські. Однак повномасштабне вторгнення Росії в Україну перекреслило всі ці плани. Чи не зовсім?

«Я вважаю, що нині вибори не на часі», – заявив президент України Володимир Зеленський у понеділок, 6 листопада, у своєму відеозверненні. На його думку, наразі у воєнний час, коли є безліч викликів, «абсолютно безвідповідально якось так, легковажно і граючись, вкидати в суспільство тематику виборів».

Днями міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба повідомив, що український президент вивчає можливість проведення виборів навесні 2024 року. Згодом народний депутат від опозиційної фракції «Європейська солідарність» Олексій Гончаренко сказав, що Зеленський начебто вже навіть дав доручення Офісу президента готуватись до виборів. «Пояснити таке рішення суспільству вони збираються тим, що це начебто вимога західних партнерів. Зокрема, тим, що якщо не провести ці вибори, то Зеленський втрачає легітимність», – сказав Гончаренко в неділю, 5 листопада, в ефірі телеканалу «Еспресо».

Вагання президента і соціологія

Тема виборів під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну порушується не вперше. Ще влітку в одному зі своїх інтерв'ю Володимир Зеленський скептично оцінив можливість проведення виборів в умовах війни, зауважуючи, що в такому випадку спостерігачі мають бути в окопах. Щоправда пізніше в інтерв'ю португальському телебаченню Зеленський сказав, що балотуватиметься на президентських виборах, якщо вони відбудуться до закінчення війни. А вже в жовтні в інтерв'ю італійському телеканалу Sky TG24 Зеленський заявив, що якщо Верховна Рада й уряд зможуть знайти відповіді на усі виклики, то вибори можна буде провести й під час воєнного стану.

«Президент зараз вагається, – коментує голова Комітету виборців України Олексій Кошель зміну риторики Зеленського в питанні виборів. – Типова технологія його команди ще з 2019 року: інформаційні вкиди, аби подивитися на реакцію суспільства. За основу вони готові взяти проведення виборів в 2014 році в умовах війни і піти на голосування. Однак соціологічні опитування свідчать, що українці зараз не готові до виборів і це для них стало холодним душем».

Опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) за жовтень засвідчили, що 81 відсоток опитаних вважають, що вибори мають проводитися після війни, а не зараз, і лише 16 відсотків підтримують ідею проведення виборів попри війну. У вересні, за даним Центра Разумкова, 64 відсотки українців були проти проведення виборів під час війни. Саме зростанням негативу в суспільстві до цієї ідеї, вважає Кошель, і обумовлена остання заява Володимира Зеленського про те, що «вибори не на часі».

Хто чи що підштовхує українську владу до виборів під час війни?

В Україні законодавчо заборонено проведення президентських, парламентських та місцевих виборів в умовах воєнного стану. Режим воєнного стану запровадили ще у лютому 2022 року, раз поза раз продовжують його продовжують і передумов для його скасування

поки що не немає. То чому ж тема виборів у країні, що воює, стала публічно дискутуватися?

Політолог, викладач Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Петро Олещук констатує, що до цього Зеленського підштовхують західні партнери. «Західні партнери не сильно орієнтуються в українській реальній ситуації, але знають, що Україна – це демократія, тому значить, там повинні проводитися вибори. Це для того, аби вони могли казати своїм громадянам: «Дивіться, ми підтримуємо демократичну державу і демократичні цінності». Мабуть, у такому ключі неофіційно ведуться переговори з українською владою. Зрозуміло, що Україна не в тій ситуації, аби рішуче відкидати ці пропозиції, тому і такі вагання», – припускає Олещук.

Питання про проведення виборів в Україні міжнародна спільнота почала обговорювати ще в травні, коли президент Парламентської асамблеї Ради Європи Тіні Кокс заявив, що Україна попри війну має організувати вибори, бо до цього зобов'язує статут Ради Європи. А в серпні під час візиту до Києва таку ж думку висловив і сенатор від Республіканської партії США Ліндсі Грем. «Я хочу, щоб у цій країні відбулися вільні та чесні вибори, навіть під час нападу на неї. Американський народ має знати, що Україна змінилась. У минулому це була дуже корумпована країна», – сказав він.

Політолог, голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» Володимир Фесенко вважає, що з одного боку країну схиляють до проведення виборів, аби уникнути закидів та спекулювання на темі про те, що Україна поступово перетворюється на диктатуру: мовляв, навіть у Росії відбуваються вибори. Окрім цього, є ризик маніпулювання Росією темою втрати легітимності Зеленського з березня наступного року, якщо виборів не буде, вказує Фесенко. З іншого боку, наголошує політолог, українська владна верхівка усвідомлює, що зараз найкращий час, аби перемогти й повторно легітимізуватися, адже у Зеленського зараз практично немає політичних конкурентів.

«У президентській команді дискутують, що саме зараз у Зеленського найкращі перспективи

перемогти на президентських виборах, бо з затягуванням війни його персональний рейтинг та рейтинг «Слуг народу» падатимуть. Тому вони і вважають, що саме зараз рейтинг Зеленського найлегше конвертувати у голоси виборців», – каже Фесенко.

На його думку, зараз конкурувати з Зеленським на президентських виборах може лише головнокомандувач ЗСУ генерал Валерій Залужний, оскільки рейтинг суспільної довіри до нього нині надзвичайно високий. Однак Залужний жодного разу не обмовився про свої політичні амбіції і навряд чи захоче брати участь у виборах, оскільки пов'язує своє майбутнє з армією, вважає політолог. Всі інші ймовірні кандидати у президенти, на його думку, не мають достатньої електоральної підтримки.

Чи реально провести вибори під час війни?

Втім, чи реально зараз провести голосування? Адже проведення виборів в Україні в умовах війни забороняє не лише закон «Про режим воєнного стану», а й Виборчий кодекс. Прихильників проведення виборів під час воєнного стану це не зупиняє. Вони вказують, що Конституція України має найвищу силу над всіма законами, а там немає заборони щодо проведення виборів під час війни.

Однак опитані DW експерти звертають увагу на те, що у конституції хоча й нема заборони на проведення виборів під час війни, але вказано, що у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради під час дії воєнного стану вона продовжує працювати в старому складі доти, доки вже після скасування воєнного стану не буде обрано новий парламент. Натомість щодо продовження повноважень президента в умовах воєнного стану в основному законі справді нічого немає.

«Попри те, що Зеленський каже, що вибори не на часі, він так чітко й не окреслив свою

позицію – чи це суперечить Конституції чи ні», – констатує голова Комітету виборців України Олексій Кошель. На його думку, президент мав би запропонувати звернутися до Конституційного суду з цього питання, а вже після висновку суду далі приймати рішення, виходячи з питань конституційності, безпечності проведення таких виборів. «Цього Зеленський не запропонував, тому ймовірність проведення виборів залишається», – каже Кошель.

Сам голова Комітету виборців України вважає, що за нинішніх умов вибори в Україні проводити не можна. «Як можна збирати велику кількість людей в одному місці, коли є загроза ракетного обстрілу, особливо у прикордонних областях? Чи будуть легітимними вибори, якщо у день голосування буде тривала тривога і люди не зможуть прийти на дільниці? Як під час тривоги діяти членам виборчих комісій: ховатися в укриття з бюлетенями чи залишати їх на дільниці? Як бути з військовими, які не можуть залишити позиції, аби проголосувати. Як забезпечити змагальність кандидатів, якщо в телевізорі лише єдиний телемарафон, на який не запрошують опозицію. Запитань більше, аніж відповідей», – зауважує голова КВУ.

Петро Оліщук, у свою чергу, припускає, що поки що проведення виборів не розглядається Офісом президента серйозно, адже щоб провести вибори навесні 2024, вже зараз потрібно оголошувати їхній старт, змінити законодавство, виділити гроші та вже запуснути передвиборчу кампанію. «Поки що все вказує на те, що навесні виборів не буде. Однак навколо цього продовжаться дискусії», – зауважує викладач Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Оліщук (*Deutsche Welle* (<https://www.dw.com/uk/vibori-v-ukraini-pid-cas-vijni-buti-ci-ne-buti/a-67335790>). – 2023. – 7.11).

О. Саліженко, Чесно: Чому вибори і війна несумісні

Вибори і повномасштабна війна не лише несумісні, вони суперечать юридичній логіці та чинному українському законодавству.

Під час дії воєнного стану неможливо гарантувати дотримання конституційних принципів виборчого права. Здавалося б, це очевидні речі для усіх – політиків, громадян та наших міжнародних партнерів. Про це ще на початку вересня сотня профільних громадських організацій та фондів наголосили у публічній заяві.

Крім того, ідея виборів під час війни вкрай небезпечна для держави та дестабілізації її інституцій, адже може призвести до підваження легітимності як самого виборчого процесу, так і виборних органів. Ключовими тут є виклики, пов'язані з вільним формуванням політичної волі в умовах війни, неможливістю забезпечити повноцінну участь військових і виборців за кордоном, відсутністю політичної конкуренції в умовах звуження прав і свобод під час правового режиму воєнного стану та багато іншого.

Попри те, що проведення виборів в умовах воєнного стану апріорі неможливе з низки причин – як правових, безпекових та організаційних – ми бачимо, що в українському медіаполі досі тривають спекуляції щодо цього. Окремі політики, журналісти та блогери намагаються політизувати цю тему та навіть втягувати військове керівництво до майбутнього виборчого процесу. Не стоїть осторонь і російська пропаганда, яка на темі виборів пробує вчергове посягти розкол в українському суспільстві.

За умов відсутності повномасштабної війни в Україні в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради мали б відбутися чергові вибори народних депутатів наступного скликання, як це визначено в ч.1 ст.77 Конституції. Однак Україна вже майже два роки живе в умовах найбільшої континентальної війни з часів Другої світової, а також за спеціальним правовим режимом воєнного стану. Нещодавно Верховна Рада конституційною більшістю підтримала

продовження як його дію, так і загальну мобілізацію до 14 лютого 2024 року.

Амбасадори виборів в умовах воєнного стану оминають простий, але очевидний факт, який є наріжним. Згідно Конституції, в умовах дії воєнного стану можуть бути обмежені окремі права і свободи громадянина. Саме про це йдеться у п.5 указу Президента України №64/2022 про введення воєнного стану (можливість обмеження конституційних прав і свобод, статті 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України). Крім того, вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Давайте окремо нагадаємо, про які ж саме статті йдеться та про що вони: недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; втручання в особисте і сімейне життя; свобода пересування; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на працю; право на страйк та право на освіту.

З цього короткого переліку бачимо, що вибори в умовах правового режиму воєнного стану докорінно суперечать ідеї вільних та демократичних виборів.

Крім того, проведення будь-яких виборів в теперішніх умовах суперечить гарантуванню конституційних принципів. Зокрема принципу загального виборчого права, який серед іншого, передбачає, що усі без винятку виборці мають право та реальну можливість реалізації як активного, так і пасивного виборчого права.

Ба більше, ч.4 ст.83 Конституції України прямо забороняє припиняти повноваження парламенту й автоматично продовжує їх до обрання нового скликання після війни. Тут йдеться про принцип безперервності здійснення функцій і повноважень парламенту під час дії воєнного стану безвідносно до його тривалості. Натомість у статті 10 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” йдеться про неприпустимість припинення повноважень органів державної влади в умовах воєнного стану. Відтак всі органи влади зобов’язані працювати повноцінно, мати цілковиту легітимність та бути максимально згуртованими. А частину 4 статті 83 Конституції щодо можливості проведення виборів лише після закінчення дії воєнного стану слід тлумачити розширено – не лише відносно парламентських виборів, але й стосовно усіх інших типів виборів (президентських чи місцевих).

Перелік законодавчих суперечностей для проведення виборів в умовах воєнного стану можна й далі продовжувати, як і опис

організаційних проблем, які постануть в майбутньому для післявоєнних виборів. Саме тому громадськість у своїй публічній заяві наголошує, що вибори самі по собі не дорівнюють демократії, а формальний акт голосування не є безумовним підтвердженням демократичності режиму. Якщо конкурентна політична боротьба неможлива в умовах війни, то вибори точно не є вільними. Безсумнівно, вибори в Україні мають відбутися – але тільки після завершення війни і перемоги України, настання безпекових та інших умов, за яких такі вибори буде можливо організувати вільно, чесно, демократично і доступно.

Важливо, аби до заяв про неможливість проведення будь-яких виборів в умовах дії воєнного стану долучались і ключові державні органи. Щоб не було замовчувань, а відтак і спекуляцій, натомість була офіційна комунікація та роз’яснення щодо майбутнього повоєнного виборчого процесу на рівні держави (*Чесно* (<https://www.chesno.org/post/5791/>). – 2023. – 20.11).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Голова Європейської ради Шарль Мішель висловився стосовно можливості проведення виборів в Україні під час бойових дій.

Він зазначив, що всі рішення щодо проведення виборів – це прерогатива українців.

«Ми маємо бути реалістами. У таких умовах дуже складно проводити виборчу кампанію. Але відповідальність за ухвалення рішення лежить на українській владі», – сказав Мішель.

Коментуючи вибори у Сполучених Штатах та країнах Європи, він зазначив, що виборці повинні усвідомлювати необхідність підтримки України.

Мішень заявив, що США та ЄС хочуть посилити Україну. На останній зустрічі з американським президентом Джо Байденом вони погодилися, що Конгрес має «відчувати підтримку» ЄС.

«У США пройдуть вибори. Будуть вибори всередині ЄС. Добре, це зрозуміло. Але

наш обов’язок сьогодні – переконатися, що громадська думка, наші громадяни у Сполучених Штатах та Європі розуміють серйозність ситуації», – сказав Мішель.

Він додав, що у США та ЄС повинні розуміти, що підтримка України – це стратегічна інвестиція у мир та безпеку.

«І світ стане безпечнішим, якщо ми зможемо підтримати Україну та забезпечити захист кращого світового порядку», – заявив політик (*TCH* (<https://tsn.ua/ukrayina/golova-yevroradi-prokomentuvav-mozhlivist-provedennya-viboriv-v-ukrayini-2457007.html>). – 2023. – 24.11).

Під час засідання Керівного комітету Проекту ЄС «Право-Justice» обговорили результати роботи поточної фази роботи Проекту із національними органами юстиції та правосуддя в межах таких компонентів: «Політика у секторі юстиції, розслідування у

сфері воєнних злочинів», «Судова влада і судова реформа», «Захист прав власності та виконання судових рішень» та «Електронне правосуддя».

Голова Вищої ради правосуддя Г. Усик зазначив, що завдячуючи Проєкту ЄС «Право-Justice» та Програмі USAID «Справедливість для всіх» відбулося успішне становлення новоствореної ВРП, в короткі строки були проведені співбесіди з кандидатами на посаду членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та призначено повноважний склад цього органу суддівського врядування. Також завдяки підтримці Проєкту Вищої ради правосуддя надано статус спостерігача у Європейській мережі рад правосуддя.

«Це важливо не лише для ВРП, але й для всієї судової системи України. Про українську судову систему не тільки знають, а її чують, оскільки члени ВРП беруть участь у робочих заходах цієї міжнародної організації», – зазначив Г. Усик.

Наразі один із найважливіших етапів у діяльності ВРП – відновлення дисциплінарної функції. Прийнято закони № 3304-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів», № 3378-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо зміни статусу та порядку формування служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя», пропозиції до яких напрацьовувалися, зокрема, завдяки методологічній допомозі експертів Проєкту.

«Тепер питання номер один – формування служби дисциплінарних інспекторів. Вона буде сформована в Україні вперше, тому дуже важлива й організаційна підтримка цього процесу, надання методичної допомоги», – зазначив голова ВРП.

Г. Усик наголосив на необхідності удосконалення роботи Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, оскільки в умовах війни вона довела свою ефективність (*Вища Рада правосуддя (<https://hcj.gov.ua/news/grygoriy-usyk-narazi-odyn-iz-nayvazhlyvishyh-etapiv-u-diyalnosti-vrpf-formuvannya-sluzhby>). – 2023. – 27.11*).

16 листопада 2023 року Асоціація правників України спільно з Програмою USAID «Справедливість для всіх» провела в Києві XII судовий форум: «Судова влада: як вийти з кризи?».

Учасники заходу мали можливість обговорити найважливіші питання, пов'язані з правосуддям та судовою владою. У ролі спікерів та гостей взяли участь представники Верховного Суду та інших рівнів судової системи, очільники вищих державних органів, прокурори, провідні адвокати, іноземні експерти, дипломати, науковці та громадські діячі.

На початку заходу з вітальними словами виступили Микола Стеценко, президент Асоціації правників України, керуючий партнер AVELLUM, та Станіслав Кравченко, голова Верховного Суду.

За словами пана Кравченка, наразі важливо фахово оцінити всі проблемні питання в судовій системі та зрозуміти, як вийти з кризи, чому виникають проблеми та претензії до суддів.

На його думку, раніше була проблема саме законодавча (хоча деякі моменти є й сьогодні), однак наразі питання №1 – це судоустрій у державі. Водночас проблемою й досі залишається кадрова ситуація в судах.

Микола Стеценко висловив сподівання, що під час заходу серед учасників з'являться нові ідеї та рішення, які допоможуть у подоланні викликів у судовій системі (*Юридична газета (<https://jur-gazeta.com/golovna/u-kievi-vidbuvsya-hii-sudoviy-forum-sudova-vlada-yak-viyti-z-krizi.html>). – 2023. – 17.11*).

Центр політико-правових реформ презентував результати дослідження «Місьцеве самоврядування крізь призму судової практики». Проведений моніторинг дозволив виявити певні системні проблеми, які існують або на рівні законодавства, насамперед Закону про місьцеве самоврядування або на рівні правозастосовчої практики органів місцевого самоврядування.

«В аналізах судової практики в першу чергу хочеться встановити – чому виникає спір. Можливо неякісне законодавство породжує

неоднозначну практику, можливо хтось порушує законодавство і хтось змушений оскаржувати, а можливо хтось зловживає нормами законодавства», – зазначив голова правління Центру політико-правових реформ Ігор Коліушко на круглому столі «Місцеве самоврядування крізь призму судової практики: результати моніторингу практики Верховного Суду».

«В межах моніторингу ми проаналізували понад 2 тисяч рішень та звертали увагу в першу чергу на рішення Верховного Суду, які виступають орієнтиром для судів нижчих інстанцій. Такий моніторинг дозволив виявити певні системні проблеми, які існують або на рівні законодавства, насамперед Закону про місцеве самоврядування або на рівні правозастосовчої практики органів місцевого самоврядування», – наголосив експерт Центру з питань судівництва Роман Смалюк.

Як показав аналіз судової практики в цілому в положеннях Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» відсутні критичні недоліки (щонайменше ті, які врегульовують правовідносини щодо яких виникали проаналізовані судові спори). Причини, які призводили до судового спору, лежали не тільки в площині невиконання державними органами чи органами місцевого самоврядування вимог нормативних актів, але й часто полягали в помилках при правозастосуванні через прогалини в нормативному регулюванні або нечіткість положень закону.

Серед вад правозастосовчої практики органів місцевого самоврядування при прийнятті нормативно-правових актів експертка Центру політико-правових реформ Тетяна Руда назвала процедурні порушення, які обмежують права громади на участі у розробці рішень на місцевому рівні. Зокрема, це має місце при підготовці проєктів нормативно-правових актів, їх оприлюднення, проведення громадських слухань, та безпосередньому прийнятті та опублікуванні рішень. Також судами фіксуються випадки виходу органів місцевого самоврядування за межі компетенції при регулюванні правовідносин на місцевому рівні. Системною проблемою при розгляді

справ цієї категорії є порушення судами вимог КАС України щодо публікації оголошення про судові оскарження нормативно-правового акту.

Цікавою частиною дослідження є положення щодо судового захисту прав територіальної громади. І дискусія на заході це тільки підтвердила. Як зазначив експерт ЦППР Антон Чиркін, особлива увага застосуванню цього принципу приділялася у рішеннях Верховного Суду щодо оскарження добровільного об'єднання територіальних громад. Крім того, поширеною стала судова практика, за якої правом на звернення до суду з метою захисту інтересів територіальної громади, наділені не тільки місцеві ради і виконавчі комітети, а і департаменти архітектури і містобудування місцевих рад (*ЦППР (<https://pravo.org.ua/tsentr-polityko-pravovyh-reform-prezentuvav-rezultaty-doslidzhennya-mistseve-samovryaduvannya-kriz-pryzmu-sudovoi-praktyky/>). – 2023. – 8.11*).

Вища рада правосуддя затвердила зміни до Регламенту ВРП, виклавши його в новій редакції. Про це повідомила пресслужба ВРП.

Так, регламент ВРП приведений у відповідність до законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів» та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо зміни статусу та порядку формування служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя».

Оновленим Регламентом Вищої ради правосуддя визначені критерії пріоритетності розгляду дисциплінарних скарг. Дисциплінарні провадження щодо суддів здійснюватимуться в хронологічному порядку за датою надходження з урахуванням такої пріоритетності:

-якщо наслідком дисциплінарного провадження може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 ч. 6 ст. 126 Конституції України;

-щодо судді, який звернувся із заявою про відставку, якщо наслідком дисциплінарного провадження може бути звільнення судді з

посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 ч. 6 ст. 126 Конституції України;

-щодо судді, кваліфікаційне оцінювання якого зупинено у зв'язку з розглядом дисциплінарної скарги;

щодо судді, щодо якого ВККСУ внесено рекомендацію про призначення за результатами конкурсу на зайняття вакантної посади судді, переведення, якщо наслідком дисциплінарного провадження може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 ч. 6 ст. 126 Конституції України;

-якщо у скарзі наведені відомості про дії судді, що викликали значний суспільний інтерес.

У ВРП зазначили, що однією з новел Регламенту є норма, згідно з якою рішення Дисциплінарної палати ухвалюється відкритим поіменним голосуванням простою більшістю голосів. Для забезпечення прозорості дисциплінарного провадження перебіг засідання з розгляду дисциплінарної справи транслюватиметься в режимі реального часу на офіційному вебсайті Ради, крім розгляду дисциплінарної справи в закритому засіданні.

Важливим також є визначення в документі стандарту доказування, згідно з яким, зокрема, притягнення судді до дисциплінарної відповідальності можливе виключно в разі встановлення Радою, Дисциплінарною палатою наявності у справі чітких та переконливих доказів, які, з точки зору звичайної розсудливої людини, у сукупності дають змогу дійти висновку про наявність обставин, що є підставою для притягнення до відповідальності.

У Регламенті Вищої ради правосуддя також відображені прогресивні тенденції цифровізації. Передбачено, що копії актів, ухвалених Радою, її органами, членом Ради, дисциплінарним інспектором ВРП – доповідачем, надсилаються в електронній формі через модуль «Електронний кабінет» у Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі (*Юридична газета* (<https://yur-gazeta.com/golovna/vrp-viznachila-kriteriyi-prioritetnosti-rozglyadu-disciplinarnih-skarg-shcho-vidomo.html>). – 2023. – 24.11).

Посли країн «Групи семи» після першої зустрічі Дорадчої групи експертів привітали успішний запуск реформи Конституційного суду України. Про це дипломати повідомили у соцмережі X, передає Укрінформ.

«Посли G7 вітають успішний запуск реформи Конституційного суду завдяки першій зустрічі Дорадчої групи експертів. ДГЕ сприяє тому, щоб кваліфікація суддів КСУ відповідала їх ролям. Ми підтримуємо зусилля щодо реформування судової системи відповідно до її європейського шляху», – зазначається в дописі (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3787044-posli-g7-vitaut-uspisnij-zapusk-reformi-konstitucijnogo-sudu-ukraini.html>). – 2023. – 15.11).

У міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури України презентували проєкт «Дорожня карта реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Вона визначає ключові точки відновлення України, зростання громад у період війни та післявоєнні роки. Відбулася й конференція «Реформа децентралізації», під час якої говорили про корективи, внесені війною.

Президент Асоціації об'єднаних територіальних громад, голова Новоукраїнської громади, що на Кіровоградщині, О. Корінний в етері «Суспільне. Спротив» розповів, що ключову роль у відновленні України відвели місцевому самоврядуванню.

Чи змінилась через війну спроможність громад (тут і далі – пряма мова)

Війна змінила багато. Втратили багато людей: частина захищають нас з вами на фронті, частина виїхали за кордон. Натомість приїхали переселенці. Порядок денний абсолютно змінився.

Про основні виклики для громад під час війни

Це неоднорідність та нерівномірність громад. Я маю на увазі те, що в Україні з'явилися прифронтові окуповані, деокуповані й тиллові громади. У кожній свої проблеми, серед яких і релоковані підприємства. Мало нині говоримо про розвиток.

Децентралізація, на шлях якої ми стали – це життя за європейськими стандартами. РФ це не влаштувало, тому, вважаю, реформа децентралізації – одна з причин вторгнення. На жаль, живемо поки за сценарієм РФ – не розвиваємо території, а лікуємо поранених, допомагаємо Збройним силам України, відійшовши від звичних функцій. Хоча при цьому, маю сказати, маємо медичні, освітні послуги навіть на окупованих територіях.

Про план відновлення країни від уряду

Уряд представив план відновлення. Основні його тези: більша увага партнерів до деокупованих та тих громад, які зазнали руйнувань, щоб після перемоги люди туди повернулись. Люди мають відчутти свою причетність до відновлення країни.

Ключову роль відвели місцевому самоврядуванню – мова про проекти відновлення, проекти розвитку з метою заробляння грошей, роботу з міжнародними партнерами, інвесторами.

Релокувались багато підприємств, на нових територіях для них створюють умови. Головне в цій ситуації – справедливо розподілити доходи

бюджету, податки, щоб всі громади відчували підтримку від держави для виконання своїх базових функцій.

Без донорської допомоги жоден проєкт нині не реалізуємо, бо втратили багато надходжень від експорту зерна, туризму, металургії, видобутку корисних копалин. Відповідна інфраструктура або пошкоджена, або зруйнована, або перебуває на окупованій території.

Про дорожню карту децентралізації

В основі дорожньої карти – синхронізація євроінтеграції, відбудови та реформ, чи не найуспішнішою з яких є саме реформа децентралізації. Про це в етері «Суспільне. Спротив» розповіла заступниця міністра розвитку громад, територій та інфраструктури Олександра Азархіна. На місцеве самоврядування, з її слів, покладена переважно робота з донорами над проєктами відбудови й розвитку (*Суспільне (<https://suspilne.media/615967-ludi-maut-vidcuti-pricetnist-dovidnovlenna-kraini-golova-novoukrainskoi-otg-pro-decentralizaciu-pid-cas-vijni/>). – 2023. – 13.11*).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Кривенда О., суддя Верховного Суду України, к.ю.н., заслужений юрист України

Покарання за непокірність, або Хто припинить свавілля щодо Верховного Суду України?

Восьмий рік триває започаткована попередньою владою ганебна епопея, пов'язана зі спробою ліквідувати у неконституційний спосіб Верховний Суд України та позбутися його суддів. Попри те, що з позицією суддів ВСУ погодились КС і ЄСПЛ, розправа над найвищим судом та його непокірними суддями продовжується й дотепер.

Ліквідація всупереч Конституції

Станом на сьогодні шляхом маніпулювання Конституцією та законами України, спотворення і пересмикування змісту рішення Конституційного Суду від 18.02.2020 №2-р/2020,

рішення Європейського суду з прав людини від 22.07.2021 у справі «Гуменюк та інші проти України», спільного висновку Венеціанської комісії і Генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи від 9.10.2020 №999/2020 певні посадові особи продовжують «ліквідувати» ВСУ та роблять усе можливе, аби не допустити його суддів до виконання своїх обов'язків.

А почалося все з бажання колишніх керівників держави ліквідувати авторитетний, професійний, не заплямований корупційними скандалами, але непідконтрольний владі ВСУ та утворити замість нього новий найвищий суд держави.

Варто зауважити, що ліквідувати орган державної влади, закріплений в Конституції, можна лише після внесення до Основного Закону відповідних змін.

Водночас, змінами до ст.125 Конституції, внесеними до неї у 2016 році законом «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» №1401-VIII, передбачалося лише перейменувати Верховний Суд України у Верховний Суд.

Незважаючи на це, 2.06.2016 Верховна Рада поспіхом (оскільки з моменту реєстрації законопроекту до його прийняття минуло лише 3 дні) ухвалює ініційований Президентом закон «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII. Ним всупереч Конституції передбачено ліквідацію ВСУ і утворення замість нього ВС (докладніше про це див. «Causus legitimus», «ЗіБ» №47/2019).

І знову непокірні владі судді ВСУ замість того, щоб схилити голову і визнати свою безпорадність, наважуються одразу після набрання чинності зазначеним законом звернутися з відповідним конституційним поданням до КС, який після 3,5 років мовчання 18.02.2020 нарешті ухвалив рішення №2-р/2020, яким визнав неконституційними положення закону №1402-VIII щодо ліквідації найвищого судового органу.

Але ці роки мовчання КСУ дорого обійшлися суддям ВСУ, яким замість підтримки у відстоюванні конституційного ладу з боку «новоутвореного» ВС, органів суддівського врядування та самоврядування, довелося стикнутися з їхньою упередженістю та бажанням розправи над непокірними.

Чого лише варті численні спроби Вищої кваліфікаційної комісії суддів перевести суддів ВСУ до судів нижчого рівня та славнозвісне рішення Ради суддів від 12.04.2018 №18, яким цей орган звинуватив судів ВСУ в перешкоджанні ліквідації найвищого суду в державі (докладніше див. «Ігри з Конституцією та їх наслідки» «ЗіБ» №16/2019).

Зневірившись у можливості досягти справедливості на національному рівні, 8 суддів ВСУ були змушені звернутися до Європейського суду з прав людини. Останній

став на їх захист і констатував у справі «Гуменюк та інші проти України» порушення державою щодо них ст.ст.6 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

«Виконання» шляхом... приєднання

Начебто на виконання рішення КС №2-р/2020, у червні 2020 року був зареєстрований законопроект №3711. Проте в ньому знову всупереч Конституції пропонується вже не ліквідувати, а припинити ВСУ як юридичну особу в результаті реорганізації шляхом приєднання до ВС.

І це при тому, що у п.7 рішення КС зазначено про те, що зміни, внесені до Конституції законом №1401-VIII, не були спрямовані на припинення діяльності та ліквідацію ВСУ. Прикметно, що КС стверджує: жодного нового найвищого судового органу в державі не утворено, а ВСУ продовжує діяти під назвою «Верховний Суд».

Жодних висновків про те, що в Україні утворено інший найвищий судовий орган, ніж перейменований ВСУ, рішення не містить (див., «Не києм так палицею», «ЗіБ» №27/2020).

Прикро констатувати, що колишня Голова ВС Валентина Данішевська замість того, щоб скликати Пленум ВС, який відповідно до ст.46 закону №1402-VIII мав надати висновок щодо законопроекту №3711, вдалася до написання листів на адресу Вищої ради правосуддя та ВР про беззаперечну і нічим не аргументовану підтримку вказаного проекту. До того ж, умовляла суддів ВСУ погодитися на його прийняття, на що отримала передбачувану відмову.

Сумно і те, що ВРП попереднього складу, яка сама є конституційним органом, члени якого мають розуміти його статус і порядок ліквідації та реорганізації, надала консультативний висновок від 26.05.2020 №1551/0/15-20, який у частині, що стосується ВСУ, повністю суперечить Конституції та рішенню КС №2-р/2020. У ньому ВРП зазначила, що КС фактично запропонував порядок виконання свого рішення через механізм законодавчого врегулювання, в тому числі й щодо припинення ВСУ. У висновку йдеться про те, що ВРП підтримує положення законопроекту щодо порядку припинення ВСУ як юридичної особи.

Натомість, КС дійшов протилежних висновків, прямо сказавши про те, що зміни до Конституції не були спрямовані на припинення діяльності та ліквідацію ВСУ, який продовжує діяти під назвою ВС.

За кілька місяців після написання схвальних листів Головою ВС, надання висновку ВРП та виходу згаданої статті у виданні «ЗіБ», а саме 9.10.2020 свій висновок на законопроект №3711 надали ВК і Генеральний директорат з прав людини і верховенства права РС.

У пп.59 та 60 цього висновку йдеться про те, що КС вирішив, що Верховний Суд України попереднього складу був перейменований у Верховний Суд, а жодного нового суду створено не було. Положення проекту №3711, яке передбачає припинення ВСУ, слід вилучити, оскільки воно суперечить рішенню КС, відповідно до якого існує лише єдиний суд.

Але ж судді ВСУ наголошували і В.Данішевській і членам ВРП про неконституційність положень вказаного законопроекту. Проте і цього разу, як і раніше, їхня думка залишилася голосом волаючого в пустелі...

«Не враховує реалій...»

Після того, як проект №3711 благополучно ліг на полицю, народні депутати Сергій Демченко, Денис Маслов та інші 30.04.2021 зареєстрували законопроект №5456. Він був напрацьований авторитетною робочою групою, повністю узгоджувався з Конституцією та рішенням КС, вирішував долю суддів ВСУ та вищих судів, а також питання існування в державі двох юридичних осіб – ВСУ та ВС.

На противагу йому, 20.05.2021 реєструється інший – №5456-1, в якому вкотре, незважаючи ні на що, є намагання припинити діяльність ВСУ.

Так, у розд.ІІ «Прикінцеві та перехідні положення» цього проекту зазначається, що до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України щодо ВСУ вноситься такий запис: «Припинено діяльність та перейменовано у Верховний Суд».

Як вам таке? Як на мене, повна зневага до Конституції, рішення КСУ та висновку ВК.

І знову, як не дивно, В.Данішевська не скликає Пленум ВС і, підмінюючи своїми листами його висновки, повністю підтримує законопроект №5456-1 в частині припинення діяльності ВСУ,

А що ж ВРП? Цей орган у висновку від 20.07.2021 №1621/0/15-21 вважав невинуватим викладений у проекті №5456 підхід щодо врегулювання дуалізму існування двох юридичних осіб ВС і ВСУ, бо він не враховує реалій (як на мене досить дивне формулювання) і ставить під сумнів законність діяльності ВС (зазначу, що жодної норми, яка б ставила під сумнів цю діяльність, проект №5456 не передбачає).

Водночас, на думку ВРП, альтернативний проект №5456-1 не містить низки наведених недоліків проекту №5456.

Врешті-решт, після тривалих роздумів законодавця протягом майже двох років, у березні 2023 року обидва законопроекти були відхилені ВР.

Позиція ЄСПЛ

За той час, який законодавець розмірковував над вказаними законопроектами, своє слово сказав ЄСПЛ. Так, 22.07.2021 він ухвалив рішення у справі «Гуменюк та інші проти України», констатувавши порушення нашою державою щодо заявників ст.6 та 8 конвенції.

І поки наші можновладці намагалися ліквідувати, реорганізувати, чи в будь-який інший відомий лише їм спосіб припинити діяльність ВСУ, а органи суддівського врядування та самоврядування їм потурали, ЄСПЛ ще раз підтвердив правоту суддів ВСУ. Він зазначив, що бере до уваги рішення КС №2-р/2020, згідно з яким зміни до Конституції України 2016 року не порушили принцип інституційної безперервності найвищого судового органу, який продовжив роботу під назвою «Верховний Суд» (п.98).

У п.99 ЄСПЛ зазначив, що не вбачає підстав не погоджуватися з цими міркуваннями.

Дорікнув Суд і законодавцеві, вказавши на те, що незважаючи на рішення КС, станом на червень 2021 року питання відновлення виконання заявниками суддівських функцій

все ще розглядалося Верховною Радою (п.100 рішення).

«Існує нагальна потреба...»

Проте навіть після цього рішення ЄСПЛ, жодної квапливості у вирішенні існуючої проблеми виявлено не було. Лише майже через два роки після його ухвалення, а саме 16.03.2023, у ВР реєструється черговий законопроект №5456-д, який, судячи з його назви, має бути прийнятий на виконання рішення КС №2-р/2020.

На превеликий жаль, Пленум ВС і щодо цього проєкту не був скликаний. Тож законопроекти, які стосуються подолання конституційної кризи, породженої попередньою владою, та існування дуалізму двох верховних судів, залишилися позаувагою суддів ВС. Адже жоден лист будь-якої посадової особи, навіть Голови ВС, не може і не повинен підміняти собою висновки Пленуму ВС. Але маємо те, що маємо...

Заради справедливості зазначимо, що жодна посадова особа ВРП, на відміну від ВС, не дозволила собі обмежитися написанням листів щодо законопроектів, а щодо кожного з них надавала, як це передбачено законом, консультативні висновки, зокрема, і щодо законопроекту №5456-д.

І нарешті саме у цьому висновку від 13.04.2023 №359/0/15-23, на відміну від попередніх, ВРП у новому складі зазначила: «Проаналізувавши законопроект №5456-д, ВРП зазначає, що з метою виконання рішення КС №2-р/2020 існує нагальна потреба у вирішенні питання щодо суддівського корпусу ВСУ.

КС вирішив, що у процесі реформи 2016 року «Верховний Суд України» фактично був перейменований у «Верховний Суд», а жодного нового суду створено не було, що фактично свідчить про відсутність існування двох паралельних судів.

Системний аналіз положень Конституції «найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції» та «найвищий суд у системі судоустрою України» у взаємозв'язку з положеннями законів України з питань судоустрою та судочинства дає КС підстави

стверджувати, що вилучення слова «України» – власної назви держави – із словесної конструкції «Верховний Суд України» не вплинуло на конституційний статус цього органу державної влади. При прийнятті законопроекту №5456-д висновки КС, викладені у рішенні №2-р/2020, мають бути враховані».

Свавілля – безкарне?

А поки проєкт №5456-д перебуває на розгляді ВР, свавілля щодо ВСУ та його суддів триває і, судячи з усього, прикривається на високому рівні.

Так, ще у лютому 2020 року, після ухвалення рішення КС мала бути припинена діяльність ліквідаційної комісії ВСУ, а до ЄДРПОУ – внесений запис про перейменування ВСУ на ВС. Натомість, станом на сьогодні без будь-яких на те підстав у згаданому реєстрі міститься запис про те, що ВСУ перебуває у стані припинення.

Крім того, як знуцання над рішеннями КС і ЄСПЛ, висновком ВК виглядає те, що ліквідаційна комісія ВСУ замість того, щоб припинити свою роботу одразу після визнання неконституційними норм закону №1402-VIII в частині ліквідації ВСУ, продовжила свою діяльність, але вже під назвою «Комісія з припинення Верховного Суду України».

25.11.2022 спільним наказом колишнього Голови ВС Всеволода Князева та голови ДСАУ Олексія Сальнікова №431/172 був затверджений новий склад зазначеної комісії, яку очолив Романків І.П.

Про вседозволеність зазначених осіб і віри в їхню безкарність свідчить навіть преамбула зазначеного наказу, де йдеться про те, що метою його видання є забезпечення виконання рішення щодо припинення діяльності ВСУ. Посилання на те, хто і коли ухвалив рішення про таке припинення, в наказі немає.

Ще раз дозволю собі нагадати, що змінами до Конституції, про які йшлося вище, змінено лише назву ВСУ на ВС, що підтвердили КС, ЄСПЛ, ВК і ВРП. У рішеннях цих органів зазначено, що ніякого іншого найвищого суду, замість ВСУ, утворено не було.

У п.7 рішення КСУ йдеться про те, що зміни до Конституції, внесені законом №1401-VIII,

не були направлені на припинення діяльності та ліквідацію ВСУ як органу державної влади.

У зв'язку з цим, постає ряд закономірних запитань:

-на якій правовій підставі діє так звана комісія з припинення ВСУ і в якій формі вона його припиняє, якщо ні реорганізація, ні ліквідація конституційного органу неможлива без внесення відповідних змін до Конституції, а таких змін внесено не було;

-чому станом на сьогодні не скасовано незаконний спільний наказ голів ВС та ДСАУ, яким прикривається І.Романків, виправдовуючи свої дії;

-чому дотепер в ЄДРПОУ міститься запис про перебування ВСУ в стані припинення, а І.Романків відповідно до цього запису уповноважений представляти ВСУ;

-кому вигідна ситуація, що склалася, і чи понесуть покарання ті, хто дозволив собі і продовжує дозволяти знуцання над Конституцією України і проголошеними в ній принципами?

***

Прикро і сумно, що деякі керівники та посадові особи державних органів задля

задоволення власних амбіцій та потреб дозволяють собі маніпулювати Конституцією та законами України, зневажати рішення міжнародних інституцій, внаслідок чого страждає авторитет держави.

Ситуація, що склалася з ВСУ та його судьями, має повернути до себе увагу правоохоронних органів, оскільки свавілля та безкарність причетних до неї посадових осіб вражають і дають їм підстави поводити так себе і в майбутньому.

І наостанок. Нещодавно Європейська комісія офіційно рекомендувала державам ЄС почати переговори щодо вступу України до Євросоюзу.

Напередодні історичних подій, які чекають на наш народ, хочеться вірити в те, що відповідні державні органи не на словах, а на ділі втілюватимуть в життя притаманні європейській спільноті принципи і одним з прикладів такого втілення стане належне врегулювання діяльності найвищого суду в державі та захист його суддів, що страждають за свою непокірність (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/158761-pokarannya_za_nepokirnist_abo_ho_pripinit_swavillya_schodo_.html). – 2023. – 17.11).

Осіпова О., суддя Сумського окружного адміністративного суду, доктор філософії з права

Ейджизм для Феміди або Чому не варто позбуватися досвідчених суддів лише через їхній вік

Питання припинення суддівських повноважень внаслідок досягнення граничного віку перебування на посаді – одне з ключових для ефективного функціонування судової системи, особливо в надзвичайних умовах. Адже від правосуддя відлучаються досвідчені кадри.

Передчасний відтік професіоналів

Сьогодні в Україні, як ніколи, відчувається дефіцит суддівських кадрів. Так, згідно з п.7 звіту Вищої кваліфікаційної комісії суддів за 2022 рік кількість вакантних посад суддів у судах, які не припинили роботу (підсудність

яких не визначено іншому суду), станом на 31.12.2022 – 1840, що становить 28% від граничної кількості посад суддів.

Відповідно до оприлюдненої ДСАУ статистики про стан здійснення правосуддя у 2022 році в умовах воєнного стану чисельність суддів, визначена наказом ДСАУ, становить 6278 суддів, а кількість суддів, які в 2022 році здійснювали правосуддя – 4434. Отже, станом на 31.12.2022 кадровий дефіцит у місцевих та апеляційних судах, які здійснювали правосуддя, становить 1844 судді. Кількість суддів у судах, які здійснювали правосуддя, становить 70% від кількості, встановленої наказами ДСАУ.

Відтак, не підлягає сумніву, що від раціонального законодавчого вирішення питання про граничний вік перебування на посаді судді залежить формування кадрового корпусу суддів.

Як зазначено у п.2 пояснювальної записки до проекту закону «Про судоустрій і статус суддів» від 2.06.2016 №1402-VIII, метою і завданням законопроекту, серед іншого, є запровадження нових засад формування та належних механізмів кадрового оновлення суддівського корпусу, трансформація системи судоустрою та оновлення суддівського корпусу відповідно до суспільних очікувань і європейських стандартів. А згідно з п.3 цієї записки «Загальна характеристика та основні положення законопроекту» останній спрямований, в тому числі, й на підвищення вимог та професійних стандартів до суддівського корпусу.

Зокрема, у п.3.1 було визначено, що зайняття посад судьями безстроково розглядається як один зі способів деполітизації та забезпечення незалежності судової влади. А у пп.3.2 та 3.8 пояснювальної записки вказано, що у проекті запропоновані зміни щодо статусу судді, зокрема: підвищено вікові та професійні цензи до кандидатів на посаду судді. При цьому вимога щодо компетентності охоплюватиме не лише професійний аспект, а також інші аспекти – зокрема особистий, соціальний тощо.

У попередньому законі «Про судоустрій і статус суддів» від 7.07.2010 №2453-VI ч.1 ст.65 передбачало, що на посаду судді може бути рекомендований громадянин України, не молодший 25 років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як 3 роки, проживає в Україні не менш як 10 років та володіє державною мовою. Натомість ч.1 ст.69 нині чинного закону №1402-VIII встановлює, що на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший 30 та не старший 65 років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше 5 років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови.

Тобто фактично встановлено підвищені вимоги та професійні стандарти для

суддівського корпусу. Водночас звертає увагу той факт, що, незважаючи на підвищення мінімального віку, з настанням якого можна бути призначеним на посаду судді, порівняно із ч.1 ст. 53 («Незмінюваність судді») та ч.1 ст.113 («Звільнення судді з посади за віком») закону №2453-VI, ч.1 ст.53 («Незмінюваність судді») та ч.1 ст.120 («Припинення повноважень судді») закону №1402-VIII не підвищено граничний вік перебування судді на посаді. Він так і залишився на рівні 65 років. Тобто загальний можливий термін перебування особи на цій посаді зменшився на 5 років, що спричиняє передчасний відтік найбільш досвідчених професіоналів зі складу суддівського корпусу.

Отже, слід дійти висновку, що чим вища нижча межа віку припинення повноважень судді, тим більшим повинен бути подальший трудовий стаж призначеного на посаду судді.

При цьому, всупереч закріпленому п.2 ч.4 ст.17 закону №2453-VI єдиного статусу суддів як засобу забезпечення єдності системи судоустрою, до якої при певній автономії відноситься Конституційний Суд, який здійснює конституційне судочинство як один із різновидів судочинства, п.2 ч.1 ст.20 закону «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 №2136-VIII дає можливість судді КС працювати на займаній ним посаді до досягнення 70 років, тобто на 5 років довше, ніж судді загальної юрисдикції. Хоча останні безпосередньо забезпечують розгляд і вирішення більшості судових справ, тим самим забезпечуючи ефективне функціонування судової влади та задовольняючи суспільний запит на справедливий суд.

Для порівняння вкажемо, що існує низка країн світу, де вік припинення суддівських повноважень перевищує встановлений українським законодавством (Англія: для вищих судів – 75 років, для інших – 72, для окружних судів можливо продовження до 75 років; Франція, Кіпр, Швейцарія – 68 років, Естонія – 67 років, Ізраїль, Норвегія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Хорватія, Австралія, Швеція Польща, Латвія, Ірландія, Іспанія (можливість пролонгації на два роки), Японія – 70 років, Аргентина, Бразилія, Канада,

Нова Зеландія. – 75 років). Або законодавство про судоустрій взагалі не містить визначення максимального віку для перебування на посаді (США), а однією із підстав для припинення суддівських повноважень визначено психічну чи фізичну недієздатність особи.

Останній підхід вбачається як найбільш правильний, оскільки він сприятиме підтримці та утриманню висококваліфікованих кадрів у судовій системі та надасть можливість зберегти їх безцінний досвід без обривання їх кар'єри без очевидної потреби.

Вік – не ознака здоров'я

Цікавим є той факт, що якихось ґрунтовних наукових досліджень з приводу того, що саме досягнення віку 65 років перешкоджає належному виконанню особою суддівських обов'язків, не проводилися. Відсутні й будь-які вагомі підстави стверджувати, що якість та швидкість розгляду старшими за віком суддями справ будуть нижчими порівняно з показниками молодших за них колег.

З високим ступенем вірогідності можна стверджувати, що суть питання, яке розглядається, лежить у площині наявності в такої категорії осіб необхідного стану здоров'я для належного відправлення правосуддя. Адже визнання особи судом обмежено дієздатною або недієздатною, наявність хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя, унеможливають призначення такої особи на посаду судді.

Однак, при цьому слід оговорити, що не всі особи молодого віку мають стовідсоткове здоров'я, як і не всі захворювання перешкоджають виконанню професійних обов'язків судді.

Крім того, ч.1 ст.113 закону №1402-VIII передбачено звільнення судді з посади у разі неспроможності здійснювати повноваження за станом здоров'я за наявності медичного висновку, що надається медичною комісією, утвореною спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я, за зверненням Вищої ради правосуддя. При цьому, ВРП ухвалює

рішення про звільнення судді з посади у випадку, якщо його стан здоров'я не дає змоги протягом тривалого часу або постійно здійснювати свої повноваження. Тобто в разі тривалого погіршення стану здоров'я суддя не позбавлений права звільнитися із займаної посади за станом здоров'я.

Також слід прийняти до уваги той факт, що в осіб віком понад 65 років зазвичай вже є стаж роботи на посаді судді не менше 20 років, який необхідний для звільнення у відставку (ч.1 ст.116 закону №1402-VIII). Отже, такі особи у випадку відсутності верхньої межі перебування на посаді судді мають і матимуть право звільнитися у відставку або за власним бажанням (ч.2 ст.116 закону №1402-VIII).

Утім, далеко не всі судді, яким виповнилося 65 і більше років, висловлюють бажання і далі працювати за умови наявності у них достатнього стажу для подання заяви про відставку. Тому найбільш талановита молодь і далі матиме змогу призначатися на вакантні суддівські посади. Так, від початку 2023 року ВРП звільнила 168 суддів, заяви про відставку яких накопичувались впродовж 2022 року, поки цей державний орган не працював через недостатню кількість членів для прийняття рішень.

Водночас, робота судді потребує психічної врівноваженості, рівень якої із плином часу може змінюватися (і не завжди у старшому віці), а також стійкості до виникаючих стресових ситуацій під час розгляду справ та спілкування у судових засідань із учасниками процесу, а також те, що на посаді судді не можуть перебувати особи зі шкідливими звичками та різними залежностями, оскільки у багатьох випадках від їх адекватності залежить доля інших людей та захист їх прав та законних інтересів. Тому вбачається за доцільне закріпити у профільному законі положення, яким передбачити обов'язок суддів (незалежно від їх віку) долучати до матеріалів свого суддівського досьє раз на 5 років документи з медичних установ установленої форми про проходження психіатричних та наркологічних оглядів та перебування на обліку у психоневрологічних або наркологічних закладах охорони здоров'я та медичну довідку про стан здоров'я.

Виконання вказаного обов'язку та отримання суддею відповідних медичних документів буде доказом його професійної придатності та психологічного здоров'я, що є першочерговим для здійснення правосуддя поряд із наявністю достатнього стажу професійної діяльності у сфері права, компетентністю та добросовістю.

Відтак, можливі побоювання, що у старшому віці судді менш ефективно будуть реалізовувати надані їм повноваження через можливі погіршення їх стану здоров'я, не знаходять свого підтвердження. Адже більшість людей у зрілому віці ще достатньо здорові та цілком здатні плідно працювати та приносити користь державі та суспільству.

Переваги над молодістю

Про доцільність скасування граничного віку перебування судді на посаді свідчить той факт, що на суддів покладається надзвичайно висока відповідальність. Тож особа, яка працює суддею, повинна бути зрілою та мати довгий життєвий досвід, і чим вища судова інстанція, в якій особа працює, тим більшими мають бути їх досвід та зрілість. Адже вища інстанція повинна виправляти помилки нижчих інстанцій, тобто бути найбільш підготовленою у професійному плані. А для цього потрібен вагомий практичний досвід, а не лише знання норм законодавства.

Так, на користь переваги старшого віку над молодістю свідчать, наприклад, положення ч.7 ст.21 закону №1402-VIII, згідно з якими до обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя; ч.2 ст.132 цього ж закону, яка встановлює, що з'їзд суддів відкриває голова Ради суддів України, а в разі його відсутності – найстарший за віком член РСУ.

На користь того, що більший стаж на посаді судді, а значить і старший вік підтверджує здатність більш кваліфіковано виконувати свої професійні обов'язки, свідчить і ч.6 ст.18 Закону №1402-VIII, де вказано, що суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення

кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді.

Згідно з п.1, ч.1 ст.28, п.1 ч.1 ст.33 та п.1 ч.1 ст.38 закону №1402-VIII вимоги щодо стажу на посаді судді, а відповідно і щодо віку кандидатів на посаду судді апеляційного, вищого спеціалізованого та Верховного судів послідовно збільшуються залежно від судової інстанції, на посаду в якій вони претендують. Зокрема, для зайняття посади судді апеляційного суду вони повинні мати не менше 5 років стажу на посаді судді, а отже їх вік не може бути молодше 35 років, для зайняття посади судді вищого спеціалізованого суду – не менше 3 років стажу на посаді судді та відповідно вік не молодше 33 років, для зайняття посади судді Верховного Суду – не менше 10 років на посаді судді та вік не молодше 40 років відповідно.

Таким чином, з аналізу наведених норм законодавства можна дійти висновку, що чим довше особа працює суддею у відповідній інстанції, тим краще. Адже вона має не тільки глибші знання з матеріального та процесуального права порівняно з іншими особами, які претендують на посади суддів чи займають посади суддів у молодшому віці, а й вміє вже так проводити судовий процес, щоб пом'якшувати суперечки представників сторін, а також свідомо коригувати власний психологічний стан у непередбачуваних професійних ситуаціях.

Здійснення наукової діяльності

Окремо необхідно зупинитися на тому, що до повноважень апеляційного суду віднесено не лише здійснення правосуддя, а й аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів; надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства (п.2, п.3 ч.1 ст.27 закону №1402-VIII), а до повноважень Верховного

Суду, крім здійснення правосуддя, віднесено аналіз судової статистики, узагальнення судової практики; надання висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою; забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; забезпечення апеляційних та місцевих судів методичною інформацією з питань правозастосування (п.2, п.3, п.6 та п.7 ч.2 ст.36 цього ж закону).

При цьому, згідно з п.4, п.8, п.10-1, п. 10-2 ч.2 ст. 46 закону №1402-VIII Пленум ВС як колегіальний орган, до складу якого входять усі судді Верховного Суду, надає висновки щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою України, з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ, узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій ВС з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані; за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ.

Також, при ВС утворюється Науково-консультативна рада з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду, що потребують наукового забезпечення, та Верховний Суд має офіційний друкований орган, в якому публікуються матеріали судової практики ВС та інші матеріали (ч.1, ч.3 ст.47 Закону №1402-VIII).

З аналізу змісту перелічених повноважень вбачається, що вони носять певні ознаки наукової діяльності, оскільки їх здійснення потребує значних інтелектуальних та

творчих зусиль, спрямованих на одержання узагальнених правових знань та пошук шляхів застосування матеріального і процесуального законів, основними видами якої є практичні наукові дослідження та вироблення рекомендацій, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою України, а також на оприлюднення таких наукових результатів у формі звітів, опублікованих наукових статей, наукових доповідей, монографічних досліджень, висновків до проєктів нормативно-правових актів. Водночас, законодавством, яке регулює наукову діяльність, не встановлено вимог щодо граничного віку роботи науковців.

Натомість, у п.11 ст.1 закону «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 №848-VIII (у редакції закону від 03.09.2020 №870-IX, введений у дію з 01.01.2021, див. п.1 розд.ІІ) дано визначення «молодий вчений» як вченого, віком до 35 років включно, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вчений віком до 40 років включно, який має науковий ступінь доктора наук.

За даними сайту НАН України станом на 1.01.2023 середній вік наукових працівників становив 55,7 року, докторів наук – 65,8 року, кандидатів наук – 52,2 року. Разом із цим, середній вік судді ВС наразі становить 51 рік.

Тобто як для відправлення правосуддя, так і для проведення певних видів наукових досліджень, якими активно займаються судді ВС, про що красномовно свідчать підрозділ «Судова практика та статистика», підрозділ «Матеріали конференцій, презентації, інфографіки, конкурси» та підрозділ «Науково-практичні коментарі, статті, монографії», де розміщені відповідні матеріали, розділу «Діяльність» сайту ВС, старший вік та довший стаж мають бути перевагою, а не перепорою на шляху до улюбленої професії, який обривається внаслідок досягнення визначеного законом віку. Це не гарантує залишення у судах саме кращих із кращих суддів, оскільки молодий вік не є безумовною ознакою добросовісності, високої професійності та невгасаючої любові до обраної професії.

У зв'язку з викладеним, нагадаємо, що законом «Про внесення змін до Закону України

«Про державну службу» щодо зняття вікових обмежень для роботи на державній службі» від 16.12.2020 №1086-IX внесено зміни до ст.18 закону «Про службу в органах місцевого самоврядування». Ними з 15.01.2021 знято обмеження граничного віку перебування на службі для посадових осіб місцевого самоврядування.

Тривожна ознака дискримінації

Більш того, існування граничного віку перебування на посаді судді можна розцінити як дискримінацію особи в трудовій сфері за віком – ейджизм. Це суперечить ст.43 Конституції, яка встановлює, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, а також те, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності.

Про те, що усі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах, та те, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, а також, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, говорить зміст стст.21, 24 Основного Закону.

Згідно зі ст.1 закону «Про зайнятість населення» від 5.11.2012 №5067-VI працездатні особи – це особи віком від 16 років, які проживають на території України і за станом здоров'я здатні до активної трудової діяльності. Пунктом 8 ч.1 ст.5 цього ж закону до державних гарантій у сфері зайнятості, серед іншого, віднесено захист від дискримінації у сфері зайнятості, а ч.1 ст.11 визначає, що держава гарантує особі право на захист від будь-яких проявів дискримінації у сфері зайнятості населення.

З усього сказаного випливає висновок, що поставлення права особи працювати на посаді судді в залежність від досягнення нею 65-річного чи будь-якого іншого граничного

віку, якщо стан її здоров'я дозволяє належним чином здійснювати свої обов'язки по відправленню правосуддя, є тривожною ознакою дискримінації за віком людей, які ще здатні вести активний спосіб життя, працювати, сплачувати необхідні податки, висувати нові наукові ідеї та формувати вагомі практичні рекомендації, залишаючи їх у суспільній та професійній ізоляції, породжуючи у них стан депресії та розвиток різноманітних хвороб на ґрунті непотрібності та несправедливості, незважаючи на їхній величезний досвід, безцінну кваліфікацію, готовність приділяти професійним обов'язкам не менше часу ніж молодші колеги, процес призначення яких потребує тривалого часу та чималих бюджетних коштів.

У запровадженому законодавством підході щодо встановлення максимального віку, до якого дозволяється працювати суддею, простежується й ознаки дискримінації не тільки по відношенню старших кадрів до молодих, але й по відношенню до представників тих професій, де граничних обмежень за віком не існує.

Враховуючи викладене, з метою утвердження України як демократичної та правової держави вдається виправданим виключити із ч.7 ст. 126 Конституції п.1 та із ч.1 ст.53, ч.1 ст.69 закону №1402-VIII посилання на досягнення суддею 65-річного віку як на підставу для припинення його повноважень, а також внести зміни до цього закону, якими з його змісту виключити ст.120, що регулює порядок припинення повноважень судді у зв'язку з досягненням суддею 65 років.

Такий підхід дозволить у повній мірі врахувати сучасні українські реалії, коли судова система в умовах військового стану відчуває кадровий голод через відсутність повноважень у суддів, нездійснення правосуддя судами на окупованих територіях та зазнає надмірних навантажень, що ускладнює своєчасний доступ громадян до правосуддя.

Тому з метою подальшого якісного функціонування судової влади в Україні наступним прогресивним кроком судової реформи має бути скасування граничного

віку перебування суддів на посаді з метою збереження найбільш досвідчених кадрів та запровадження гнучкого та дистанційного режиму роботи в судовій владі для забезпечення

безпечних умов праці (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/158519-chomu_ne_varto_pozbuvatisya_dosvidchenih_suddiv_lishe_cherez.html). – 2023. – 1.11).

Гацелюк В., член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Доброчесність та симулякри: кому пощастить побачити посмішку Чеширського kota

13 листопада 2023 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України відновлює процедури оцінювання суддів на відповідність займаній посаді. Перед цим ВККС та Громадська рада доброчесності напрацювали спільне бачення так званих індикаторів недоброчесності. Хвиля емоційних дискусій на цю тему змушує трохи розвіяти підозри, сумніви і чутки.

1. Стаття 375 КК і Конституційний Суд.

Продовжуючи традицію рефлексії щодо проблем судової реформи в Україні за допомогою творів та персонажів Льюїса Керолла (Ви можете ознайомитися з такими матеріалами, як мінімум, тут і тут), спробуємо пролити трохи світла на доволі темний куточок Задзеркалля Української Судової Реформи – а саме на володіння її величності (Не)доброчесності та її вірних стражів – Індикаторів.

Проте, розпочнемо коротким оповіданням про долю статті 375 КК України як нагадування про те, як хибні засновки призводять до не менш (а інколи і до більш) хибних висновків.

Рішенням від 11 червня 2020 року № 7-р/2020 Конституційний Суд України визнав такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), статтю 375 Кримінального кодексу України (Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови).

Докладно я писав про дискусійні аспекти такого кроку раніше і мав з цього приводу дискусію під час співбесіди в межах конкурсу до ВККС, але для нас зараз важлива лише частина аргументації Суду. Отже, Конституційний Суд фактично декриміналізував злочин з огляду на те, що не сама норма, а практика її застосування

мала суттєві вади. І не просто практика, а радянська практика: Суд зазначив, що:

«Аналіз цієї статті Кодексу дає підстави стверджувати, що сполучення слів «завідомо неправосудне» запозичене зі статті 176 Кримінального кодексу Української РСР 1960 року (пізніше – Кримінального кодексу України), у якій було встановлено відповідальність за винесення суддями з корисливих мотивів або іншої особистої заінтересованості «завідомо неправосудного» вироку, рішення, ухвали або постанови.

Дослідження в історичному контексті статті 375 Кодексу дає підстави вважати її невдалим наслідком юридичної практики радянської держави. Радянська юридична та політична системи уможлилювали використання такої норми для контролю над суддями і впливу на них».

І далі Суд розвинув цю логіку вже на сьогоднішній день: «Формулювання диспозиції статті 375 Кодексу допускає можливість зловживання нею при вчиненні органами досудового розслідування дій, що мають наслідком притягнення до кримінальної відповідальності судді лише за факт постановлення ним судового рішення, яке, за суб'єктивним розумінням слідчого, прокурора або будь-якої іншої особи, є «неправосудним» (зокрема, у разі незгоди з цим рішенням)».

Тут фактично Суд визнав неконституційною не просто статтю Кримінального кодексу, а норму в її інтерпретації органами досудового розслідування. Тобто було усунуто предмет тлумачення замість того, аби вдосконалити саме тлумачення.

2. Доброчесність і декларації про неї.

2 листопада 2023 року ВККС оновила форму декларації доброчесності судді та кандидата на посаду судді. Це важливе і непросте рішення, прийняте хоча і одногосно, але із двома окремими думками, підписаними чотирма членами Комісії.

Не вдаючись у деталі (кому цікаво, може прочитати і рішення і окремі думки самостійно), зазначимо, що загалом інструмент декларацій доброчесності покликаний створити умови, коли суддя може (простими словами) попастися на брехні.

І це вже, в принципі, не про доброчесність, яку Велика палата Верховного Суду визначила як необхідну морально-етичну складову діяльності судді, яка, серед іншого, визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах об'єктивного ставлення до сторін у справах та чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків та здійсненні правосуддя.

Але чи всяка брехня (тобто надання недостовірної інформації) з боку судді свідчить про його невідповідність такій вимозі до особи на посаді судді як доброчесність? Про статки батьків наприклад? А про політичну орієнтацію? Про досвід паління листя різних видів рослин у студентські роки? Перелік питань продовжить самі, для натхнення раджу продивитись перелік тверджень у оновленій декларації доброчесності судді (покликання зверху).

Суть питання в тому, що законодавець (у статті 62 Закону «Про судоустрій та статус суддів») чітко зазначив мету, з якою декларація доброчесності судді може містити інші (окрім чітко перелічених у законі) твердження – перевірка доброчесності судді.

Натомість спроби включити у декларацію доброчесності широке коло питань, які самі по собі не мають жодного відношення до доброчесності і слугують лише засобами ідентифікації факту неправдивості судді як однієї з можливих ознак недоброчесності в розумінні ВП ВС, як на мене, загрожують розмиванням змісту цього нового для нашої правової системи поняття, яке і так не є зразком правової визначеності.

А тепер про те, як цьому можна зарадити.

3. Індикатори недоброчесності та їх зміст.

ВККС та ГРД зробили непогану, як на мене, спробу надати поняттю доброчесності в контексті професії судді більше визначеності.

Основна мета – сформулювати чіткі, наскільки це можливо, орієнтири в першу чергу для суддів, які готуються завершити процедури оцінювання на відповідність займаній посаді.

Це не є і не може бути офіційним документом, але цей перелік як засіб формування сталої практики суттєво додає правової визначеності процедурам кваліфікаційного оцінювання.

Широке поле діяльності судді обумовлює те, що такі індикатори охоплюють велику кількість діянь та з огляду на це сформульовані доволі абстрактно (до речі, абстрактність формулювань це нормально для правових норм, адже життя яскраве і все детально не виписеш).

Зокрема, індикатор №13: «Суддя надавав очевидну невинуватому процесуальну перевагу одній зі сторін, допускав дискримінацію учасника процесу чи іншої особи».

Але не будемо забувати про принципи оцінювання індикаторів (вони в кінці документа, можливо хтось не дочитав), які включають таке положення: «Суддя не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності у разі наявності обґрунтованого сумніву щодо його відповідності хоча б одному індикатору. Наявність обґрунтованого сумніву встановлюється ВККС на підставі чітких та переконливих доказів. Чіткими та переконливими є докази, які з точки зору звичайної розсудливої людини у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин, що породжують обґрунтований сумнів».

Тобто аби встановити наявність певного індикатора треба довести відповідні обставини, в даному випадку і очевидну невинуватість, і дискримінацію, і процесуальний характер переваги, тощо.

То де ж тут симулякри, питаєте Ви? Перший – це грізний образ статті 375 КК, що впала священною жертвою боротьби за незалежність

суддів. Ця норма зазнала ганебного видалення з тексту КК, незважаючи на те, що загрозою, з якою боролися, була не вона сама, а практика її використання правоохоронними органами.

Другий симулякр – це поняття добродетності, яке все ще шукає себе, як у тексті закону, так і в практиці його застосування. І оскільки ця істинна сутність поки що не знайдена, будь яка її інтерпретація це до певної міри симулякр. Це мені нагадує середньовічні теологічні диспути про визначення Бога, тому я більш схильний дивитися на поняття добродетності через логіку святого Августина, який казав: «Я не можу дати визначення Бога, але точно знаю, що таке безбожжя».

Третій симулякр, який на нас насувається, це образ індикаторів добродетності. Дискусія розгортається навколо їх тлумачень, того, як їх розуміють різні сторони. Реальний же зміст

індикаторів – це текст, який значить рівно те, що він значить, не більше і не менше.

Біла Королева у казці Керолла розповіла Алісі, що колись могла повірити у шість неможливих речей ще до сніданку, і радила дівчинці практикувати аналогічні звички. Давайте теж будемо вірити в на перший погляд неможливе, наприклад, одностайне застосування різними суб'єктами індикаторів добродетності і, можливо, на цьому шляху нам пощастить, як і Алісі, побачити посмішку Чеширського Кота як символ нашої здатності до позитивних трансформацій.

Отже, аби позбавитися «фатуму симулякрів» у питаннях добродетності, варто дивитися на букву, а не вигадувати неіснуючий зміст (*Лієвій Беєр* (https://lb.ua/blog/vitalii_hatseliuk/584038_dobrochesnist_simulyakri.html). – 2023. – 13.11).

Бусол О., доктор юридичних наук, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем протидії корупції та загрозам економічній безпеці МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

Соціальна культура лідера та нації як гарантія демократії і суверенітету держави

Під час війни тема соціальної культури тісно переплітається з темою збереження демократії та суверенітету держави. На основі прикладів успішних життєвих історій лідерів сильних демократичних держав Олена Бусол ділиться з читачами ЮВУ своїми думками щодо генетичної пам'яті українців, лідера нації та формування антикорупційної культури в Україні, виклики перед лідером і народом України.

Демократія і диктатура

Дехто заявляє, що Україна потроху втрачає здобутки демократії. Інші вважають своїм завданням розмірковувати на тему диктатури. Чи доцільно це, чи на часі? Звернемося до наукових положень. Демократія, народоправство – це політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається народ.

Натомість диктатура – нічим не обмежена політична, економічна та ідеологічна влада в державі або в певному регіоні однієї чи кількох осіб, класу, соціальних каст і груп, які в своїх діях спираються на безпосереднє застосування апарату насильства (армії, поліції, карних установ), а також відповідний політичний режим. Диктатура, здебільшого, постає в період гострої кризи й боротьби різних соціальних сил за владу внаслідок неспроможності наявних політичних структур ефективно здійснювати управління суспільством, що призводить до його політичної дестабілізації, втрати владою довіри населення. Щодо України, то ще не так давно, за всіма ознаками, тут панувала диктатура правлячої олігархічної групи. Дійсно, за таких умов довіри населення до влади було обмаль.

Є ще охлократія – влада натовпу або політичних сил, які орієнтуються на безсистемні, провокативні дії, гасла й вимоги

неорганізованої маси народу. Охлократія як різновид здійснення влади – рідкісне явище, що характеризується нестабільністю і виявляється переважно в кризових, перехідних умовах суспільно-державного розвитку, коли послаблюються попередні структури влади та механізми державно-правового регулювання суспільного життя, а нові, здатні встановити стійкий правопорядок, ще не склалися.

У сучасних умовах охлократія виявляється переважно в популізмі, політичному авантюризмі, правовому нігілізмі, невинуватій примітивізації суспільних проблем представниками влади, правлячої еліти, та опозиції. Там, де потрібні спільні конструктивні й тривалі зусилля зі створення й зміцнення державних інститутів, правової системи, ефективних засобів захисту прав громадян, охлократія виявляє своє цілковите безсилля.

Таким чином, я говорю про небезпечно політичне явище, здатне привести будьяке суспільство до загальнонаціональної катастрофи. За Аристотелем, охлократія є формою виродження демократії.

Якою наразі є Україна за формою державного правління? Чітку відповідь на це питання дає наша Конституція. Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Хто й навіщо розколює суспільство?

Неоголошена загарбницька гібридна війна, яку проводить ще не так давно, нібито, добросусідська держава, загострює сприйняття суспільством усіх «гріхів» керівництва української держави, уряду, державних інституцій, війська і навіть громадських організацій та окремих громадян. Нещодавні висловлювання І. Фаріон розкололи суспільство на різко протилежні табори – прихильників радикального несприйняття російської мови в Україні, та тих, хто захищає право говорити мовою агресора. А відповідь насправді то

проста – відповідно до статті 10 Основного Закону в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Більше того, в статті 11 проголошено, що держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Тобто, громадянка І. Фаріон порушила цю норму Конституції щодо використання російської мови. Виходячи зі статті 24, професорка забажала собі привілеїв та обмежень деяких військових за мовною ознакою.

Разом із тим висловлювати свою, нехай і радикальну, думку щодо використання мови агресора в ЗСУ їй дозволяє стаття 34, де кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Проте робити це дозволяється лише за таких умов – «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту репутації або прав інших людей, ...».

І тут ми розуміємо, що зважаючи на кровопролитну війну з агресором, неймовірно страшні людські втрати, наша держава може обмежити названу громадянку в радикалізмі, який виявився в публічних висловлюваннях, які сіють розбрат між українськими цивільними та військовими, а на додачу ще й дають підстави агресору для виправдання повномасштабного вторгнення в Україну. Адже це цілком буде в інтересах національної безпеки та з метою захисту інтересів і прав військових, яких публічна людина обвинувачує в неукраїнськості. Це те, що випливає з Закону.

У зв'язку з цим не можу не сказати й свою суб'єктивну думку щодо цього випадку. Багато років тому Ірина Фаріон в дитячому садочку (багато хто бачив це відео на Ютубі) фактично принижувала національну гідність дітей та їхніх батьків, говорячи, що, нібито, Міша й Маша не повині бути в Україні – вони мають їхати до росії. За її агресивними твердженнями на життя

в Україні заслуговують тільки Михайлики та Марічки. Тут невідомо, і це не спадає на думку І. Фаріон, як бути з громадянами України французького походження з іменами Жак і Жан, узбекського походження – Севинч, китайського – Шан, Шаохан, Тай, і т.д.? Може, накажемо батькам дітей – вихідців із зарубіжних держав, називати Шана або Шаохана – Щеком, а Тая – Тарасом?

Побачивши це відео психологічних знущань над дітьми, навіть не правознавцю стає ясно, що І. Фаріон тут грубо порушила Закон й «підставила» Україну, яку відтоді на «законній» підставі таких її діянь держава-агресор обвинувачує в порушенні прав російськомовних. Тож «вуха» цієї громадянки «стирчать» в історії мовної суперечки ще здавна. Проте чомусь відповідної реакції з боку правоохоронних органів тоді не було. А після початку повномасштабної війни це питання набуло особливого звучання. Так на кого і з якою метою працює весь період незалежності Ірина Фаріон? Не забуваємо, що ця пані була членом націоналістичної партії «Свобода». Тож, чи справжньою націоналісткою є громадянка Фаріон?

Кого обираємо?

Без розвинутої соціальної культури громадян неможлива справжня демократія, і, зокрема, демократичні вибори – можливою є лише псевдодемократія. Як вважаю, ще одна причина відступити від демократії – провести вибори під час воєнного стану. Зараз це видається неможливим. Про це нам кажуть і Конституція України та виборче законодавство.

У цьому контексті згадаймо: кого і хто обирає у владу в Україні? Замість того, аби на численних конкурсах на найвищі державні посади вибирати тих, хто має великий стаж, а значить – професійний досвід, а також дієві результати своєї роботи, українці обирають тих, хто має зв'язки у вищих ешелонах влади або є просто бізнесменом-шахраєм. Згадаймо народних депутатів України або високопосадовців, котрі раніше були визнані судом корупціонерами на яких не поширюється виборче законодавство та етичні правила. Тут

велика вірогідність наявності прихованих намірів використання цими депутатами роботи в законодавчому органі та свого статусу для власного збагачення. Є члени комітетів ВРУ, які використовують свою посаду для процвітання власного бізнесу, і їх заплямовані біографії вільно «плавають» в інтернеті. Нагадаю, що будь-який злочин починається з наміру, умислу. Питання полягає в тому, як можна запобігти ситуації, щоб у депутата не було наміру вчинити злочин?

...Кажуть, що кадри вирішують усе. Так і лідери нації, і справжні еліти так само вирішують усе, і цьому є підтвердження. Достатньо звернутися до історії та згадати видатних особистостей сучасності, які повернули вектор розвитку своїх держав, на сто вісімдесят градусів і привели їх на перші ступені світового рейтингу демократії.

Рузвельт

Франклін Делано Рузвельт увійшов в історію, зокрема, як людина, котрій вдалося, завдяки політиці «Нового курсу», вивести американське суспільство із кризи, в якій воно перебувало під час так званої Великої Депресії 1929–1933 рр. Саме в ці роки Рузвельт став губернатором Нью-Йорка у свої 47-м, незважаючи на те, що в 1921 р. він захворів на паралітичну форму поліомієліту і відтоді працював в інвалідному візку. Та попри хворобу, Ф.Д. Рузвельт очолив країну, почав реформування економіки, введення соціальних програм, що зробило його дуже популярним серед населення. Це єдиний президент США, якому Конгрес дозволив неодноразово балотуватися, та який був на посаді понад 2 терміни.

У воєнні часи Рузвельт взяв на себе обов'язки головнокомандувача. Саме завдяки цій постаті стали можливими військові перемоги США в Європі і в Тихому океані – звільнення Парижа та успішна морська битва в затоці Лецте на Філіппінах у 1944 р. У тому ж році Ф.Д. Рузвельт був переобраний на четвертий строк президентства (а на той час йому було 62 роки) і він зробив значний внесок в історичні рішення Ялтинської конференції 1945 р.

«Народ, який цінує привілеї вище за принципи, швидко втрачає і те, й інше»...

Відповідь тут нам дає аналіз діяльності 34-го президента США, одного з головних американських воєначальників Другої світової війни, головнокомандувача сил Антигітлерівської коаліції в Європі, генерала армії, кавалера багатьох нагород, зокрема радянського ордена «Перемога» Дуайта Девіда Ейзенхауера, якому належать слова: «Народ, який цінує привілеї вище за принципи, швидко втрачає і те, й інше». Що, власне, з нами, українцями, й відбувається. Лінію Ейзенхауера характеризує і його вислів: «Лозунг справжньої демократії – не «нехай це зробить уряд», а «дайте нам зробити це самим». Він у поважному віці – 61 рік – став першим головнокомандувачем НАТО, а в 63 – президентом США. Серед його інновацій, які принесли цій державі економічне зміцнення – запуск системи автомагістралей між штатами; заснування Агентства передових оборонних дослідницьких проєктів США (DARPA), зокрема розробка мережі, на основі якої був побудований інтернет; національного управління з аеронавтики і дослідження космічного простору (НАСА), що проводить мирні космічні дослідження; розвитку сильної наукової освіти завдяки акту про національну оборонну освіту; заохочення мирного використання атомної енергії через поправки до акту про атомну енергію.

«Політика – справа честі»

Думаю, будь-якій нації потрібен лідер – політична фігура, скажімо, масштабу де Голля. Шарль Андре де Голль (1890–1970 рр.) – військовий генерал і видатний державний діяч, який багато років перебував на посту президента Франції, отримавши державу в свої руки в 69 років (перший президент П'ятої республіки в 1958–1969 рр.), та визнаний одним із величних політиків ХХ ст. У роки Другої світової війни він заснував рух «Вільна Франція», а пізніше – зміцнив позиції своєї держави як світової та сприяв збереженню миру в усьому світі. Змінив конституцію Франції у бік зміцнення президентської влади. Шарль де Голль у житті

додержувався принципу: «політика – справа честі», а інколи й «мистецтво неможливого».

Британський прем'єр

Із самого початку Другої світової війни У. Черчілль у віці 65 років 3 вересня 1939 р. увійшов до складу уряду й знову очолив військово-морське міністерство. У 1940 р., коли німецькі танкові армії вторглися у Францію та Бельгію, він замінив Н. Чемберлена на посаді британського прем'єра. Вступаючи в цю посаду у найнебезпечніший момент британської історії. У. Черчілль попередив співвітчизників, що їх чекає «кров, важка робота, сльози й піт». Водночас запевнив англійців, що його уряд поведе безкомпромісну війну проти нацизму до повного його розгрому, до перемоги за будь-яку ціну. І здійснив обіцянки своєму народові, залишивши тим самим вагомий слід в історії.

Фін шведської крові

Варто уцьому переліку згадати й Маннергейма Карла Густава Еміля – видатного царського генерала, який спочатку служив Російській імперії, а потім відстояв незалежність крихітної Фінляндії в очевидно безнадійній для держави ситуації. До 1917 р. він зробив блискучу військову кар'єру, мав також придворний титул флігель-ад'ютанта, тобто належав до імператорського двору. Так після розпаду Російської імперії він знімає військову форму й повертається в Королівство Фінське, хоча й був уродженцем Швеції. Фінський парламент, добре розуміючи, що без професіоналів не обійтися, призначає його головнокомандувачем фінської армії. Завдяки своєму професійному досвіду, освіті та розуму К. Маннергейм планомірно знищив «п'яту колону» Російської імперії у Фінляндії та фактично вирвав для Фінляндії незалежність. Він двічі – на посадах регента і президента – очолював Фінляндію. У віці 51 рік К. Маннергейма було призначено головнокомандувачем ще не створеної фінської армії і в тому ж році – регентом – тимчасовим очільником Фінляндської держави. У 66 років К. Маннергейм став фельдмаршалом Фінляндії, у 75 років отримав почесне звання маршала Фінляндії, а в 77 років – був обраний народом

президентом Фінляндії. Слід зазначити, що Маннергейм К. був учасником російсько-японської війни, Першої і Другої світових війн. Очоливши комітет оборони Фінляндії К. Маннергейм реформував сухопутні війська та шуцкор (від шведського терміну – охоронний загін Фінляндії або Біла гвардія), чим значно підвищив їхню боєздатність. Також він розпочав будівництво знаменитої низки укріплень на півдні держави, які пізніше дістали неофіційну назву «Лінія Маннергейма».

Згадаємо висловлювання К. Маннергейма: «Жодна велика держава не погребувала використати маленьку країну в своїх інтересах». Усвідомлюючи це, тричі – у 1918, 1939, 1944 роках К. Маннергейму вдавалося захистити суверенітет Фінляндії з чотирьохмільйонним населенням від супердержави СРСР (170 млн), яка намагалася поглинути маленьку країну.

Генетична пам'ять

Цей досвід доводить, що повторити такий успіх може й наша держава, якщо українці бачать у свого лідера та так званих еліт такі якості, що й у вищезазначених лідерів сильних світових держав. Соціальна культура лідера нації є гарантією демократії та суверенітету України.

Українцям потрібно перестати відчувати себе та свою державу жертвою, приниженими, та меншовартісними, як нас здебільшого представляє історія і культура, сформований сучасний менталітет, і позиціонування таким чином себе в світі. Треба дістати з генетичної пам'яті кейс гордості, самодостатності і соціальної культури. Нам невідкладно необхідно звернутися до позитивних практик успішного життєвого шляху українських постатей (інтелектуальної еліти), які яскраво зіграли вагомую роль в Україні та зарубіжних державах, та за допомогою самоідентифікації себе як культурної нації, культивувати національну ідею антикорупційної культури громадян. Згадаймо того ж Іоана Георга Пінзеля – видатного скульптора-поліхроміста, який створював дерев'яні та кам'яні композиції для, здебільшого, сакральних споруд Галичини, що вважаються вершинами

українського зодчества; Федір Вовк – у своїх працях обґрунтував, що українці – окремий слов'янський народ зі специфічним домінуючим антропологічним типом; Григорій Сковорода, який поєднав християнські переконання з тезами античної філософії; Квітка Цисик – головна поп-зірка української діаспори в другій половині ХХ століття; Оксана Забужко – її роман «Польові дослідження з українського сексу» перекладений 15 мовами та є важливим голосом і жіночої, і української національної емансипації в ширшому сенсі, в Україні та світі; Павло Харитоненко – меценат, цукрозаводчик, підприємець та промисловець; Яків Гніздовський – видатний українсько-американський митець, у творчості синтезував європейський мінімалізм і японську ксилографію, дві його картини прикрашали робочий кабінет президента США Джона Кеннеді в Білому домі. А ще – Павло Чубинський, Володимир Вернадський, Олесь Гончар, та багато-багато інших національних геніїв.

Жорстка рука

Короткострокові стратегії запобігання корупції з переважанням репресивних заходів державними інституціями виправдані під час воєнного стану. Так, під час війни потрібна тверда рука й жорстка політика – розпорошення лідерства заважає перемозі. Аби перемогти, український народ повинен повірити своєму лідеру, об'єднатися та сконцентруватися навколо нього.

М'яка демократія під час воєнного стану не працює. Підтвердженням цьому є наведені приклади славетних історичних постатей, яким вдалося принести перемогу своїм державам, розвинути і зміцнити позиції своєї держави, залишитися в пам'яті визнаними справжніми національними лідерами, світовими елітами.

Корупція

Лідер нації повинен зайняти жорстку, однозначну позицію щодо корупції в державі, показувати власний приклад непримиримих комплексних заходів впливу на корупційну злочинність. Особливо це повинно бути

помітно суспільству під час війни. В довгостроковій же перспективі застосування профілактичних заходів, переважний відсоток яким треба приділити просвітництву, формуванню незалежних медіа, призведе до виховання добродесного покоління громадян. З добродесних громадян формуються еліти, які відповідають антикорупційним цінностям. Роль еліт у формуванні потрібного світогляду – безцінна.

Виклики

Яких результатів повинні досягнути лідер та його однодумці? На чому сконцентруватися, щоб після закінчення війни в нас була не тільки територія та певна кількість людей, а – Україна. У громадян неодмінно після перемоги виникнуть питання – навіщо були такі великі жертви, якщо Україна не змінює себе. Лідер повинен згуртувати навколо себе культурних особистостей і високопрофесійні кадри, запобігати та протидіяти знищенню або зменшенню рівня науки і освіти, бо крах освіти призведе до краху нації. Національна безпека напряму пов'язана з людським капіталом. Що ще є важливим? Підтримка й сприяння розвитку мистецтва, безкомпромісність до п'ятої колони, невідбірковість до викриття та покарання корупціонерів, популяризація життєвих історій видатних українських діячів, формування престижу військових, підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності. У цьому ж ряду й відновлення ядерного потенціалу

держави, профілактичні заходи з формування соціальної, зокрема антикорупційної, культури, захист та збереження культурної спадщини, традицій, політика збереження генофонду нації, повернення українських біженців до України, популяризація спорту та забезпечення доступності навчання і занять для спортсменів і не спортсменів. Велике завдання – реформування економіки на науковій основі, розвиток власної конкурентноздатної промисловості, повернення рівня аграрного сектору на довоєнний, захист екології, хімічна та біологічна безпека. У соціальному плані – неформальне виконання соціальних програм, зокрема стимулювання народженості, забезпечення високого рівня життя пенсіонерів, осіб з особливими потребами. Особлива увага до порушення прав дитини, підвищення рівня медицини, усунення негативних наслідків останніх реформ у медичній галузі, забезпечення прав пацієнтів, самостійності медицини з метою запобігання шкоди здоров'ю людини мафіозним фармакологічним бізнесом, розвиток новітніх медичних технологій. А ще – закріплення ІТ-сфери на перших позиціях у світі. Інформаційне та медіа– лідерство в світі... Перемога в зовнішній політиці означає для нашої країни перемогу у війні.

І це лише мала частина викликів, які стоять перед Україною, а значить, і перед її лідером (*Lexinform (<https://lexinform.com.ua/v-ukraini/sotsialna-kultura-lidera-ta-natsiyi-yak-garantiya-demokratiji-i-suverenitetu-derzhavy/>). – 2023. 27.11*).

Документ розроблено Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) спільно з Громадянською мережею ОПОРА за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства міжнародних справ Канади та британської допомоги від уряду Великої Британії. Думки, висловлені у документі, належать авторам і не обов'язково відображають погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів, Міністерства міжнародних справ Канади чи Уряду Канади, та Уряду Великої Британії

Дорожня карта виборчої реформи в Україні 2023 – в умовах воєнного часу

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну породило масштабні безпекові, соціальні, економічні та демографічні виклики у всіх сферах життя українців.

Війна матиме серйозний вплив на організацію і проведення перших повоєнних виборів в Україні. Нижче ми пропонуємо кроки, які Україна може вжити вже зараз, щоб вирішити ці виклики та не втратити прогрес в організації і проведенні демократичних виборів, який країні вдалося досягнути до цього.

Україні не вперше доводиться стикатися з російською агресією та окупацією, але це не завадило країні ще більше наблизитися до європейської сім'ї демократичних держав – та стати прикладом демократичного прогресу для інших країн в регіоні та за його межами. Серед успіхів виборчої реформи в Україні до війни – мирно і успішно проведена передача влади, а саме проведення парламентських та президентських виборів у 2019 році, а також місцевих виборів у 2020 році. Ці вибори були позитивно оцінені та відзначені серед основних чинників демократичного прогресу в Україні Європейським парламентом, Freedom House та щорічним Індексом демократії від The Economist.

Починаючи з 2020-2021 рр., за результатами місцевих виборів, робоча група Комітету Верховної Ради України (ВРУ) з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування підготувала комплексні зміни до виборчого законодавства на основі рекомендацій спостережних місій та висновків

та уроків, засвоєних з досвіду проведення цих виборів.

Проведення виборів в Україні наразі є несумісним із дією правового режиму воєнного стану у державі та фактичними обставинами повномасштабної російської війни, яка триває.

Законодавчі заборони, що містяться у Конституції України, Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та Виборчому кодексу України, та практичні реалії, пов'язані з неможливістю забезпечити безпеку, доступність виборчого процесу та відсутністю політичної конкуренції, спонукали понад 100 організацій громадянського суспільства виступити зі спільною заявою щодо недоцільності проведення виборів під час війни.

Однак, незважаючи на те, що проведення виборів наразі неможливо реалізувати, виборча реформа повинна просуватися якнайшвидше. Враховуючи масштаби викликів для наступних виборів в Україні, Верховна Рада України та інші залучені до прийняття рішень сторони, повинні в інклюзивний спосіб відновити експертну роботу з завершення реформи, і розробити необхідні законопроекти якнайшвидше. Відповідно до рекомендацій Венеційської комісії (ВК) Ради Європи та Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДПЛ) прийняття суттєвих змін до виборчого законодавства має відбуватись не пізніше ніж за рік до дати проведення найближчих виборів.

Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) в Україні та Громадянська мережа ОПОРА пропонують на розгляд законодавців, органів адміністрування виборів, інших залучених до проведення виборів інституцій та усіх зацікавлених сторін цю дорожню карту,

метою якої є нагадати про необхідність реформи та скерувати процес реформування виборчого законодавства з огляду на термінові пріоритети, зумовлені війною, та інші довготривалі пріоритети виборчої реформи, деякі з яких уже були згадані у звітах міжнародних спостережних місій за виборами.

Поряд із пріоритетами виборчої реформи, критично важливим є якомога швидше завершити реформу Конституційного Суду України і сформувати його оновлений склад.

Це необхідно для того, щоб незалежний та ефективний суд мав змогу приймати важливі рішення з питань виборів, зокрема, до прикладу, стосовно призначення дати перших загальнонаціональних повоєнних виборів.

Разом з тим, Україні слід розглянути можливість запровадження перехідного періоду тривалістю не менш ніж шість місяців від завершення правового режиму воєнного стану до початку виборчого процесу. Це дозволить Центральній виборчій комісії (ЦВК) та іншим сторонам належним чином підготуватися до організації і проведення повоєнних виборів, оновити Державний реєстр виборців, вирішити проблеми, пов'язані зі зруйнованими приміщеннями для голосування, організувати кампанію з просвіти виборців для мільйонів вимушених переселенців в Україні та закордоном. Такий період також забезпечить належний час для повного відновлення свободи слова, політичних висловлювань, можливість дебатів та вільного доступу до ЗМІ, що є критично важливими передумовами для будь-яких виборів.

Наведений нижче перелік пріоритетів не є вичерпним. Однак, ці пріоритети були визначені на основі критично важливих і своєчасних потреб та з огляду на потенційну послідовність майбутніх виборів. Додаткові рекомендації містяться у висновках БДПЛ ОБСЄ щодо президентських, парламентських та місцевих виборів. Закликаємо Верховну Раду й надалі продовжувати свою позитивну практику надсилання важливих проєктів змін до виборчого законодавства на розгляд та коментарі до Венеційської комісії та БДПЛ ОБСЄ.

1. Вирішити проблеми проведення виборів, які були зумовлені або поглиблені війною, потенційно через прийняття окремого законопроекту разової дії:

- Визначити модель та правила, за яких буде здійснюватися організація та проведення виборів для громадян України, котрі є вимушеними переселенцями як всередині України, так і за її межами.

– Наявна система для організації голосування закордоном призводила до того, що виборці стикалися із довгими чергами на виборчих дільницях навіть до початку повномасштабного вторгнення. Ця проблема тепер поглибиться, враховуючи, що понад 6 млн. українців були змушені покинути Україну після початку повномасштабного вторгнення. Крім того, чинна виборча система створює бар'єри для голосування внутрішньо переміщених осіб в Україні. Ці реформи системи голосування закордоном мають супроводжуватися масштабною інформаційно-просвітницькою кампанією для ВПО та переселенців закордоном, а Державний реєстр виборців – пройти незалежний аудит відповідно до міжнародних стандартів. До національного законодавства мають бути внесені зміни та мають бути укладені міжнародні договори, спрямовані на запобігання виборчим правопорушенням на закордонному виборчому окрузі та на притягнення порушників до відповідальності.

- Забезпечити політичні права всіх виборців та кандидатів, зокрема жінок та військовослужбовців.

– За правилами чинного законодавства, мільйони жінок, які вимушено перебувають закордоном більше 90 днів, формально втрачають право балотуватися на загальнодержавних виборах. До відповідних положень потрібно внести зміни, якими перебування закордоном у зв'язку з воєнним станом не є підставою для позбавлення осіб пасивного виборчого права. Відповідні зміни вже напрацьовані ЦВК і передані в профільний Комітет у вересні 2022 році. Окрім цього, варто вжити заходи законодавчого та практичного, безпекового характеру для повного забезпечення прав військових як обирати, так і бути обраними.

- Провести оцінку безпеки громад для ефективного і безперешкодного транзиту влади від військово-цивільних адміністрацій до цивільної влади.

- На законодавчому рівні мають бути розроблені критерії об'єктивної оцінки та прозорого, дієвого механізму відтермінування виборів на територіях, де проведення виборів певний час становитиме загрозу безпеці або буде неможливе з інших причин, пов'язаних з війною.

Відповідні процедури мають бути врегульовані на рівні закону і враховувати попередні рекомендації Венеційської комісії та БДПЛ ОБСЄ. У 2020 році не було проведено місцеві вибори у 18 громадах на сході України, що позбавило майже півмільйона українських громадян можливості обрати місцеві ради та мерів. Хоча формальне рішення про скасування виборів було прийнято ЦВК, воно ґрунтувалося на обов'язковому до виконання висновку військово-цивільних адміністрацій (ВЦА), які посилювалися на безпекові ризики. Це рішення критикувалося як на міжнародному, так і національному рівнях за недотримання гарантованих Конституцією України виборчих прав громадян України в умовах прямого конфлікту інтересів ВЦА, які залишилися при владі як наслідок відміни проведення таких виборів. Центральна виборча комісія вже напрацювала та направила в парламент відповідний проєкт закону, який може стати основою для подальшої роботи.

- Забезпечити наявність належних фінансових та організаційних ресурсів для проведення виборів та відновлення пошкодженої або зруйнованої виборчої інфраструктури.

- Має бути проведений комплексний аудит наявного та необхідного матеріально-технічного забезпечення повоєнних виборів. Він має враховувати нові виклики та обставини, спричинені війною, як от значне пошкодження або знищення виборчої інфраструктури, виборчих скриньок тощо. Цей аудит має супроводжуватись фінансовим розрахунком необхідних витрат з Державного бюджету. Організатори виборів на всіх рівнях повинні пройти належну підготовку щодо безпеки організації повоєнних виборів.

- Забезпечити інклюзивність та доступність виборів.

- Потрібно повністю забезпечити умови для доступного голосування людей з інвалідністю, особливо враховуючи збільшення кількості таких виборців – наприклад, ветеранів війни. Це можна реалізувати відповідно до критеріїв Кабінету Міністрів України щодо доступності виборчих дільниць.

2. Врахувати раніше невиконані рекомендації для продовження прогресу у виборчому процесі в Україні:

- Посилити пропорційну систему з відкритими списками на парламентських виборах, шляхом:

- Забезпечення рівності кандидатів на парламентських виборах через скасування положення про гарантоване отримання мандатів 9 першими кандидатами у загальнодержавному списку партії. Це нівелює потенційну лазівку для політичної корупції;

- Посилення впливу виборців на визначення черговості розподілу мандатів між кандидатами шляхом зменшення мінімальної кількості голосів виборців, яку необхідно одержати кандидату для просування по регіональному списку на парламентських виборах, по територіальному – на місцевих (з 25% до 10% виборчої квоти);

- Приведення правила забезпечення представництва виборчих регіонів у парламенті у відповідність до міжнародних стандартів: рівень такого представництва має бути пропорційним до кількості зареєстрованих в регіоні/окрузі виборців, а не до явки. Наявний в Кодексі «явочний» принцип в умовах масштабних переміщень виборців суттєво спотворює баланс представництва регіонів у наступному парламенті, залишивши постраждалі регіони з мінімальною кількістю мандатів, і, навпаки, завищить представництво вимушено перенаселених областей;

- Зміни порогу застосування виборчої системи – для виборів до місцевих рад пропонується застосовувати пропорційну систему з відкритими списками у громадах з 50 000 і більше виборців (замість 10 000 виборців); і з метою уніфікації, для виборів

міського голови пропонується використання мажоритарної виборчої системи абсолютної більшості у громадах з 50 000 і більше виборців (замість 75 000 виборців);

– Вжиття законодавчих заходів з метою дотримання гендерних квот на всіх етапах виборчого процесу. Досвід проведення місцевих виборів 2020 року показав основні прогалини у забезпеченні дотримання гендерної квот, наприклад, практику заміни кандидатів жіночої статі після їх висування партіями кандидатами чоловічої статі. З метою врегулювання зобов'язання дотримуватися квотного принципу не тільки на етапі висування, але і на подальших етапах виборчого процесу.

Робочою групою були напрацьовані правки до законодавства, які очікують на широке обговорення та реєстрацію у Парламенті.

• Посилити адміністрування виборчого процесу шляхом:

– Професіоналізації адміністрування виборів шляхом обмеження можливостей для партій/кандидатів щодо заміни членів виборчих комісій за власним бажанням та впровадження вимоги обов'язкового проходження навчання для певних посад в комісіях. Законодавчі зміни очікують на реєстрацію у парламенті;

– Підвищення прозорості та підзвітності фінансування виборчих кампаній.

Це включає, але не обмежується необхідністю виправити практику, яка

дозволяє партіям приховувати джерела внесення коштів на фінансування кандидатами своєї кампанії через партійний рахунок до того часу, коли вибори вже будуть завершені; встановлення лімітів на витрати на президентських та парламентських виборах, обмеження суми власних коштів, які кандидат може перерахувати до свого виборчого фонду; подання партійної звітності виключно в електронній формі до спеціального реєстру; оприлюднення інформації щодо надходжень

та витрат виборчих фондів протягом виборчої кампанії тощо. Законодавчі зміни з цього приводу були напрацьовані і обговорені спільно з ключовими зацікавленими сторонами та очікують на реєстрацію у парламенті;

– Посилення законодавства щодо регулювання ЗМІ та передвиборної агітації. Напрацьовані зміни зареєстровані в проекті Закону України № 8310 «Про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо вдосконалення регулювання інформаційного забезпечення виборів та здійснення передвиборної агітації». Законопроект очікує розгляду у першому читанні.

• Захистити мандат та повноваження ЦВК шляхом:

– Виключення можливості дострокового припинення повноважень усього складу ЦВК одночасно. Це унеможливить дострокове припинення повноважень всього складу ЦВК з міркувань політичної доцільності.

• Оновлення законодавства про політичні партії відповідно до міжнародних стандартів шляхом:

– Прийняття нового закону про політичні партії. Чинний Закон України «Про політичні партії в Україні» 2001 року не відповідає сучасним реаліям діяльності політичних партій і не відповідає міжнародним стандартам. Після трьох років інклюзивних експертних обговорень, у тому числі з урахуванням спільного Висновку Венеційської комісії БДПЛ ОБСЄ щодо відповідності законопроекту міжнародним стандартам, була підготовлена нова редакція Закону України «Про політичні партії в Україні». Автори дорожньої карти закликають законодавців якнайшвидше доопрацювати та ухвалити цей законопроект (*IFES Україна-ОПОРА (<https://www.oporaua.org/vybory/dorozhnya-karta-viborchoyi-reformi-v-ukrayini-2023-v-umovah-voyennogo-chasu-24959>). – 2023. – 1.11).*

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 347.962 : 342.4

DOI 10.37566/2707-6849-2023-1(42)-1

В. Городовенко

Право судді на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві

У статті розглянуто особливості здійснення суддею права на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві з урахуванням положень, викладених у Висновку КРЄС № 25 від 2 грудня 2022 року про свободу вираження поглядів суддів. Визначено, що право на вільне вираження своїх поглядів – це право людини вільно без жодного впливу виражати в будь-якій формі свої думки, судження, переконання, сформовані на підставі усталених знань, уявлень, світогляду та світосприймання, про певні об'єкти, явища, факти тощо, надавати їм певну оцінку, зокрема підтримку, критику, характеристику. Встановлено, що КРЄС дотримується широкого погляду на особистий обсяг права на свободу вираження поглядів суддів як на індивідуальне право, зазначаючи, що інституційна та державна природа посади судді надає свободі вираження поглядів окремого судді амбівалентного характеру.

Аргументовано, що за своєю сутністю амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді означає одночасне співіснування у судді суперечливих думок, оцінок тощо, а також обов'язок віднайти необхідний баланс між приватними інтересами та інтересами суспільства у забезпеченні авторитету судової влади. Амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді зумовлює встановлення додаткових обмежень здійснення права на вільне вираження своїх поглядів, крім загальних обмежень, які встановлено Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права.

У Висновку КРЄС № 25 виокремлюються обмеження свободи вираження поглядів / суперечливі випадки, які стосуються заяв, пов'язаних з судовими спорами; заяв щодо публічних дебатів; заяв щодо питань, які становлять інтерес для судової влади як інституції; публічної критики судової влади/колег суддів; діючого політичного мандата / колишнього політичного мандата.

Доведено, що основними критеріями введення правомірного обмеження права на свободу вираження поглядів є законність і необхідність у демократичному суспільстві. Саме такі підходи застосовуються Європейським судом з прав людини при розгляді справ про порушення права судді на вільне вираження своїх поглядів, у тому числі й у контексті публічної критики суддею законодавчих реформ, які стосувалися судової влади, або інформації з питань, які стосуються судової влади, або критики колег-суддів.

Городовенко В. (2023). Право судді на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві. *Слово національної школи суддів України*. № 1 (42), С.6-21. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2023_1_42/grodovenko.pdf

***

УДК 347.44 (477)

DOI 10.37566/2707-6849-2023-1(42)-2

**Г. В. Задорожня,
Ю. А. Задорожний**

Принцип bona fides: від доктрини римського права до національного правосуддя

У статті досліджено сутність принципу bona fides, сформованого доктриною римського права, розкрито його сутність і проаналізовано доцільність застосування bona fides в процесі національного правосуддя.

Задорожня Г. В., Задорожний Ю. А. (2023). Принцип bona fides: від доктрини римського

права до національного правосуддя. *Слово національної школи суддів України*. № 1 (42), С. 22-29. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2023_1_42/zadorozhnia.pdf

***

УДК 342.5, 347

DOI 10.37566/2707-6849-2023-1(42)-3

**Т. Шевиріна,
Ю. Бондаренко**

Правила організації ефективного судочинства (гайдлайни) як інструмент застосування суддівського розсуду та реалізації дискреційних повноважень суду

У статті аналізується зміст понять «дискреційні повноваження» і «суддівський розсуд», їх співвідношення; визначено зміст поняття «гайдлайни», їх правову природу та роль як інструменту застосування суддівського розсуду при реалізації судом дискреційних повноважень. На основі порівняльного аналізу правових норм цивільного і кримінального процесуальних законів визначено межі дискреції суду та спрямованість суддівського розсуду.

Т. Шевиріна Т., Бондаренко Ю. (2023). Правила організації ефективного судочинства (гайдлайни) як інструмент застосування суддівського розсуду та реалізації дискреційних повноважень суду. *Слово національної школи суддів України*. № 1 (42), С.30-40. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2023_1_42/shevyrina.pdf

***

УДК 343.162

DOI 10.37566/2707-6849-2023-1(42)-4

**В. Рибалко,
Ж. Сімонишина,**

Дисциплінарна відповідальність суддів за пп. «а» п. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»

На основі конкретних прикладів (зокрема з практики Великої Палати Верховного Суду) висвітлено, які правопорушення судді кваліфікуються за пп. «а» п. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до визначених пп. «а» трьох самостійних підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності розглянуто випадки, коли поведінку суддів кваліфіковано як незаконну відмову в доступі до правосуддя; коли Вищою радою правосуддя у діях суддів визнавалася наявність істотного порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків; а також ті випадки, коли Вищою радою правосуддя було кваліфіковано істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду.

Рибалко В., Сімонишина Ж. (2023). Дисциплінарна відповідальність суддів за пп. «а» п. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Слово національної школи суддів України*. № 1 (42), С.41-56. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2023_1_42/rybalko.pdf

***

УДК 347.962

DOI 10.37566/2707-6849-2022-1-2(38-39)-3

С. Демченко

Теоретичні засади суддівського індемнітету як складової суддівської недоторканності

У статті аналізуються теоретичні засади суддівського індемнітету як складової суддівської недоторканності.

Визначено поняття та ознаки суддівського індемнітету, відмінності його від суддівського імунітету та окреслені питання його застосування.

Демченко С. (2022). Теоретичні засади суддівського індемнітету як складової суддівської недоторканності. *Слово національної школи суддів України*. № 1-2 (38-39), С.28-35. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2022_1_2_38_39/Demchenko.pdf

***

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.20>

**В. І. Риндюк,
О. М. Гришко**

Упорядкування законодавства щодо територіального устрою України

У статті проаналізовано сучасний стан нормативно-правового регулювання територіального устрою України. Зазначено, що на законодавчому рівні зміст поняття «територіальний устрій України» не визначено, а в тексті Конституції України одночасно використовуються два терміни «територіальний устрій України» (назва розділу IX та ст. 132) та «адміністративно-територіальний устрій України» (ст. 133). Відповідно до п. 13 ст. 92 Конституції України територіальний устрій України визначається виключно законом України. Однак, на сьогоднішній день відповідний комплексний закон так і не прийнятий, а питання адміністративного устрою України регулюються Конституцією України, окремими положеннями Земельного кодексу України, закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та правовим актом ще радянського періоду – Положенням про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР від 12.03.1981 р.

Стан нормативно-правового регулювання територіального устрою України не відповідає сучасним реаліям. Невпорядкованість та явно застарілий характер частини положень законодавства щодо територіального устрою України, а також наявні прогалини та неузгодженості нормативно-правового регулювання цілої низки питань, значно

ускладнюють його застосування на практиці. Разом з тим, процеси «декомунізації», «дєрадянїзації», «дєрусїфікації», які сьогодні відбуваються в нашому суспільстві та державі, та спричиняють значну кількість перейменувань адміністративно-територіальних одиниць, потребують якісного, цілісного та оновленого законодавчого регулювання питань територіального устрою України.

Верховна Рада України неодноразово робила спробу прийняти базовий закон з питань територіального устрою України. На сьогоднішній день на розгляді в Верховній Раді України знаходиться законопроект поданий Кабінетом Міністрів України (№ 4664 від 28.01.2021 р.). В статті окреслено ряд недоліків чинного законодавства та обґрунтовано нагальну потребу прийняття відповідного закону України, який би комплексно врегулював конституційно-правовий інститут територіального устрою, вирішив питання, які не врегульовані чинним законодавством. Зокрема, це визначення самого поняття територіального устрою, правового статусу і видів адміністративно-територіальних одиниць, чітких повноважень органів публічної влади в цій сфері, деталізованого порядку утворення, ліквідації, встановлення та зміни меж, віднесення до різних категорій, найменування та перейменування адміністративно-територіальних одиниць.

Риндюк В. І., Гришко О. М. (2023). Упорядкування законодавства щодо територіального устрою України. *Актуальні проблеми держави і права*. № 97. С. 159-165. URL: <http://apdp.in.ua/v97/20.pdf>

***

УДК 340.13(477)

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-11-19

**Олександр Васильович Скрипнюк,
Ярина Святославівна Богів,**

Українська унітарна держава: принципи територіального устрою, характерні ознаки, специфіка децентралізації

У статті досліджуються проблеми української унітарної держави, принципи її територіального устрою, характерні ознаки та розвиток децентралізаційного процесу, починаючи з 2014 року. Унітарний державний устрій є основним підставовим принципом конституційного ладу держави. Наголошено на впливі порядку становлення адміністративно-територіальних одиниць на формування різновиду унітарної держави. Здійснена характеристика еволюції розвитку унітаризму в Україні в умовах російської агресії через процес відходу від централізації до децентралізованої моделі публічної влади. В основі зазначеної моделі децентралізації лежить принцип посилення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування. Це зумовлює формування специфічної моделі державного механізму, розподілу влади в унітарній державі, формування і забезпечення балансу влади.

Скрипнюк О. В., Богів Я. С. (2023). Українська унітарна держава: принципи територіального устрою, характерні ознаки, специфіка децентралізації. *Альманах права*. Випуск 14. С. 11-19. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-14-_2023_.pdf

***

УДК 340.5; 340.131.5

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-75-80

Ігор Ігорович Онищук

Вплив судової практики на трансформацію законодавства: правотворча роль конституційного контролю Верховного суду США

Мета статті полягає в характеристиці конституційного контролю Верховного суду США як форми судової правотворчості з точки зору доктринальних, теоретико-правових і практичних позицій. Новизна статті полягає в характеристиці правотворчої ролі судової практики англосаксонської правової системи та її порівнянні з розвитком судової практики в романо-германській правовій системі.

З'ясовано, що на формування механізму судової правотворчості в США впливало успадковане з англійської практики правило прецеденту – *stare decisis*. Аргументовано, що американська модель судового конституційного контролю, елементи якої запозичені й використовуються в окремих країнах Європи, ефективна в умовах, коли не налагоджено належної взаємодії між спеціалізованими органами (наприклад, конституційним судом) і судами загальної юрисдикції.

Автор дійшов висновку, що одним із напрямів судового контролю, що показує формальну сторону правотворчості, є його реалізація в «негативній» і «позитивній» формах. При цьому Верховний суд США, скасовуючи будь-який закон повністю або в певній частині, тобто фактично здійснюючи «негативну правотворчість», створює передумови для створення нової норми права, яка повинна заповнити прогалину.

Онищук І. І. (2023). Вплив судової практики на трансформацію законодавства: правотворча роль конституційного контролю Верховного суду США. *Альманах права*. Випуск 14. С. 75-80. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-14-_2023_.pdf

***

УДК 342.4:94]:929 “1827/186.”

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-100-107

Богдан Іванович Андрусишин

Тяглість правових традицій українського законодавства (конституційні проекти Георгія Андрузького)

У статті здійснено історико-правовий аналіз конституційних проектів кирило-мефодіївців, а, зокрема, «Начерків Конституції Республіки» члена товариства Георгія Андрузького як черговий важливий етап українського право- і державотворення. Проаналізовано напрацювання українських вчених-правників, істориків, філософів, які займалися вивченням цієї проблематики. Виокремлено

історико-правові особливості українського конституціоналізму, вплив спадщини кирило-мефодіївців на зародки в українській політико-правовій думці ідей громадянського суспільства. Розкривається вплив революційних ідей Тараса Шевченка на створення «Начерків Конституції Республіки». Наголошено на провідній ролі Київського університету святого Володимира в українському модерному націотворенні, джерелі революційних ідей. Розкрито еволюцію конституційної концепції Г. Андрузького від форми конституційної монархії до ідей республіки. Через призму історії, коли Україна перебувала у складі Російської імперії, проаналізовано передбачені у проєкті ідеї політичної рівності прав громадян перед законом, необхідність скасування кріпацтва та станових привілеїв, земельної реформи у контексті наділення селян землею, запровадження політичних свобод, справедливої податкової системи для населення, створення системи загальної освіти, заснування центральної і місцевої преси, військову реформу, обстоювання для українців права на свою мову та культуру. Зроблено оцінку конституційних проєктів Г. Андрузького як визначних пам'яток суспільно-правової думки першої половини та середини XIX ст.

Андрусишин Б. І. (2023). Тяглість правових традицій українського законодавства (конституційні проєкти Георгія Андрузького). *Альманах права*. Випуск 14. С. 100-107. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-14-2023_.pdf

***

УДК 342(477)

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-127-133

Анжеліка Романівна Крусян

Тенденції сучасного українського конституціоналізму в умовах глобалізації

Конституціоналізм є найпрогресивнішою політико-правовою системою, яка змістовно та функціонально пристосована до ефективного

розвитку України як демократичної, правової держави, повноправного члена європейського співтовариства, тому теоретично зумовленим і практично необхідним є визначення основних тенденцій розвитку українського конституціоналізму в контексті глобалізаційних викликів сучасного світу.

Найважливішими напрямками українського конституціоналізму, які відповідають політичним, економічним і соціальним аспектам глобалізації, є: політологізація, інтернаціоналізація, економізація, соціалізація, гуманізація, екологізація, інформатизація та цифровізація.

Політологізація конституціоналізму виражається у впливі політичних способів і засобів на конституційно-правові відносини, зокрема, у сфері організації і функціонування державної влади та громадянського суспільства. З цією тенденцією детермінована інтернаціоналізація системи конституціоналізму, яка полягає передусім у зближенні національного конституційного права з міжнародним публічним правом.

Тенденція економізації конституціоналізму означає процес формування і функціонування конституційної, соціально орієнтованої економічної організації сучасного суспільства та держави з метою забезпечення економічної свободи людини. Економічну свободу здатна забезпечити лише така система економічних відносин, яка ґрунтується на принципі економічного різноманіття, що включає визнання різноманіття форм власності, свободу підприємницької діяльності та ефективну економічну систему держави.

Соціалізація, як тенденція конституціоналізму, виявляється у соціалізації конституції та конституційного права у цілому. Це виражається у формуванні та розвитку соціальної держави, політика якої має пріоритетну соціальну спрямованість, що виражається в обслуговуванні державою громадянського суспільства – асоціації вільних і рівноправних людей та їх асоційованих формувань, у забезпеченні державою прав та свобод людини.

Тенденція гуманізації конституціоналізму характеризує розвиток його системи з позицій

«людського вимірювання». Актуального значення ця тенденція набуває в сучасних умовах війни, коли людина потребує особливого захисту від держави.

Глобалізація екологічної проблеми детермінує тенденцію екологізації конституціоналізму. В Україні ця тенденція виявляється насамперед у створенні системи екологічного законодавства, яке спрямоване на регулювання відносин у сфері взаємодії суспільства та природи.

Тенденція інформатизації конституціоналізму виявляється у процесах створення інформаційного вітчизняного соціуму та ефективної правової основи трансформації України в цифрову державу. Звідси, цифровізація держави та суспільства зумовлює як самостійну тенденцію конституціоналізму його цифровізацію.

Зазначений перелік тенденцій конституціоналізму не претендує на завершеність і всебічність. Основні напрями його розвитку можуть змінюватися чи доповнюватися новими, адже конституціоналізм – це сучасна політико-правова система, яка завжди на часі.

Крусян А. Р. (2023). Тенденції сучасного українського конституціоналізму в умовах глобалізації. *Альманах права*. Випуск 14. С. 127-133. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-14-_2023_.pdf

***

УДК 342.4

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-139-144

Олександр Васильович Батанов

Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції України у вимірі конституційної економіки

України у вимірі конституційної економіки Розглянуто проблеми трансформації Конституції України в контексті теорії та практики конституційної економіки. Досліджено проблему конституціоналізації

економічних відносин. Встановлено, що процес конституціоналізації публічної власності, публічних фінансів та інших економічних відносин пов'язаний з істотним розширенням впливу конституцій на процеси соціально-економічного розвитку соціуму. Доведено, що власність, фінанси, податки, бюджет, банківська система є категоріями конституційного права з огляду на міру свободи індивіда та межі повноважень інститутів публічної влади у сфері економіки.

Обґрунтовано необхідність поглиблення деталізації конституційного регулювання публічної власності та публічних фінансів шляхом виділення у структурі Конституції України окремих розділів про публічну власність та публічні фінанси. Це, на думку автора, значною мірою відкликатиметься на тенденції розвитку сучасного конституціоналізму.

Батанов О. В. (2023). Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції. *Альманах права*. Випуск 14. С. 139-144. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-14-_2023_.pdf

***

УДК 342.5

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-188-194

Наталія Миколаївна Батанова

Трансформація законодавства про конституційно-правову відповідальність у сфері місцевого самоврядування

У статті розглядаються стратегічні напрями трансформації законодавства України про конституційно-правову відповідальність у сфері місцевого самоврядування у контексті викликів сьогодення.

Акцентується увага на необхідності системного оновлення законодавства України про місцеве самоврядування у частині щодо відповідальності у системі місцевого самоврядування, яке полягає у вдосконаленні законодавчої регламентації

підстав відповідальності суб'єктів місцевого самоврядування, юридичних санкцій, процедури притягнення, звільнення від відповідальності та застосування мір відповідальності за сукупністю, виявленні меж відповідальності та форм вини, заміною одних видів відповідальності іншими, закріпленні обставин, що виключають настання відповідальності у сфері місцевого самоврядування тощо.

Розробка спеціального законодавства про відповідальність у сфері місцевого самоврядування має стратегічне значення у створенні юридичного механізму відповідальної перед людиною муніципальної влади.

Батанова Н. М. (2023). Трансформація законодавства про конституційно-правову відповідальність у сфері місцевого самоврядування. *Альманах права*. Випуск 14. С. 188-194. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-14-_2023_.pdf

***

УДК 340 (12); 340 (15); 32-027.21
DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-271-278

**Ірина Володимирівна Музика,
Леся Вікторівна Худояр**

Конституційні засади державного суверенітету УСРР у 1922–1935 роках: формально-юридичний аспект

У статті здійснено спробу доведення, що формально (де-юре) суб'єктність суверенітету УСРР була закріплена у статтях 1, 5, 6, 7 та 22 Конституції УСРР 1919 року, у статтях 3–7 Конституції СРСР 1924 року, у статті 6 Конституції УСРР у редакції 1925 року, у ст. 3 Конституції УСРР 1929 року. Відповідно до положень Договору про утворення СРСР закріпленого в першій союзній Конституції 1924 року, УСРР увійшла до складу Союзу РСР як суверенна договірна держава і зберігала за собою право вільного виходу з Союзу. Юридична та формальна сторони державного суверенітету УСРР передбачали можливість держави користуватися формальним визнанням з боку інших держав як суб'єкта міжнародного права і водночас мати можливість здійснювати частину своїх суверенних прав на власній території.

Музика І. В., Худояр Л. В. (2023). Конституційні засади державного суверенітету УСРР у 1922–1935 роках: формально-юридичний аспект. *Альманах права*. Випуск 14. С. 271-278. URL: http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-14-_2023_.pdf

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 11 (114) 2023

(01 листопада - 30 листопада)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:

Н. Крапіва

Підп. до друку 30.11.2023.

Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 5,68.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.